

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JOHANNES OLDENDORPHS
SELVBIOGRAFI

JOHANNES OLDENDORPHS SELV BIOGRAFI

*En præsteskæbne fra Haderslev
i hertug Hans den Ældres tid*

Udgivet ved
A. ANDERSEN

Skrifter, udgivne af
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
NR. 34. 1966

I kommission hos Danske Boghandleres Kommissionsanstalt

**UDGIVELSEN
BEKOSTET AF CARLSBERGFONDET**

**TRYK: TH. LAURSENS BOGTRYKKERI, TØNDER
BOGBIND: J. P. MØLLERS BOGBINDERI, HADERSLEV**

FORORD

Johannes Oldendorphs selvbiografi, som hermed offentliggøres i 400-året for hans død, findes i Det kongelige Bibliotek i den Thottske Samling, 541, 8°, i et nydeligt læderbind med billeder af Luther, Melanchthon og andre i blindtryk og med forfatterens initialer. Da den har årstallet 1563 på den modsatte side af titelbladet, er det nok dette år, forfatteren har begyndt at nedskrive noget om sin slægt, for derefter at gå over til en ret udførlig skildring af sit eget liv fra studentertiden i Wittenberg til sin død. Eftersom 1563 er året for hans giftermål, har man måske lov til at gætte på, at bogen har været en bryllupsgave, eller han har selv købt den for i den at nedskrive, hvad han syntes kunde være af interesse for hans efterslægt. Det er nok det, han mener, når han siger, at den er skrevet for hans pårørende og skal være en erindringsbog for hans familie. Stor blev denne familie nu i alt fald ikke, da der i bogen kun tales om en lille datter, og om hun overlevede den pest, han selv bukkede under for og hans hustru og datter også blev angrebet af, får vi af gode grunde ikke at vide.

Størstedelen af bogen er prentet meget smukt med store bogstaver, så den er let læselig, men henimod slutningen bliver bogstaverne mindre, dog stadig smukke og tydelige, indtil de sidste sider kommer til at bære præg af, at de er skrevet med rystende hånd af en dødssyg mand. Kun to dage før sin død skrev han de sidste linier.

På titelbladet skriver forfatteren udtrykkeligt, at han ikke ønskede, at hans bog skulde blive trykt eller indholdet meddelt hvem som helst. Imidlertid har Holger Fr. Rørdam i Kirkehistoriske Samlinger 2.R.4, side 247-252, gengivet Oldendorphs beretning om hans rejse til København og i et indledende afsnit bemærket, at 'et udførligt uddrag [af bogen] næppe vilde være uden interesse til skildring af den tids forhold i Nordslesvig', og Th. O. Achelis har i 'Haderslev i gamle Dage', side 69-87, skrevet om Oldendorph og givet en del

uddrag i dansk oversættelse. Bemærkningen på håndskriftets titelblad skal da vist heller ikke opfattes som et for alle tider gældende forbud mod offentliggørelse, men snarere som en tilkendegivelse af, at forfatteren ønskede, at hans optegnelser ikke skulde bruges til en fortsættelse af striden om hans person, og de smagsprøver, der foreligger fra Holger Fr. Rørdams og Th. O. Achelis' hånd, kræver næsten udgivelse af bogen i sin helhed. Det er denne opgave, Historisk Samfund for Sønderjylland har påtaget sig, og det skylder Carlsbergfondet tak for at have stillet de nødvendige midler hertil til rådighed.

En yderligere indledning behøves næppe; bogen taler for sig selv. Man får indtryk af, at forfatteren har været en ejendommelig og lidet omgængelig mand, overbevist om sit eget værd og hård i bedømmelsen af andre. Tilmed var han syg og til tider utilregnelig, som han selv vedgår; hans samtid forstod ikke og kunde næppe forstå hans ejendommeligheder og hans sygdom, og det gjaldt både hans overordnede og hans egen familie, men sammenligner man ham med andre, f. eks. Hans Strømesen i Øsby, og ser man på den overbærenhed, der blev vist mod denne, skulde man tro, at der vel havde været en mulighed for også at lade ham blive i præsteembede på trods af alle hans svagheder. Hans bog skal ikke læses som en sindssyg mands værk, for selv om man hele tiden må have hans uligevægtighed og sindstilstand i tankerne, kan man ikke nægte, at han skriver helt fornuftigt, og der kan, som Rørdam siger, 'være noget om det, han siger'.

Det er i og for sig ikke epokegørende begivenheder, Oldendorph beretter om, men vi får gennem hans bog et intimt billede af personer og kirkelige tilstande i de første årtier efter reformationens indførelse i Haderslev og tillige glimt af de mænd, der efter den første begyndelse førte værket videre, Anton Keyser og efter ham Johannes Vorstius, da Eberhard Weidensee og Johann Wendt, som hertug Christian i 1526 havde hidkaldt til hjælp ved gennemførelsen af sine reformatoriske planer, havde forladt Haderslev, den første i 1533 for at blive superintendent i Goslar og den anden i 1537 for at blive biskop i Ribe. Desuden giver bogen også billeder af livet og arbejdet i Lambeth Palace hos ærkebiskop Thomas Cranmer, glimt af det røre, Niels Hemmingsen med sine calvinistiske tilbøjeligheder gav anledning til herhjemme, og af mange førende mænd ved Københavns universitet i 1560erne.

Hvad den latinske originaltekst angår, så er den, bortset fra de mange forskellige abbreviaturer i håndskriftet og en let normalisering i småting, gengivet med Oldendorphs ejendommeligheder og undertiden usikkerhed m. h. t. retskrivning og sprogb brug.

På Historisk Samfunds og egne vegne bringes Carlsbergfondet en stor tak for, at det så velvilligt har stillet midler til rådighed til udgivelsen af dette for Haderslevs vedkommende i sin art enestående dokument fra den første tid efter reformationens indførelse. Ligeledes skal Centralbiblioteket i Haderslev have tak for den beredvillighed, hvormed dets personale har skaffet de nødvendige hjælpemidler til veje, arkivar Emilie Andersen for venligst at have givet forskellige oplysninger fra Hansborgarkivet og vejledning til at finde frem til andre enkeltheder i det materiale, som findes der, Lambeth Palace Library, Corporation of London, Port of London Authority og Trinity House for værdifulde oplysninger, som ikke kunde fås herhjemme, seminarielektor H. V. Gregersen for hans hjælp ved gennemsyn af manuskriptet og ved korrekturlæsning, og tak til enhver, der ellers har hjulpet med gode råd.

A. Andersen

Johannes Oldendorpius
Haderslebensis
possessor et author hujus
1563

Libellus de genealogia

JOHANNIS JACOBII OLDENDORPII

Haderslebensis,

ubi et ex qua familia parentes ejus sint oriundi

ipseque exinde natus sit.

Præterea continet aliqua memorabilia,

quæ hic sua manu pro seipso ac suis scribere voluit,

nec cupit hæc imprimi seu cuilibet revelari.

Hæc ergo ratio sit hujus libelli conscripti,

nempe recordatio familiæ meæ.

Johannes Oldendorph
af Haderslev
er dette skrifts ejermand og forfatter
1563

En liden bog om
JOHANNES JACOBSEN OLDENDORPH
af Haderslevs
slægt,
hvorfra og fra hvilken familie hans forældre stammer
og i hvilken han følgelig selv er født.
Desuden indeholder den nogle erindringer,
som han her med egen hånd har villet skrive
for sig selv og sine pårørende,
og han ønsker ikke, at disse skal trykkes eller
hvem som helst få kendskab til dem.
Lad dette derfor være formålet med denne lille bog:
min familie til erindring.

Fol. 2,1

I

ANNO DOMINI 1400.

paterni attavi et proavi mei vixerunt et habitarunt in territorio, ut vernacula vocant, Turstorp Herredt, ibidem etiam familia mea paternæ stirpis oriunda ex pagis Felstorp. Hæc quidem ampla, populosa et honesta familia fuit et adhuc, Deo gratia, existit talis, etsi non inficior aliquos malos atque perversos ex eadem stirpe esse natos, ut fit in omnibus omnium lineis familiarum, tamen ut plurimi honestatis virtutisque studiosi fuerunt atque hodie sunt, quod illis constat, qui norunt illam meæ lineæ originem. Interim calumniatoribus, obtrectoribus ac osoribus meis valedico.

Materni attavi et proavi habitarunt Flensburgi et Ripis. Ferunt aliqui avum meum maternum natum esse ex illis, qui nuncupantur Hollst,

Fol. 2,2

alii putant ex domo Swelundt esse prognatum, tamen, ut ut sit, honesta familia fuit, ex qua oriundus ille avus est.

Proavus meus paternus dictus est Jep Thomassen, qui diu habitavit in villa nostra Gammelby, germanice vocatur Oldendorph, unde patrium ac hæreditarium nomen sortiti sumus, ut appellemur recte Oldendorpii. Distat hæc villa uno miliari germanico ab urbe Haderslebensis. Hic Jacobus Thomessen satisfecit fratribus suis, ut sibi suisque hæredibus integra villa adjudicata maneret cum omnibus agris, sylvis, pratis ac privilegiis. Quanti valoris sit Oldendorpia villa cum suo fundo, hii norunt, quibus terra illa fertilis multo tempore cognita fuit. Præterea alius fundus nomine Murre erd spectat

I

I DET HERRENS ÅR 1400

har mine tipoldeforældre og oldeforældre på fædrene side levet og boet i landsdelen Tyrstrup herred, som man i det hjemlige sprog kalder den; her, i Fjelstrup-egnen, har også min familie af fædrene slægt sin oprindelse. Denne var en udbredt, talrig og agtværdig slægt og er det, Gud ske tak, stadig, skønt jeg ikke benægter, at der også af samme slægt er fremgået nogle onde og slette mennesker, som det forekommer i alle grene af alle familier, men de allerfleste har beflittet sig på retskaffenhed og dyd og gør det endnu, hvad der er alle, som kender denne min familiegrens oprindelse, vel bekendt. Foreløbig lader jeg dem, der retter falske beskyldninger imod mig, taler nedsættende om mig og hader mig, fare¹.

Mine tipoldeforældre og oldeforældre på mødrene side har boet i Flensborg og Ribe. Nogle siger, at min morfar var fremgået af en slægt, som har navnet Holst²,

andre mener, at han stammede fra familien Schwelund², men hvordan det så end forholder sig, så var det en agtværdig familie, denne min morfar nedstammede fra.

Min oldefar på fædrene side hed Jep Thomsen og boede længe på vor gård Gammelby³ (på tysk kaldes den Oldendorph), og derfra har vi fået efter- og slægtsnavnet, så vi med rette kaldes Oldendorpere. Denne gård ligger en tysk mil fra byen Haderslev. Samme Jacob Thomsen udbetalte til sin brødre, hvad der tilkom dem, for at hele gården med alle agre, skove, enge og privilegier skulde forblive tilskødet ham og hans arvinger. Hvor stor værdien af Oldendorph-gården med dens tilliggende er, ved de, der har kendt dette frugtbare land i lange tider. Desuden støder et andet stykke land, kaldet Murrens jord,

ad hanc nostram villam Oldendorph, qui pignori datus est aliquibus nostris consanguineis, qui satis fraudulenter ad longius justo tempus sibi eum arripuerunt. Sed brevi cogentur summo jure dimittere veris hæredibus.

CIRCA 1460. ANNUM

successit postea avus meus Peter Jacobssen suo patri in Oldendorph ac duxit uxorem nomine Jahan, quæ nata est ex familia Dall in Fels-torp. Hæc habuit honestas matronas in Tustorp Herredt oriundas, ex quibus prognata est, necnon honestos viros, qui etiam mediocris dignitatis fuerunt.

Avus ille meus Peter Jacobssen Oldendorph multos annos honeste in legitimo conjugio vixit cum avia mea Jahan Dalls, ex qua unicum filium

genuit nomine Jacob Peterssen Oldendorph, qui demortuis suis parentibus hæres factus est totius villæ ac ejus possessionis.

Pater meus scribit matrem suam obiisse diem suum Anno 1531. circa Andreæ Apostoli diem circiter 3. horam pomeridianam.

Ante obiit pater ejus Peter Jacobssen die Lunæ post Lucam Evangelistam 4. hora pomeridiana, pater addidit annum 1517. fuisse, et funus ejus sepultum est ad ostium monasterii Haderslebensis, cujus monachis dederunt par boum et plura oblatoria iuxta papisticam idolomaniam.

Accepta hæreditate pater meus Jacob Peterssen Oldendorph exercuit negotiationem suam ruri et in urbe Haderslebia, ubi etiam insignem domum emit ab illis civibus, qui nominantur Werckmesters. Hæc domus sita est prope forum.

Habuit pater meus antea concubinam quandam nomine Lenam, ex qua protulit filium atque filiam.

Scribit pater meus sua manu sese duxisse uxorem suam Ripis. Ita enim sonant verba ejus in suo regesto scripta:

Anno a nativitate Domini nostri ac propitiatoris Jesu Christi 1509., 20. die mensis Augusti, quæ fuit dominica ante Laurentii, nuptiæ Jacob Peterssen Oldendorph celebratæ sunt in urbe Ripensi

op til denne vor gård Oldendorph; det er givet i pant til nogle af vore slægtninge, der svigagtigt nok⁴ har tilranet sig det for længere tid end ret er, men de vil snart ved strengeste ret blive tvunget til at afstå det til de rette arvinger.

OMKRING ÅR 1460

efterfulgte så min farfar Peter Jacobsen sin far på Oldendorph og tog sig en hustru ved navn Johanne, som var af familien Dall i Fjellstrup. Hun nedstammede fra agtværdige dannekvinder i Tyrstrup herred og ikke mindre agtværdige dannemænd, som også nød en vis anseelse.

Denne min farfar Peter Jacobsen Oldendorph levede mange år retskaffent i retmæssigt ægteskab med min farmor Johanne Dall, med hvem han avlede

en eneste søn, som hed Jacob Petersen Oldendorph og efter sine forældres død arvede hele gården og hvad dertil hører.

Min fader skriver, at hans moder døde 1531 omkring apostelen Andreas' dag [30. november] ved 3-tiden om eftermiddagen.

Hans fader Peter Jacobsen døde før, mandag [19. oktober] efter evangelisten Lukas' dag⁵ klokken 4 om eftermiddagen; fader har tilføjet, at året var 1517, og hans lig blev begravet ved indgangen til klosteret i Haderslev, hvis munke man gav to okser og flere andre gaver ifølge den papistiske afguderiske galskab.

Efter at have modtaget sin arv drev min fader Jacob Petersen Oldendorph sin forretning på landet og i byen Haderslev, hvor han også købte et anseligt hus af de borgere, som kaldes Werckmesters⁶. Dette hus ligger ved torvet.

Min fader havde før en konkubine ved navn Lena, med hvem han avlede en søn og en datter.

Min fader skriver med egen hånd, at han havde hentet sin hustru fra Ribe. Således lyder nemlig hans ord skrevne i hans optegnelser:

År 1509 efter vor Herres og forsoners Jesu Kristi fødsel, den 20. august, som var søndagen før Laurentius' dag⁷, fejredes Jacob Petersen Oldendorphs bryllup i byen Ribe i den højhellige Treenigheds,

in nomine sanctissimæ Trinitatis, Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti, cui gloria, laus et honor in æternum. Amen.

Duxit autem quandam Ripensem nomine Elizabeth, vernacula vocatur Ilsebe. Hæc fuit pia et honesta virgo

Fol. 4,2

oriunda ex familia eximia atque honesta, ut sequitur.

Pater ejus vocatus est Hans Iverssen Holst, qui natus quidem Flensburgi applicuit animam Ripis habitare, ubi egregiam domum et fundos emit. Illa virgo, quam duxit Ripis, Botell vocata est, nata ex familia quadam, quæ Jull appellatur, ab altera linea nuncupatur Wiben. Utraque familia satis ampla est Ripis et in Widding Herredt, unde Peter Troulssen cum sua sobole ac stirpe oriundus est.

Peperit hæc avia mea avo meo Hans Iwerssen duas filias, Mett et Ilsebe. Carsten Anderssen habuit Mett in uxorem. Jacob Peterssen Oldendorph duxit Elizabet in uxorem anno supra annotato. De urbe Haderslebia cum pompa ac justo comitatu ad nuptias Ripis faciendas discessit.

Fol. 5,1

Completis nuptialibus gaudiis duxit secum suam, quam amplectebatur, uxorem in urbem Haderslebiam, ubi domi suæ juxta forum multos annos honeste vixerunt.

Vocatus est postea a senatu, ut esset illi a consiliis Haderslebiæ reipublicæ, cui diu fideliter consuluit ac servivit, ut omnes senatores ac consules necnon cives Haderslebenses testantur, cujus rei propter calumniatores atque obtrectatores egregium testimonium litteris conscriptum et secreto civitatis obsignatum habemus nos filii. Deinde dux Holzatæ Christianus, qui et rex Daniæ mirabiliter creatus est, sæpe obtulit Jacobo Peterssen patri meo consulatum, quem diu renuens noluit suscipere, tandem post mortem uxoris suæ coactus est invitus etiam sustinere consulatum ab eodem rege, ut infra dicetur, ut fuerit senator et consul ultra 33 annos, veluti ex antiquis literis colligere potui.

Fol. 5,2

Proinde exercuit Jacob Peterssen suam negotiationem honeste in vendendis bobus vel equis, item habuit pannum anglicum venalem, quem ementes egerunt ei gratias. Insuper egit mercatorem pro Claves

Faderens, Sønnens og Helligåndens, navn, hvem ære, lov og pris tilhører i evighed. Amen.

Han ægtede nemlig en ripenser ved navn Elisabet; i daglig tale kaldes hun Ilsebe. Hun var en from og ærbar jomfru,

Blad 4,2

der stammede fra en udmærket og anset familie, som følger.

Hendes fader hed Hans Iversen Holst, som, skønt han var født i Flensborg, fik i sinde at bo i Ribe, hvor han købte et fortræffeligt hus og land. Den jomfru, han ægtede i Ribe, hed Bodil og var født i en familie med navnet Juul, efter en anden gren kaldes den Vibe. Begge familier er ret udbredte i Ribe og i Hviding herred, hvorfra Peter Truelsen med sine efterkommere og sin slægt stammer.

Denne min mormor fødte min morfar Hans Iversen to døtre, Mette og Ilsebe. Carsten Andersen blev gift med Mette. Jacob Petersen Oldendorph ægtede ovennævnte år Elisabet. Han drog med pragt og tilbørligt følge fra byen Haderslev til brylluppet, som skulde finde sted i Ribe.

Blad 5,1

Efter at bryllupsfestlighederne var til ende, førte han sin hustru, som han holdt meget af, med sig til byen Haderslev, hvor de i mange år levede et retskaffent liv i deres hus ved torvet⁸.

Senere blev han af byrådet kaldet til at bistå dette ved Haderslev bysamfunds forhandlinger; dette har han med råd og dåd trofast tjent i lang tid, som alle rådmænd og borgmestre og ikke mindst borgerne i Haderslev bevidner, hvorom vi sønner med henblik på æreskændere og forklejnerer har et udmærket skriftligt vidnesbyrd forsynet med byens segl. Derefter tilbød hertug Christian af Holsten, som på en forunderlig måde⁹ også blev valgt til Danmarks konge, ofte min fader Jacob Petersen et borgmesterembede, hvilket han længe af slog og ikke vilde påtage sig. Til sidst, efter sin kones død, blev han dog af samme konge, skønt imod sin vilje, tvunget til at påtage sig borgmesterembedet, som nedenfor vil blive omtalt, så han var rådmand og borgmester i mere end 33 år¹⁰, som jeg har kunnet slutte mig til ud fra gamle dokumenter.

Blad 5,2

Ligeledes drev Jacob Petersen redeligt sin forretning med kvæg- eller hestehandel, og endvidere havde han engelsk tøj til salg, som køberne var ham taknemmelige for. Derudover var han købmand for

Anckerssen, cui tam charus fuit, ut ei maximam fidem habuerit. Nam vinum et alia necessaria ei advexit in domum. Fuit etiam curator et oconomus oenopolii Haderslebensis cum suo collega senatus Paul Matzen.

Sequitur

DESCRIPTIO NATIVITATIS CUJUSLIBET MEÆ SORORIS ATQUE FRATRIS
desumpta ex autographia patris mei.

Fol. 6,1

Anno Domini 1511. die Lunæ Bacchanalium, h.e. 22. Februarii, nata est Marina, prima soror mea, quæ postea nupsit Olao Jenssen, ut infra tradetur. Deo sit gloria! Amen.

Anno 1512. die Bartholomei, h.e. 24. Augusti, nata est Ingeborch soror mea, quæ deinceps nupsit Marco Peterssen, filio consulis in Middelfart. Deo sit laus et honor in æternum! Amen.

Anno 1514. die Lunæ ante Palmarum circiter secundam horam pomeridianam nata est

Fol. 6,2

Anna, tertia soror mea, quæ post mortem nupsit Matthiæ Werckmester, civi Tunderensi. Deo sit æterna celebratio! Amen.

Anno Domini 1516. die Lunæ ante Palmarum, h.e. 29. Martii, nata est quarta soror mea Catharina, eodem postea anno circa Johannis Baptistæ obiit infans diem suum, ut possideat æternæ vitæ diem ac hæreditatem in Christo et per eundem. Amen.

Fol. 7,1

DE FILIIS JACOBI PETERSSSEN OLDENDORPH ET EORUM
NATALITIIS.

Anno a nativitate Domini nostri ac mediatoris 1517. die Martis post, h.e., natus est frater meus Nicolaus circa 3. horam pomeridianam. Ipsi sanctæ Trinitati sit gloria, laus et honor in æternum. Amen.

Ideo autem Nicolaus est nominatus, quia mater nostra dicitur votum Deo tale sanxisse: Si Deus illi vellet filium pariendum dare,

Claus Ankersen¹¹, som holdt så meget af ham, at han havde den største tillid til ham. Han leverede nemlig vin og andre fornødenheder til hans hus. Han var også leder af og bestyrer for Haderslev vinhandel sammen med sin kollega i byrådet Paul Matzen¹².

Her følger

EN AFSKRIFT AF HVER AF MINE SØSTRES OG BRØDRES FØDSELSDATOER,

taget af min faders egne optegnelser.

Blad 6,1

Om mandagen i fastelavnsugen i det Herrens år 1511, det er den 22. februar¹³, blev min ældste søster Marina født; hun blev senere gift med Olaus Jensen, som der nedenfor skal berettes om. Ære være Gud! Amen.

Bartolomæusdag år 1512, det er den 24. august, blev min søster Ingeborg født; hun blev senere gift med Markus Petersen, en søn af borgmesteren i Middelfart. Gud ske lov og pris i evighed! Amen.

Mandag [3. april] før Palmesøndag år 1514, ved 2-tiden om eftermiddagen, blev Anna,

Blad 6,2

min tredje søster, født, som blev gift med Matthias Werckmester, en borger i Tønder, efter [dennes første hustrus]¹⁴ død. Gud ske evig pris! Amen.

Mandag før Palmesøndag i det Herrens år 1516, det er den 29. marts¹⁵, blev min fjerde søster Catharina født; hun døde senere samme år som spæd omkring Skt. Hansdag for at få det evige livs dag og arv i og ved Kristus i eje. Amen.

Blad 7,1

OM JACOB PETERSEN OLDENDORPHS SØNNER OG DERES FØDSELSDAGE.

År 1517 efter vor Herres og talsmands fødsel, tirsdag efter, det er¹⁶, blev min broder Nicolaus født ved 3-tiden om eftermiddagen. Den hellige Treenighed ske ære, lov og pris i evighed! Amen.

Men han blev kaldt Nicolaus af den grund, at vor moder efter sigende havde givet Gud et højtideligt løfte sålydende: hvis Gud

illum Deo et Sancto Nicolao vellet dedicare. Hoc totum papistica idolatria plenum est. Nam mater seducta istis

Fol. 7,2

pernitiosis erroribus falsæ doctrinæ papistarum existimavit magnum atque insignem cultum Deo fieri, si suum filium Sancto Nicolao illi patrono ad perpetuum sacerdotium juxta humani voti inanem rationem addiceret atque traderet. Sed æterno Deo Patri, Filio et Spiritui Sancto sit gloria et gratia, quod liberaverit nos ab his tam horrendis tenebris falsæ doctrinæ papisticæ ac omnium errorum, qui nocent animabus hominum, deinde quod tradiderit nobis in hac senecta mundi puritatem Evangelii ac lucem, ut sciamus ipsam viam salutis nostræ in solo Christo consistere. Utinam hoc tempus salutiferum visitationis atque salutis nostræ non contemnamus, sed pie et recte agnoscamus. Amen.

Fol. 8,1

Anno 1519. ipsa dominica Oculi circiter 3. horam post meridiem, h.e. 14. Martii, natus est frater meus Petrus, qui Petri nomine vocatus est juxta nomen nostri avi Petri Jacobssen Oldendorpii, de quo antea mentio facta est. Ipsi Deo honor in æternum. Amen. Moris est apud nostrates nominare filios sive filias suas juxta nomina propria avorum aviarum seu aliorum consanguineorum, qui parentibus chari fuerunt. Ideoque pater noster voluit appellari hunc filium tali nomine, velut sequitur mox de meo nomine Johannis.

Fol. 8,2

Anno 1524. die Lunæ post Dionysii, h.e. 12 Octobris, inter decimam atque undecimam horam natus est Hans Jacobssen Oldendorph, idem Johannes a doctis postea nominatus est. Æterno Deo, sanctissimæ Trinitati, sit gloria, laus et honor in æternum! Amen. Nominatus est autem Hans juxta nomen sui avi materni, qui Hans Iverssen Holst appellatus est ac civis Ripensis vel senator fuit, ut supra dictum est. Moris est in patria denominare suos liberos ad nomina suorum propinquorum.

Fol. 9,1

Anno Domini nostri Jesu Christi 1526. ante diem Galli, h.e. 12. Octobris, noctu inter dominicam et diem Lunæ obiit diem suum nostra mater Elsebe, pia et honesta matrona, quæ commendavit Deo

vilde lade hende få en søn, vilde hun indvi ham til Gud og Sankt Nicolaus. Hele denne sag er fuld af papistisk afgudsdyrkelse. For min moder, vildledt af disse

Blad 7,2

papisternes falske læres skadelige vildfarelser, mente, at det var en stor og særlig gudsdyrkelse, hvis hun, efter den forfængelige opfattelse af et menneskeligt løfte, indviede og overgav sin søn til denne skytshelgen Sankt Nicolaus til bestandigt præsteskab. Men den evige Gud, Fader, Søn og Helligånd, være ære og tak, fordi han har befriet os fra den falske papistiske læres og alle vildfarelsers forfærdelige mørke, som skader menneskenes sjæle, og dernæst fordi han i denne verdens alderdom har skænket os evangeliets renhed og lys, så vi kan forstå, at vejen til vor frelse alene findes i Kristus. Gid vi ikke må foragte denne vor besøgelses og frelses saliggørende tid, men fromt og ret erkende den! Amen.

Blad 8,1

År 1519 på selve 3. søndag i Fasten, det er den 14. marts¹⁷, ved 3-tiden om eftermiddagen, blev min broder Peter født; han fik navnet Peter efter vor farfar Peter Jacobsen Oldendorph, som er blevet nævnt før. Ære være Gud i evighed! Amen. Det er hos vore folk skik at navngive sine sønner eller døtre efter bedsteforældrenes eller andre slægtninges fornavne, som har været forældrene kære. Af den grund vilde vor fader have denne søn kaldt ved dette navn, som det også f. eks. straks fremgår af mit navn Johannes.

Blad 8,2

År 1524, mandag efter Dionysius' dag, det er den 12. oktober¹⁸, mellem klokken 10 og 11 blev Hans¹⁹ Jacobsen Oldendorph født; han blev af de lærde senere kaldt Johannes. Den evige Gud, den højhellige Treenighed, være ære, lov og pris i evighed! Amen. Men han blev kaldt Hans efter sin morfar, der hed Hans Iversen Holst og var borger eller, rettere sagt, rådmand i Ribe, som sagt ovenfor. Det er i vort fædreland skik at navngive sine børn efter sine pårørendes navne.

Blad 9,1

I vor Herres Jesu Kristi 1526nde år, dagen før Gallus' dag, det er den 12. oktober²⁰, om natten mellem søndag og mandag, døde vor moder Elsebe, en from og agtværdig dannekvinde, som befalede sin

animam suam, ut corpus requiescat ad futuram resurrectionem æternæ vitæ ac gloriæ. Amen.

Sepultum est autem corpus ejus honorifice in templo Haderslebensi canonicorum. Mansit itaque pater meus viduus usque ad diem sui exitus, h.e. ad annum 1546, i.e. 20 annis.

Fol. 9,2

Sequitur

DESCRIPTIO QUALISCUMQUE CONJUGII TAM FRATRUM QUAM SORORUM ET QUOT INDE ORIUNDI LIBERI.

Anno 1538. dominica ante Sancti Andreæ, h.e. 28. Novembris, factæ sunt nuptiæ sororis meæ Marinæ cum Olao Jenssen, qui natus Flensburgi duxit primam uxorem Haderslebii, nempe sororem Henrici Mechelborch consulis, ex qua multam sobolem produxit. Hac demortua procatus est de sorore mea. Pater meus persuasus a sua ratione propter divitias dedit filiam impio viro, qui hodie etiam ἄθεος manet.

Fol. 10,1

Hæc soror mea peperit ei primogenitum, qui Olaus nominatus est atque ex gratia Dei adhuc superstes, A.D. 1540. octiduo ante Johannem Baptistam, h.e. circa 15. Junii.

Deinde peperit filiam anno 1541. circa Michaelis, quæ ad nomen matris nostræ Ilsebe denominata est atque hodie superstes est.

Peperit etiam plures liberos, videlicet quatuor, quorum duo abortini fuerunt, quorum alter infans forte foemella obiit in utero cum matre.

Anno Domini 1546. 25. Septembris mortua hæc soror mea pie in Christo Jesu, me Vitæbergæ versante. Dicitur cum summis doloribus una cum prole extincta esse in partu.

Fol. 10,2

Anno 15. . factæ sunt nuptiæ sororis meæ Ingeborch in oppido Fioniæ Middelfardt cum honesto juvene Marco Peterssen, qui ex nobili stirpe tam paterna quam materna natus est. Pater enim ejusdem de sobole Schouebull prognatus est, nomine Peter Fynbo, ibidem consul istius reipublicæ. Mater ejus Anna de familia Jerikssen oriunda est.

ånd til Gud, så legemet kan hvile til den kommende opstandelse til evigt liv og herlighed. Amen.

Hendes legeme blev begravet med ære i kannikernes kirke²¹ i Haderslev. Min fader forblev derfor enkemand indtil dagen for sin bortgang, det vil sige til år 1546, 20 år.

Blad 9,2

Her følger

EN BESKRIVELSE AF HVERT ENKELT AF SÄVEL
MINE BRØDRES SOM SØSTRES ÆGTESKABER, OG HVOR
MANGE BØRN DER ER FREMGÅET AF DEM.

År 1538 fandt søndag før Skt. Andreas' dag, det er den 28. november²², min søster Marinas bryllup sted med Olaus Jensen²³, som var født i Flensborg og fik sin første hustru i Haderslev, nemlig borgmester Henrik Mecklenborgs søster, med hvem han havde et talrigt afkom. Da hun var død, bad han om min søster. Min fader, overtalt til det af sin fornuft for rigdoms skyld, gav sin datter til en ryggeløs mand, som til den dag i dag er gudløs.

Blad 10,1

Denne min søster fødte ham i det Herrens år 1540 otte dage før Skt. Hansdag, det er omkring 15. juni, den førstefødte søn, som blev kaldt Olaus og ved Guds nåde endnu er i live.

Derefter fødte hun år 1541 omkring Mikkelsdag en datter, som efter vor moders navn blev kaldt Ilsebe og er i live til nu.

Hun fødte også flere børn, nemlig fire, af hvilke to blev født for tidligt, og af dem døde det ene, måske en pige, i moders liv sammen med moderen.

I det Herrens år 1546 døde den 25. september denne min søster gudfrygtigt i Kristus Jesus, mens jeg opholdt mig i Wittenberg. Hun siges at være død ved fødselen under meget store smerter sammen med barnet.

Blad 10,2

År 15.. fandt min søster Ingeborgs bryllup med den agtværdige unge mand Markus Petersen sted i byen Middelfart på Fyn. Han var af adelig herkomst både på fædrene og mødrene side, idet hans fader var af Schoubøll-familien; han havde navnet Peter Fynbo og var dér borgmester for samme by. Hans moder Anna nedstammede fra familien Eriksen.

Ego vero harum tempore nuptarium fui in academia Rostochiensi, ut bonis artibus operam darem, ubi multos annos consumpsi.

Fol. 11,1

Hæc soror Ingeborch peperit primogenitum Anno Domini 15., qui Peter Fynbo ad nomen sui avi denominatus est.

Anno 15. peperit secundum filium, qui Hans vocatus est.

Postea peperit filiam, quam nominarunt Marinam juxta nomen materteræ suæ

Peperit etiam duos infantes, qui obierunt diem

Ultimum filium peperit, qui nominatur hodie Ericus.

Fol. 11,2

Anno Domini 1546. me præsentem Witebergæ desponsavit pater meus sororem Annam Matthiæ Werckmester. Tunc ægrotavit pater morbo gravi, quo etiam extinctus est. Hic Matthias Werckmester natus est Haderslebiæ ex honesta familia, inde discedens habitavit Tunderis, ubi duxit uxorem, ex qua 5 liberos protulit. Viduus jam petiit sibi sororem nostram in uxorem dari, quod in nomine Sanctæ Trinitatis factum est. Decubuit pater ægrotus eo tempore ac laboravit per multos

Fol. 12,1

annos eadem ægritudine, quam vocant gülden been oder rose.

Anno Domini nostri Jesu Christi 1546. 30. Augusti obiit diem suum Jacob Peterssen Oldendorph, pater meus naturalis ac charissimus, pie et sancte in Christo Jesu suo mediatore. Nam sumpta coena Domini ex manibus Magistri Anthonii, pastoris atque præpositi Haderslebensis, commendavit animam suam Deo Patri per Christum ad æternam vitam

1546

Fol. 12,2

et sic placide in Domino Immanuele nostro Christo Jesu obdormivit, qui resuscitabit omnium credentium suorum corpora ad æternam vitam gloriam. Amen.

Consulatum gessit annos . . honeste et fideliter, ut omnes cives honorificum testimonium ferunt, quorum multi mentionem ejus cum lachrymis faciunt hodie. Creatus est autem in consulem anno 15. . . , ut esset collega Henrico Mekelnborch, tunc temporis consuli, cui antea

Men jeg var på tidspunktet for dette bryllup²⁴ på universitetet i Rostock for at beskæftige mig med de skønne kunster, og der tilbragte jeg mange år.

Blad 11,1

Denne søster Ingeborg fødte i det Herrens år 15. .²⁵ sin førstefødte søn, som efter sin farfars navn blev kaldt Peter Fynbo.

År 15. fødte hun den anden søn, som blev kaldt Hans.

Derefter fødte hun en datter, som de kaldte Marina efter hendes mosters navn.

Hun fødte endvidere to børn, som er døde

Til sidst fødte hun en søn, som nu kaldes Erik.

Blad 11,2

I det Herrens år 1546, mens jeg var i Wittenberg, trolovede min fader min søster Anna med Matthias Werckmester. Dengang led fader af en svær sygdom, som han også døde af. Denne Matthias Werckmester²⁶ er født i Haderslev i en agtværdig familie; efter at være flyttet derfra, boede han i Tønder, hvor han tog sig en hustru, med hvem han avlede fem børn. Da han nu var enkemand, bad han om, at vor søster måtte blive givet ham til ægte, hvilket skete i den hellige Treenigheds navn. På det tidspunkt var fader syg og senge-liggende, og han har lidt mange

Blad 12,1

år af samme sygdom, som man kalder 'gülden been'²⁷ eller rosen.

I vor Herres Jesu Kristi 1546nde år den 30. august døde Jacob Petersen Oldendorph, min egen, højtelskede fader, gudfrygtigt og saligt i sin talsmand Kristus Jesus. For efter at have modtaget Herrens nadver af sognepræst og provst i Haderslev magister Antons²⁸ hånd, befalede han sin sjæl til Gud Fader ved Kristus til evigt liv

1546

Blad 12,2

og hensov således stille i den Herre Kristus Jesus, vor Immanuel, som vil opvække alle sine troendes legemer til det evige livs herlighed. Amen.

Borgmesterembedet forestod han i . . år²⁹ med retskaffenhed og troskab, som alle borgere giver rosende vidnesbyrd om, og mange af dem mindes ham den dag i dag med tårer. Han blev nemlig valgt til borgmester år som kollega til den daværende borgmester

adfuit Poul Matzen; hoc demortuo substitutus est pater contra voluntatem suam.

1546

Fol. 13,1

Adjunxit pater sibi in senatum, postea in consulatum, Nis Lunt, præfectum civitatis, qui sane pietatis juxta verbum Dei non est studiosus.

Defuncto patri successit in consulatu Oluff Jenssen, affinis noster, vir profecto ἄθεος et insignis usurarius inde ab initio suæ ætatis, qui etiamnum hodie perseverat in sua impietate. Siquidem vere pios ac solide doctos ministros evangelii ex animo contemnit, odit atque suis viribus persequitur quocunque modo potest. Hoc ipsemet cum aliis verbi Dei ministris sexennio expertus sum in evangelii ministerio.

Fol. 13,2

Anno eodem 1546. celebratæ sunt nuptiæ sororis Annæ cum Matthia Werckmester Tunderis satis splendide et tamen pie ad gloriam Dei. Urgebat Matthias promissionem desponsationis tam cito post mortem patris complendam, quia (inquit) ampla mihi familia est et quinque liberi tanquam infantes, et video mihi non magnam exhiberi fidelitatem. Proinde cogor petere, ut primo quoque die nuptiæ fiant, ut in absentia mea mater familias curet opera sibi demandata ad œconomix promotionem fideliter atque feliciter obeundam. Vilhatz Knudssen largitus est dotem 100 marcas ex suo ærario.

Fol. 14,1

Anno 1547. circa Michaelis peperit Anna primogenitam filiam, quæ ad nomen prioris uxoris Matthiæ Anna appellata est.

Secundam filiam peperit anno Domini 1549. 27. Martii, quæ juxta nomen nostræ matris Ilsebe vocatur.

Peperit et filium anno 1550. circa Bartholomæi, 24. Augusti, qui juxta nomen patris nostri Jacob nuncupatus est. Hic postea obiit in Christo tranquille. Tunc ægrotavi Tunderis. Postea peperit duas filias, quarum altera Talck vocatur, Sexagesima 21. Februarii nata est 1552, altera Marina, quæ nata est 1554 Quinquagesima 4. Februarii.

Peperit etiam abortum infantulum puellulam ca. 1553.

Henrik Mecklenborg, der før havde Paul Matzen ved sin side; da denne var død, blev fader sat i hans sted imod sin vilje.

1546

Blad 13,1

I byrådet og senere i borgmesterembedet knyttede fader Nis Lund³⁰, byens foged, til sig; denne beflitter sig dog ikke på gudfrygtighed efter Guds ord.

Efter faders død blev hans efterfølger i borgmesterembedet Oluf Jensen³¹, vor svoger, en i sandhed gudløs mand og fra sin tidligste ungdom en stor ågerkarl, som lige til den dag i dag fremturer i sin ugudelighed. Da han nemlig af hjertet foragter evangeliets virkelig fromme og vellærde tjenere, så hader og forfølger han dem af al sin kraft på hvilken som helst måde han kan. Det har jeg selv sammen med andre Guds ords tjenere erfaret i evangeliets tjeneste i seks år.

Blad 13,2

Samme år 1546³² fejredes søster Annas bryllup med Matthias Werckmester i Tønder med temmelig stor pragt og alligevel på en from måde til Guds ære. Matthias pressede på at få trolovesløftet opfyldt så hurtigt efter faders død, for, sagde han, »jeg har en stor familie og fem så at sige små børn, og jeg ser, at man ikke har stor tillid til min troskab. Ligeledes tvinges jeg til at bede om, at brylluppet må finde sted snarest muligt, for at en husmoder under mit fravær kan tage sig af de opgaver, der påhviler hende til husførelsens fremme, så den kan varetages omhyggeligt og med held.« Villads Knutzen³³ gav en medgift på 100 mark af sin kasse.

Blad 14,1

År 1547 omkring Mikkelsdag fødte Anna sin førstefødte datter, som efter Matthias' første hustrus navn blev kaldt Anna.

Sin anden datter fødte hun i det Herrens år 1549 den 27. marts, og hun hedder efter vor moders navn Ilsebe.

Hun fødte også en søn år 1550 omkring Bartolomæusdag, den 24. august, og denne blev efter vor faders navn kaldt Jacob. Denne døde senere stille i Kristus. Dengang var jeg syg i Tønder³⁴. Derefter fødte hun to døtre, af hvilke den ene hedder Talk, som blev født Sexagesimasøndag, den 21. februar, 1552, den anden Marina, som blev født Fastelavnssøndag, den 4. februar, 1554.

Hun fødte også et for tidligt født pigebarn ca. 1553.

DE NUPTIIS FILIORUM JACOB PETERSEN OLDENDORPH.

Anno 1548., versantibus nobis Lubeci in nuptiis Petri, Nicolaus frater domi habuit rem cum Margareta ancilla nostra Hadersleebii, quæ concipiens peperit primogenitum filium, qui vocatus est juxta nomen patris sui Nicolaus. Natus est hic anno Domini 1549.

Postea peperit ei filiam, quæ nata est anno 15..

Hæc autem nominata est Catharina ad nomen Catharinæ, sororis nostræ, quæ infans, ut supra commemoratum est, obiit diem suum.

Denuo peperit ei filiolum anno 15.. Hic vocatus est Hans ad nomen fratris nostri Hans Nothi, quem sustulit antea ex Lena concubina; idem vocabatur Hans Holst, qui multis nobilibus servivit. Cæterum ob homicidium nobilis cujusdam, quem interfecit, decollatus est Aalborgii. Ac dicitur tres ante hoc facinus occidisse. Ideoque merito punitus est.

Deinceps peperit Margareta fratri filiolum, qui vocatus est Christianus. Hic natus est Anno Domini 15..

Consuluit frater mecum de hujus pueri nomine sortiendo. Respondi: Vocetur Christianus juxta nomen Christi, ut testeris ipso nomine et facto te Christianum fieri. Nam hactenus cum illa Margareta impiam et inhonestam vitam egisti. Nunc vero debetis utrimque veram et Christianam poenitentiam agere in hoc, ut alterutrum

faciatis, aut cohabitare pie et honeste in contracto matrimonio, aut discedite a vobis invicem et ab ista turpi vita. Meum tamen dedi consilium fratri, ut retineret eandem ac duceret in uxorem, quam ipse stupravit, ut sic tandem pro infamia et ignominia redderet vitiatæ Margaretæ honorem, deinde ut his 4 liberis dignum honorem propter Deum et ejus mandatum exhiberet. Respondit se juxta consilium meum pium et honestum facturum. Proinde duxit eandem Margaretam in legitimam uxorem. Ac dedi eis in subsidium nuptiarum 6 daleros.

OM JACOB PETERSEN OLDENDORPHS SØNNERS BRYLLUPPER.

År 1548, da vi var i Lübeck til Peters bryllup, indlod broder Nicolaus hjemme i Haderslev sig med vor tjenestepige Margareta, som blev frugtsommelig og fødte sin førstefødte søn, der efter sin faders navn blev kaldt Nicolaus. Han blev født i det Herrens år 1549.

Senere fødte hun ham en datter, som blev født år 15³⁵.

Blad 15,1

Hun blev kaldt Catharina efter vor søster Catharina, der, som nævnt ovenfor, døde som spæd.

Endvidere fødte hun ham en lille søn år 15 Han blev kaldt Hans efter vor broder Hans Noth, som [fader]³⁶ før fik med konkubinen Lena; samme kaldtes Hans Holst og var i mange adelsmænds tjeneste. Iøvrigt blev han halshugget i Ålborg på grund af drab af en adelsmand, som han myrdede. Og der siges, at han før denne udåd har dræbt tre [andre]. Han har derfor med rette fået sin straf.

Blad 15,2

Derefter fødte Margareta vor broder en lille søn, som blev kaldt Christian. Han er født i det Herrens år 15

Min broder spurgte mig til råds om, hvilket navn denne dreng skulde have. Jeg svarede: »Lad ham blive kaldt Christian efter Kristi navn, for at du ved selve navnet og ved at gøre således kan bevidne, at du vil blive en kristen, for hidtil har du med denne Margareta ført et ugudeligt og usædeligt liv. Men nu må I på begge sider gøre sand og kristen bod derved, at I gør et af to,

Blad 16,1

enten indgår ægteskab og lever fromt og ærbart sammen eller afstår fra hinanden og dette skændige liv.« Men jeg rådede min broder til at beholde hende og indgå ægteskab med hende, som han havde skændet, så han endelig gav den krænkedes Margareta ære i stedet for skam og skændsel og dernæst for Guds og hans buds skyld viste disse fire børn tilbørlig ære. Han svarede, at han efter mit råd vilde gøre, hvad der var fromt og hæderligt. Derfor indgik han retmæssigt ægteskab med samme Margareta, og jeg gav dem til hjælp ved brylluppet 6 daler.

Fol. 16,2

Anno Domini 1558. 18. Decembris factæ sunt nuptiæ fratris mei Nicolai cum eadem Margareta Haderslebiæ in oenopolio, ubi habitavit. Deus concedat illis gratiam et Spiritum suum per Christum, ut pie et honeste in conjugio vivant!

Copulavit illos et docuit Magister Johannes Vorstius de matrimonio, qui præpositus et pastor Haderslebensis ecclesiæ fuit, meus etiam collega in ministerio evangelii Christi tunc temporis erat.

Hæc Margareta nata est ex honesta familia rusticorum in pagis præurbanis Haderslebiæ.

Fol. 17,1

Frater vero permansit scriba civitatis Haderslebensis perinde atque fuit multis annis. Laborat insuper morbo et putredine crurum. Deus liberet eum! Amen.

Anno Domino 1548. 15. Januarii factæ sunt nuptiæ fratris mei Petri Jacobssen Oldendorpii cum Apollonia, honesta virgine Lubecensi, satis splendide quidem et sumptuose Lubeci in domo vitrici ipsius Bernt Stichan in der Holsten strate. His nuptiis interfuit consul Lubecensis Clawes Bardewick cum multis honestis civibus atque hominibus.

1548

Fol. 17,2

Hr. Valentinus Curtius illos verbo Dei, ut dicitur, copulavit, pastor ecclesiæ Lubecensis ad divum Petrum. His nuptiis ipsemet quoque interfui atque commoratus sum post nuptias apud fratrem aliquot septimanas, nempe 6, quibus finitis reversus sum ad academiam Rostochiensem studendi gratia. Postea discessit Petrus Haderslebiæ, ubi propter debitum Georgio Kromon promissum satis misere atque indigne tractatus est. Nam in domum cum affine Marco Peterssen monitus est, ut vocant. Coactus est itaque ad solvendo 400 daleros vendere habitationem ac domum paternam, quam vendidit Matthiæ Werckmesters, affini nostro.

1548

Fol. 18,1

Cum autem fratres fraternæ Apolonix audirent Petrum hoc ære alieno obstrictum esse, ausi sunt cum suis consanguineis et affectis ipsi suam uxorem ita adimere et alienare, ut ne verbo maritum suum alloqui deberet. Ideoque tanta controversia exinde nata est, ut et senatum Lubecensem et pastores Lubecenses consulere atque compel-

Den 18. december i det Herrens år 1558 fandt min broder Nicolaus' bryllup med samme Margareta sted i Haderslev i vinhandelen, hvor han boede. Gud give dem ved Kristus nåde og sin Ånd til, at de må leve gudfrygtigt og ærbart i ægteskabet!

Magister Johannes Vorstius³⁷, som var provst og sognepræst for Haderslev menighed og på det tidspunkt også min kollega i Kristi evangeliums tjeneste, viede dem og belærte dem om ægteskabet.

Denne Margareta er født i en hæderlig bondefamilie i Haderslevs nærmeste opland.

Men min broder forblev skriver i Haderslev by og var det i lige måde i mange år. Han lider desuden af en sygdom og gangræn i benene. Gud befri ham fra det! Amen.

Den 15. januar i det Herrens år 1548 fandt min broder Peter Jacobsen Oldendorphs bryllup med Apollonia, en ærbar jomfru fra Lübeck, sted i Lübeck i hendes stedfader Bernt Stichans hus i Holstenstrasse, og det pragtfuldt og overdådigt nok. I dette bryllup deltog borgmester i Lübeck Claus Bardewick med mange fornemme borgere og folk.

1548

Hr. Valentin Curtius³⁸, sognepræst for menigheden ved Skt. Peters kirke i Lübeck, viede dem, som man siger, ved Guds ord. Jeg selv var også til stede ved dette bryllup og blev efter brylluppet hos min broder i nogle uger, nemlig 6, efter hvis udløb jeg vendte tilbage til universitetet i Rostock for at studere. Derefter drog Peter til Haderslev, hvor han på grund af en gæld, der var løbet op hos Georg Kromon, blev behandlet temmelig usselt og skammeligt. Han fik nemlig tilhold om, som de siger, at blive i huset hos sin svoger Markus Petersen. Han blev derfor, for at udrede 400 daler, nødt til at sælge sin bolig og sit fædrene hus, som han solgte til vor svoger Matthias Werckmester.

1548

Men da min svigerinde Apollonias brødre hørte, at Peter havde pådraget sig denne gæld, dristede de sig til sammen med deres slægtninge og gode venner at unddrage ham hans hustru og lokke hende fra ham på en sådan måde, at hun ikke måtte sige et ord til sin ægtemand. Der opstod derfor i følge heraf så stor en strid, at min broder

lare coactus fuerit frater de hac tanta injuria et ignominia conjugii. Cæterum non multum effectum est in hac causa fratris, quippe toto fere biennio abstracta est quasi magna vi uxor ejus legitima ipsi fratri. Quod facinus contumeliosum ad-

1548

Fol. 18,2

versus conjugium a Deo solo institutum pastores Lubecenses in sua ecclesia non debuissent pati nec fieri pertulissent, si vere pii fuissent, verum graviter atque severe in concionibus taxassent et increpassent. Ad hæc ipse senatus seu magistratus debuisset hoc factum impium perniciosumque impediisse. Non enim licet divortium fieri inter vivos conjuges ob pecuniarium debitum, sed solum adulterium dicit Christus causam divortii esse. Ego propterea themata aliqua de hac alienatione a conjugio composui et ministris ostendi egique insuper causam fratris multoties

1549

Fol. 19,1

coram senatu, judicibus et aliis mediatoribus in hac discordia, sed nihil effectum est, cum tamen multum pecuniæ interea frater consumperit atque jacturam negotiationis suæ non exiguam fecerit.

Me vero in Angliã agente anno 1549. accepit frater scriptum Christiani regis Daniæ atque scriptum Johannis ducis Holzatia ad senatum Lubecensem, ut uxorem fratri curarent restitui. Sic tandem recepit abalienatam uxorem frater juxta mandatum humani magistratus et non juxta verbum Dei solum atque mandatum, quod senatus in majori valore ac præstantia debuisset curasse quam humanum scriptum.

Fol. 19,2

Postea reconciliata fratria peperit fratri liberos, quos nominatim infra annotabo, prius tamen paucis de fratriæ parentibus.

Apollonia hæc fratria mea nata est ex parentibus honestis Lubeci anno 15.. Pater ejus vocabatur Heine Bremer, qui ex honesta familia Bremis est oriundus; inde discedens venit Lubecum, ubi duxit in uxorem Apolloniam, civem Lubecensem, quæ peperit ei Carsten Bremer atque Henrick Bremer, Annam filiam atque Apolloniam, quæ facta est uxor fratris, cui promisit Bernt Stichan cum

blev nødt til at henvende sig og klage til både byrådet og præsterne i Lübeck over denne så store krænkelser af og skam for ægteskabet. Der blev iøvrigt ikke opnået meget i denne min broders sag, for hans retmæssige hustru blev i næsten to år så at sige med vold og magt berøvet min broder, hvilken skammelig forbrydelse

Blad 18,2
mod det alene af Gud indstiftede ægteskab præsterne i Lübeck ikke burde have fundet sig i eller ladet ske i deres kirke, hvis de virkelig havde været retsindige, men alvorligt og strengt vilde have påtalt og revset i deres prædikener. Desuden burde byrådet eller magistraten have forhindret denne skændige og skadelige handling. For skilsmisse mellem ægtefæller er, så længe de lever, ikke tilladt på grund af pengegæld, men Kristus siger, at ægteskabsbrud alene er grund til skilsmisse. Jeg har derfor forfattet nogle teser om denne unddragelse fra ægteskabet og vist dem til præsterne, og desuden har jeg ofte fremført min broders sag

Blad 19,1
for byråd, dommere og andre mæglere i denne strid, men intet blev opnået, skønt min broder dertil dog har brugt mange penge og lidt et ikke ringe tab i sin forretning.

Men mens jeg i året 1549 opholdt mig i England, modtog min broder en skrivelse fra kong Christian af Danmark og en skrivelse fra hertug Hans af Holsten³⁹ til byrådet i Lübeck om, at man skulde sørge for, at min broders hustru blev givet ham tilbage. Således fik min broder endelig sin hustru, som var blevet lokket fra ham, tilbage efter en menneskelig øvrigheds påbud og ikke udelukkende efter Guds ord og bud, som byrådet burde have anset for vægtigere og fortræffeligere end en menneskelig skrivelse.

Blad 19,2
Derpå fødte min svigerinde, efter at hun var blevet genforenet med min broder, ham børn, som jeg nedenfor skal opføre med navn; men først lidt om min svigerindes forældre.

Denne min svigerinde Apollonia er født af agtværdige forældre år 15. .⁴⁰ i Lübeck. Hendes fader hed Heine Bremer og nedstammede fra en agtværdig familie i Bremen; han flyttede derfra og kom til Lübeck, hvor han ægtede Apollonia, en borgerinde i Lübeck, som fødte ham Carsten Bremer⁴¹ og Henrik Bremer, en datter Anna⁴¹ og Apollonia, som blev min broders hustru; Bernt Stichan med

Fol. 20,1

suis privignis duobus se in promptis daturum 1000 marcas Lubecenses in dotem fratriæ, sed deceptus frater inanibus verbis, nihil adhuc dotis accepit.

Peperit itaque fratria primogenitam filiam fratri Lubeci anno Domini 1551. 8. Julii, quæ vocata est Elzebe juxta nomen matris meæ.

Peperit Lubeci deinceps filium Anno 1554. 23. Julii, qui sortitus est nomen Jacob ad nomen patris nostri.

Anno Domini 1558. 20. Martii circa Letare peperit ei filiam Lubeci, quæ vocabatur Anna ad nomen sororis Apolloniæ, quæ postea anno 60. circa Michaelis obiit.

Fol. 20,2

Anno Domini 1562. 20. Aprilis peperit ei filiolum Haphniæ, qui juxta nomen meum Johannes appellatus est. Sum enim ejusdem consobrini patrinus.

Hic frater cum sua uxore variam et non exiguam egestatem est perpeusus aliquot annos, propterea quidem, ut discerent humilitatem Christianam, patientiam crucis atque piæ probationis exercitia.

[Fol. 21,1 blank]

Blad 20,1

sine to stedsønner lovede at ville give ham 1000 mark lybsk kontant som min svigerindes medgift, men min broder blev snydt med tomme ord og har hidtil ikke modtaget nogen medgift.

Min svigerinde fødte altså min broder den førstefødte datter i Lübeck den 8. juli i det Herrens år 1551; hun blev kaldt Elzebe efter min moders navn.

Hun fødte fremdeles i Lübeck den 23. juli i året 1554 en søn, som fik navnet Jacob efter vor faders navn.

Den 20. marts, omkring Midfastesøndag⁴², i det Herrens år 1558 fødte hun ham i Lübeck en datter, som kaldtes Anna efter Apollonias søsters navn; hun døde år 60⁴³ omkring Mikkelsdag.

Blad 20,2

Den 20. april i det Herrens år 1562 fødte hun ham i København en lille søn, som efter mit navn blev kaldt Johannes. Jeg er nemlig fadder til denne brodersøn.

Denne min broder og hans hustru har i flere år lidt forskellig og ikke ringe nød, og det for at de skulde lære kristen ydmyghed, tålmodighed under korset og få øvelse i gudhengiven bestandighed.

[Blad 21,1 blank]

II

DE VITA ET NUPTIIS JOHANNIS OLDENDORPII,
qui est tertius filius Jacob Peterssen Oldendorph et
ultimus liberorum ejus.

Anno Domini 1545., 1546. fui Vitæbergæ studia literarum ac pietatis discendi ac colendi gratia, ibique lectiones ac conciones pias M. Lutheri, viri doctissimi ac piissimi ministri evangelii Christi, item doctissimi Philippi Melanchthonis aliorumque eruditorum professorum lectiones et disputationes dulcissimas necnon utilissimas audivi, ac didici ibidem fundamentum Christianæ doctrinæ ex verbo Dei contra omnes errores Suinglianorum, Anabaptistarum et omnium hæreticorum.

1545. 1546

Fol. 22,1

Cum vero Lutherus diem obiisset Islebiæ funusque ejus inde devectum esset Vitebergam, ubi honorifice in templo arcis est sepultum, postea statim tumultus bellicus exortus est, ideoque propter bellum cum multis studiosis inde discessi ac Haderslebiū redii, ubi et pater meus ac soror Marina vita defuncti erant, ut supra dictum est. Mansi tunc domi usque in 48. annum ac præfui oeconomix nostræ, duobus fratribus in Dania negotiantibus.

Post nuptias fratris Petri Lubeci factas discessi ad Rostochiensem academiam propter studia mea, ubi tamen antea plus quadriennio consumpsi in studiis. Perduravi tunc ibidem biennio usque ad epistolas fratris, quibus me evocavit.

1547

Fol. 22,2

Veni itaque ad fratrem Kilonem, ubi aliquantulum commoratus cum eo, postea discedentes inde huc illucque fecimus iter, ut indagemus, ubi nam uxor ejus (ut rumor erat) deducta latitaret. Propterea Rostochii, Vismariæ, Suerini fuimus. Sed tota hæc discursatio

II

JOHANNES OLDENDORPHS LIV OG BRYLLUP^{43a};
han er Jacob Petersen Oldendorphs tredje søn og den
yngste af dennes børn.

I de Herrens år 1545 og 1546 var jeg i Wittenberg for at lære og dyrke videnskaberne og gudfrygtigheden, og der har jeg hørt forelæsninger og fromme prædikener af M. Luther, den højlærde mand og Kristi evangeliums mest pligtro tjener, endvidere den højlærde Philipp Melanchthons og andre lærde professorers lifligste og lige så nyttige forelæsninger og disputatser, og der lærte jeg ud fra Guds ord den kristne læres grundvold imod alle zwinglianeres, gendøberes og alle vranglæreres vildfarelser.

1545. 1546

Blad 22,1

Men da Luther var død i Eisleben og hans lig derfra ført til Wittenberg, hvor det blev ærefuldt begravet i slotskirken, opstod der straks derefter krigsuroligheder⁴⁴, og på grund af krigen drog jeg derfor sammen med mange studenter derfra og vendte tilbage til Haderslev, hvor såvel min fader som min søster Marina havde taget afsked fra livet, som ovenfor sagt. Jeg blev så hjemme til år 48 og forestod vor husførelse, idet mine to brødre drev forretning i Danmark.

Efter at min broder Peters bryllup havde fundet sted i Lübeck, drog jeg for mine studiers skyld til universitetet i Rostock, hvor jeg iøvrigt tidligere havde tilbragt mere end fire år med studier. Denne gang blev jeg der i to år, til der kom breve fra min broder, ved hvilke han kaldte mig bort derfra.

1547

Blad 22,2

Jeg kom altså til min broder i Kiel og blev temmelig længe hos ham der; senere drog vi bort derfra og rejste herhen og derhen for at finde ud af, hvor mon hans bortførte hustru (som der var et rygte om) var skjult. Derfor var vi i Rostock, Wismar og Schwerin.

inanis fuit, atque profectio incommoda fratri, nam multum pecuniæ consumpsimus. Ego vero dissuasi illi, ne ad bellum sive ad exilium voluntarium animum applicaret, ne ita quadam desperatione deficiens a Deo laberetur in adulterium, quod summis viribus diabolus conatus erat efficere hac crucis tentatione. Ideoque tam diu fui adhortator ei, ut perseveraret in omni pietate et honestate juxta verbum Dei, nec frangeretur illa discordia vel contemptu consanguineorum fratriæ.

Lubeci et Vismariæ propter fratrem in ipsa acerrima peste fui.

1548

Fol. 23,1

Persuasus igitur frater a me venit mecum Lubecum, ubi coram pastoribus et senatu causam egimus contra illud impium conatum discordiæ, qua abstracta erat uxor fratri, ut supra dictum est. Sed nihil utilitatis in hac causa percepimus. Tanta enim fuit negligentia vel potius impietas tam concionatorum quam senatorum, ut permitterent divortium conjugii fieri biennio propter debitum pecuniarium. Fuimus in hospitio apud Hans Cordes anno 1549. Tunc ad idem venit hospitium Johannes a Lasco Polonus, mihi antea nec notus nec visus. Hunc animadvertens doctum esse virum rogavi, ut suam largiretur mihi commendationem ad aliquem pium dominum. Respondit se libenter hoc facturum. Non scio, inquit, magis pium atque benigniorem dominum quam est archiepiscopus Cantuariensis in

1549

Fol. 23,2

Anglia. Proinde scripsit elegantes commendatitias pro me ad dictum Angliæ archiepiscopum, quas dedit mihi inquiring: Vide te honeste geras. Respondi: Deo dante bonum de me testimonium audietis.

Hunc Johannem Laski tunc temporis non scivi (teste Deo) esse Zuinglianum seu Calvinistam, quod primum in Anglia rescivi. Si enim scivissem illum talem fuisse apostatam Christi, nullo modo accepissem ejus literas commendatitias, et hoc quidem propter malas de me suspiciones eorum, qui me norunt esse deditum verissimæ sententiæ, quam Christus, fons veritatis, pronunciat in suis verbis suæ coenæ. Exhorresco atque ex animo detestor Zwinglianorum,

Men hele dette rejseri var til ingen nytte, og rejsen var til skade for min broder, for vi brugte mange penge. Men jeg rådede ham fra at sætte sin hu til krigen eller et frivilligt eksil, for at han ikke på den måde i fortvivlelse skulde falde fra Gud og falde i ægteskabsbrud, hvilket Djævelen af al magt forsøgte at få ham til ved denne svære prøvelse. Derfor formanede jeg ham så længe til at holde ud i al guds frygt og ærbarhed efter Guds ord og ikke blive modløs ved denne tvedragt eller min svigerindes slægtninges ringeagt.

I Lübeck og Wismar var jeg for min broders skyld i den værste pest.

1548

Blad 23,1

Overtalt af mig kom min broder derfor med mig til Lübeck, hvor vi for præsterne og byrådet fremførte sagen imod dette skændige forsøg på tvedragt, hvorved min svigerinde, som ovenfor sagt, var blevet frataget min broder. Men noget, som kunde være til nytte i denne sag, fik vi ikke ud af det. For så stor var forsømmeligheden eller, rettere sagt, samvittighedsløsheden hos såvel prædikanterne som rådmændene, at de tillod en ophævelse af ægteskabet i to år på grund af pengegæld. Vi var i logi hos Hans Cordes i året 1549. Dengang kom til samme herberg Johannes Laski⁴⁵ fra Polen, som jeg før hverken havde kendt eller set. Da jeg lagde mærke til, at han var en lærd mand, bad jeg ham om at give mig sin anbefaling til en from herre. Han svarede, at det vilde han gerne gøre. Jeg kender, sagde han, ingen frommere og mere velvillig herre end ærkebiskoppen i Canterbury i

1549

Blad 23,2

England. Han skrev derfor et fint anbefalingsbrev for mig til nævnte ærkebiskop i England, som han gav mig og sagde: »Se til, at du opfører dig ordentligt.« Jeg svarede: »Ved Guds hjælp skal I høre godt vidnesbyrd om mig.«

Jeg vidste på det tidspunkt ikke (Gud er mit vidne), at denne Johannes Laski var en zwinglianer eller calvinist; det fik jeg først at vide i England. Hvis jeg nemlig havde vidst, at han var en sådan frafalden⁴⁶ fra Kristus, vilde jeg på ingen måde have modtaget hans anbefalingsskrivelse, og det for at der ikke skulde opstå ond mistanke om mig hos dem, der kender mig som hengiven til den fuldgyldige læresætning, som Kristus, sandhedens kilde, udtaler i sine ord om

Anabaptistarum ac omnium hæreticorum impiissimas pessimasque opiniones, ne dicam sententias, quia ex dia-

1549

Fol. 24,1

metro adversantur veritati verborum Christi. Ipsi soli Christo, qui mentiri nequit, fidem habeo cum omnibus Christi fidelibus in suo evangelio ac veris firmisque verbis sacramentorum ejus. Valeant tales omnes phanatici cum suis phantasticis erroribus, qui Christum verbumque ejus reformare atque emendare audent. Maneamus nos apud Christum loquentem ac docentem ipsissimam veritatem in suo verbo et evangelio, quod Spiritus Sanctus jam sincere tradit, ut glorificet Christum.

Anno Domini 1549. mense Julio et Augusto fuimus Hamburgi, ubi creditores, quibus Petrus pecuniam debet, congregatos aliquoties rogavimus ob dilationem ac diminutionem debiti, qui sane honeste se erga fratrem gesserunt tunc et in hunc usque diem adhuc sese gerunt, ut illis gratias agere plurimas teneatur.

1549

Fol. 24,2

His factis Haderslebiu[m] cum fratre veni, ut valedicerem consanguineis meis antequam in Angliam essem profecturus. Magister Anthonius et magister Georgius Boëtius adhortati sunt me ad profectionem Anglicam. His omnibus salutatis valedixi reversurus brevi Hamburgum. Ideoque redii Hamburgum ad hospitium Bartholomei Gödeken, ubi tunc ille commissarius Anglicus Johan Demack hospitabatur, qui mihi obtulit functionem concionandi militibus in navali profectione. Sed hoc tam arduum officium non ausus fui in me recipere propterea quod juvenis adhuc et predicandi imperitus mihi visus sum. Discessit tandem ille commissarius cum suis conductis militibus in Angliam ac donavit aureum mihi. Remansi aliquamdiu in hospiti[o] Bartholomæi Gödekens, postea excepit me hospiti[o] Claves Korffmaker, pius et doctus civis Hamburgensis. Is suasit mihi,

1549

Fol. 25,1

ut aliquoties audirem lectiones doctoris Johannis Æpini superintendentis, qui tunc Psalmos tractavit. Cum hoc noticiam mihi conciliavi, qui adhortabatur, ut concionem ante discessum haberem. Huic doctoris admonitioni morem gerens composui conciunculam qualem-

sin nadver. Jeg forfærdes over og afskyr af hjertet zwinglianernes, gendøbernes og alle vranglæreres højst ugudelige og skadelige meninger, for ikke at sige læresætninger, som er stik

1549

Blad 24,1

imod Kristi ords sandhed. Ham, Kristus alene, som ikke kan lyve, har jeg sammen med alle Kristi troende tillid til i hans evangelium og i hans sakramenters sande og urokkelige ord. Farvel til alle sådanne sværmere med deres fantastiske vildfarelser, som vover at lave om på og rette på Kristus og hans ord! Lad os blive hos Kristus, som taler og lærer selveste sandheden i sit ord og evangelium, hvilket Helligånden stadig giver uforfalsket videre for at herliggøre Kristus.

I det Herrens år 1549 var vi i juli og august måned i Hamburg, hvor vi flere gange bad de forsamlede kreditorer, som Peter skylder penge, om henstand med og nedsættelse af gælden; de bar sig den gang virkelig pænt ad over for min broder og gør det til den dag i dag, så han er skyldig at sige dem en stor tak.

1549

Blad 24,2

Efter at dette var gjort, kom jeg med min broder til Haderslev for at sige farvel til mine slægtninge, før jeg skulde rejse til England. Magister Anton og magister Jørgen Boie⁴⁷ tilskyndede mig til Englands-rejsen. Efter at have hilst på alle disse, sagde jeg, som om kort tid skulde vende tilbage til Hamburg, farvel. Jeg vendte altså tilbage til Hamburg til Bartholomæus Gödekes herberg, hvor dengang den engelske kommissær Johan Demack var gæst, som tilbød mig en stilling som prædikant for soldaterne på sørejsen. Men jeg vovede ikke at påtage mig denne så vanskelige tjeneste, fordi jeg syntes, at jeg endnu var ung og uerfaren i at prædike. Endelig afrejste denne kommissær med sine hvervede soldater til England og gav mig et guldstykke. Jeg blev nogen tid i Bartholomæus Gödekes herberg; senere modtog Claus Korffmaker, en from og lærd Hamburg-borger, mig som gæst. Han rådede mig til

1549

Blad 25,1

nu og da at høre forelæsninger ved superintendent doktor Johannes Æpinus⁴⁸, som dengang gennemgik salmerne. Med ham stiftede jeg bekendtskab, og han tilskyndede mig til at holde en prædiken før afrejsen. Jeg fulgte denne doktorens opfordring og udarbejdede en

cunque ex 3. capitulo ad Romanos; dispositionem meam de justificatione et locos ipsius textus tractandi ostendi eidem doctori Æpino, qui respondit sibi vere placere illam dispositionem, quia, inquit, vera est, pia et docta dispositio tua. Habes, inquit, mi fili, insignia et magna dona Dei, et organa vocis, pronunciationis et eruditionis tibi adsunt. His enim uti debet concionator, inquit. Volo te cras in templo divi Georgii audire prope stentor. Ego vero valde timidus fui ad incipiendum tantum pietatis ac eruditionis specimen. Sed postero die doctor Æpinus impeditus est cum aliis pastoribus, qui me quoque audituri erant. Ideoque hac ratione est tunc impedita et intermissa prima concio mea.

Fol. 25,2

Anno Domini 1549. 9. Augusti solventes Hamburgo cum nauta Kort Luneborch navigavimus per 14 dies in oceano in nomine Jesu Christi. Tandem exorta tempestate fuimus in magno vitæ periculo. Nam coacti sumus conducere nobis duas naves antesignanas ac portus boni duces. Hæ cum tanto periculo deduxerunt nos ad portum Angliæ terræ Lesthoff, ut bis gubernaculum tantæ novæ navis arenam profunditatis attigerit. Nos autem invocationi Dei incumbentes pervenimus salvi in Lesthoff, ubi triduo consumpto conduxit sibi nauta pilotam, qui gubernavit navem usque Lundinum, quo pervenimus 4. Septembris.

Accessi 5. Septembris ad arcem nomine Lambeth prope Lundinum, ubi tunc dominus arcis archiepiscopus Cantuariensis aderat, apud quem hospites tunc erant doctor Martinus Bucerus et magister Paulus Fagius.

1549

Fol. 26,1

Hic archiepiscopus Cantuariensis Thomas Cranmerus perlecta commendatione Johannis Lasko accersuit me inquires, præsentibus doctore Martino Bucero, doctore Petro Alexandro, magistro Immanuele et aliis paucis in camera Buceri: Tu mihi (inquit) valde gratus es, tu eris meus famulus et bonum stipendium tibi suppeditabo. Respondi cum timore ac modestia me velle ipsius magnificentiæ pie et fideliter, Deo auxiliante, inservire. Interrogavit me tunc de variis ac dedit mihi 4 coronatos Anglicos, et cameram mihi curavit tradi. Magister Immanuel bonam mei apud archiepiscopum faciebat mentio-

slags lille prædiken ud fra 3. kapitel i Romerbrevet; jeg viste min disposition og de steder i samme tekst, som skulde behandles, til samme doktor Æpinus, som svarede, at han virkelig var veltilfreds med denne disposition, for, sagde han, »din disposition er rigtig, from og lærd.« »Du har, min søn,« sagde han, »betydelige og store gaver fra Gud, og du har stemmens, foredragets og lærdommens midler til rådighed. Dem må nemlig en prædikant gøre brug af,« sagde han. »Jeg vil i morgen høre dig i Skt. Georgskirken næsten som en Stentor⁴⁹.« Jeg var dog meget ængstelig ved at indlade mig på så stor en prøve på gudfrygtighed og lærdom. Men den følgende dag blev doktor Æpinus sammen med andre præster, som også vilde have hørt mig, forhindret. På den måde blev derfor dengang min første prædiken forhindret og ikke holdt.

Blad 25,2

I det Herrens år 1549 den 9. august stak vi til søs fra Hamburg med skipperen Kort Lüneburg og sejlede 14 dage på havet i Jesu Kristi navn. Til sidst rejste der sig en storm, og vi var i stor livsfare. Vi blev nemlig nødt til at skaffe os to krigsskibe og førere til en god havn. Disse førte os til Lesthoff havn⁵⁰ i England med så stor fare, at roret på det så store nye skib to gange berørte dybets sandbund. Men vi blev ved med at påkalde Gud og nåede i god behold til Lesthoff. Efter et ophold på tre dage der, skaffede skipperen sig en lods, som førte skibet til London, hvor vi ankom den 4. september.

Den 5. september gik jeg til Lambeth Palace i nærheden af London, hvor dengang borgherren, ærkebiskoppen af Canterbury, opholdt sig, hos hvem på det tidspunkt doktor Martin Butzer⁵¹ og magister Paulus Fagius⁵² var gæster.

1549

Blad 26,1

Denne ærkebiskop af Canterbury Thomas Cranmer⁵³ lod mig, efter gennemlæsning af Johannes Laskis anbefaling, kalde til sig og sagde i nærværelse af doktor Martin Butzer, doktor Peter Alexander⁵⁴, magister Immanuel⁵⁵ og nogle få andre på Butzers værelse: »Du er mig,« sagde han, »meget velkommen; du skal være min amanuensis, og jeg vil give dig en god løn.« Jeg svarede med ærbødighed og i beskedenhed, at jeg med Guds hjælp samvittighedsfuldt og trofast vilde stå til tjeneste for Hans Magnificens. Han spurgte mig da om forskelligt, gav mig 4 engelske kroner og sørgede for, at der blev givet mig et

nem, necnon doctor Petrus Alexander officiose de me loquebatur, ut adjungeret me sibi in illo magno labore collectaneorum ex patribus, vel ut mitterer ad lecturam in academia Cantabrigiensi, ad quam Bucerus et Fagius postea profecti sunt.

1549

Fol. 26,2

Elegi autem potius illud exercitium pietatis in theologico studio collectaneorum quam in academia multum sudare, ubi plurimi Suingliani versabantur, quorum insignis unus erat doctor Petrus Martyr, cujus librum Suinglianum, non Christianum, emi propter memoriam.

Mansi itaque Lambethi in arce ac colui studia mea diligenter in bibliotheca reverendissimi archiepiscopi, quæ monumenta bonorum authorum habuit ad pecuniæ summam 12000 coronatorum. His libris doctissimis licuit mihi quoque uti cum aliis doctoribus, cum quibus contuli quotidie ac disputavi, ut erudirer. Mandavit mihi archiepiscopus, ut omnibus his libris uterer ad meum emolumentum. Utere his, inquit, Johannes, mi fili, ut proficias; disce etiam nostram linguam Angli-

1549

Fol. 27,1

cam, et ita promovebo te, ut agas mihi gratias. Respondi: Domine reverendissime, Deo dante et auxiliante pie et fideliter studiis incumbam. Utinam non essent in hoc regno tot hæretici, Suingliani et Anabaptistæ, ut in dies audio. Ad hæc mihi non multum respondit, ut postea suspicarer illum quoque deditum esse impiæ Zuinglianorum doctrinæ, quod sane verum, proh dolor, fuit. Sed ille fuit terrenus meus dominus, non fuit mihi Deus et Christus salvator, qui mihi solus est via, veritas et vita.

Tunc adoriebantur me aliqui Zuingliani acuti et docti viri, qui satis acute, sed impie, de coena Domini disserebant. Ego vero ductis argumentis ex ipsis verbis vivis Jesu Christi in sacramento ita refutavi eos, ut mihi ne verbum respondere nequiverint, eodem modo omnes et episcopos et doctissimos confutavi ex gratia Dei, qui in dies magis magisque conabantur me confundere.

værelse. Magister Immanuel omtalte mig godt hos ærkebiskoppen, og ikke mindre talte doktor Peter Alexander elskværdigt om mig for at knytte mig til sig i hint store arbejde med samlingen af uddrag fra kirkefædrene, eller få mig sendt til et lektorat ved universitetet i Cambridge, som Butzer og Fagius senere kom til.

1549

Blad 26,2

Jeg foretrak imidlertid øvelsen i gudfrygtighed i det teologiske studium af uddragene fremfor at svede meget ved universitetet, hvor mange zwinglianere færdedes, blandt hvilke een fremtrædende mand var doktor Peter Martyr⁵⁶, hvis zwinglianske, ikke kristelige, bog jeg har købt til erindring.

Jeg blev altså i Lambeth Palace og dyrkede flittigt mine studier i den højærværdige ærkebiskops bibliotek, som indeholdt værker af gode forfattere til en værdi af 12000 kroner. Disse meget lærde bøger fik også jeg lov til at bruge sammen med andre doktorer, med hvem jeg daglig konfererede og disputerede til min uddannelse. Ærkebiskoppen pålagde mig at benytte alle disse bøger til min fordel. »Brug dem, Johannes, min søn,« sagde han, »for at du kan gøre fremskridt; lær også vort engelske sprog,

1549

Blad 27,1

og jeg vil forfremme dig på en sådan måde, at du siger mig tak for det.« Jeg svarede: »Højærværdige herre, med Guds hjælp og bistand vil jeg samvittighedsfuldt og trofast passe mine studier. Gid der i dette rige ikke var så mange vranglærere, zwinglianere og gendøbere, som jeg daglig hører!« Derpå svarede han mig ikke meget, så jeg derefter fik mistanke om, at han også var denne ugudelige zwinglianske lære hengiven, hvilket virkelig – ak, hvor sørgeligt! – viste sig at være sandt. Men han var min jordiske herre og for mig ikke Gud og Kristus, Frelseren, som alene er vejen, sandheden og livet for mig.

Den gang angreb nogle zwinglianere mig, skarpsindige og lærde mænd, som talte skarpsindigt nok, men ugudeligt om Herrens nader. Men jeg gendrev dem med argumenter fra Jesu Kristi egne udtrykkelige ord i sakramentet på en sådan måde, at de end ikke kunde svare mig et ord, og på samme måde gendrev jeg ved Guds nåde alle, såvel biskopper som de lærdeste mænd, der daglig mere og mere forsøgte at forvirre mig.

Cum vero aliquantisper cum doctore Petro Alexandro contulissem in variis scriptis theologicis necnon cum pluribus doctoribus, venit Johannes a Lasko in Angliam ad reverendissimum archiepiscopum, quem coepit rogare, ut me sibi dimitteret. Quo cognito negavi prorsus me velle illi inservire, propterea quod Zuinglianæ factionis esset. Ideoque archiepiscopus dixit se nolle dimittere me. Ego etiam dixi: Domine reverendissime, tu es dominus meus in terris, sed non Deus meus, quia soli Christo in sacramentis suis credo, non aliis, etiam doctissimis.

Incepimus postea insigne opus collectaneorum ex patribus, ex Dionysio, Ignatio, Polycarpo, Ireneo, Tertulliano et Cypriano. Ex his sex conscripsi collectanea in uno magno volumine.

Deinceps volumen conscripsi ex libris Origenis. Hæc duo magna volumina his manibus conscripsi adjuvante Petro Alexandro.

Hoc etiam opus archiepiscopo valde placuit, ut admiraretur meam diligentiam ac iudicium, ac prelo tradita sunt. Doctor Petrus Alexander valde morosus hypocrita coepit me infamare apud archiepiscopum eo quod illius scripta non tam studiose quam antea scribere vellem. Non, inquam, possum duobus dominis servire simul. Quia ex mea benevolentia grati animi mei conscripsi ipsi Alexandro varia, quod bonam mei fecerit mentionem. Tandem coepit me gravare et nimis scriptionibus collectaneorum pro ipso obruere. Interea tamen collectanea pro archiepiscopo ac ecclesia debui conficere. Hoc nimium mihi fuit. Respondit archiepiscopus a me compellatus: Tu, inquit, meus est servus, non ipsius. Curato ergo mea opera et collectanea.

Hoc graviter Petro Alexandro doluit me ita amari a reverendissimo archiepiscopo, qui voluit me ad majora atque decanatum amplum promovere. Ideoque a tergo me insigniter calumniabatur fictis variis obtrectationibus de mea superbia ac torvitate, et nescio quid præterea addidit, ut solent invidiosi illi malevoli Galli facere. Hæc obtrecta-

Men da jeg en tid lang havde konfereret med doktor Peter Alexander om forskellige teologiske skrifter og ligeledes med flere doktorer, kom Johannes Laski til England til den højærværdige ærkebiskop, hvem han begyndte at bede om, at han vilde overlade mig til ham. Da jeg fik det at vide, nægtede jeg rent ud at ville stå til tjeneste for ham, fordi han hørte til Zwinglis parti. Ærkebiskoppen sagde derfor, at han ikke vilde lade mig gå. Jeg sagde også: »Højærværdige herre, I er min herre på jorden, men ikke min Gud, for jeg tror alene Kristus i hans sakramenter, ikke andre, end ikke de lærdeste.«

Derefter begyndte vi på det betydningsfulde arbejde med samling af uddrag af kirkefædrene, Dionysius, Ignatius, Polycarp, Irenæus, Tertullian og Cyprian. Af disse seks sammenskrev jeg uddrag i eet stort bind.

1550

Blad 28,1

Endvidere skrev jeg et bind uddrag af Origenes' bøger. Disse to store bind har jeg skrevet med disse mine hænder med Peter Alexanders hjælp.

Også dette værk var ærkebiskoppen meget tilfreds med, så han beundrede min flid og indsigt, og de blev givet til pressen. Den meget lunefulde hykler doktor Peter Alexander begyndte at bagtale mig hos ærkebiskoppen på grund af, at jeg ikke vilde gøre skriftlige arbejder for ham så beredvilligt som før. Jeg kan ikke, siger jeg, samtidig tjene to herrer. For jeg har ud af mit taknemmelige sinds velvilje skrevet adskillige ting for Alexander, fordi han havde givet mig en god omtale. Til sidst begyndte han at besvære og overlæse mig med alt for mange skriftlige arbejder for ham m. h. t. uddragene. Imidlertid måtte jeg alligevel udarbejde uddragene for ærkebiskoppen og kirken. Det blev mig for meget. På min henvendelse til ærkebiskoppen svarede denne: »Du,« sagde han, »er min tjener, ikke hans. Pas mit arbejde og uddragene.«

1550

Blad 28,2

Det ærgrede denne Peter Alexander svært, at jeg var så afholdt hos den højærværdige ærkebiskop, som vilde forfremme mig til større ting og et stort embede som dekan. Derfor talte han på en grim måde bag min ryg ilde om mig med forskellige opdigtede beskyldninger om mit hovmod og hidsige væsen, og jeg ved ikke, hvad han ellers

tiones coram archiepiscopo de me spargebantur me omnino nesciente. Quibus animadversis volui famam meam defendere contra calumniam ejus. Egi igitur causam meam satis strenue, ut mendacia et calumnias Alexandri ipsa veritate ejusque argumentis confutarem. Et scripsi grave satis scriptum contra Alexandri calumnias, cujus apographon apud me servavi in memoriam. Bis terve archiepiscopum de hac causa allocutus sum, qui respondit se non credidisse in Alexandro

1550

Fol. 29,1

tanta mala fuisse. Expecta, inquit, parumper usque dum convocavero aliquos episcopos et doctores, qui audient causam vestram et reconciliabunt vos.

Anno 1550. mense Julio convenerunt aliqui episcopi aliique plures docti viri. Coram his satis morose Alexander et dixit et se gessit, me tacente atque subridente. Archiepiscopus dixit: Quare vos exteri non convenitis inter vos? Ego ad hæc respondi: In me si culpa aliqua justa sit, facta inquisitione vera hujus calumniæ non recuso dignis poenis ac plagis affici. Tunc jussit archiepiscopus illos arbitros debere deliberare ac pronunciare in hac causa. Factis deliberationibus statuerunt causam deferre in reconciliationem. Idcirco illi nos reconciliatos iam voluerunt convivio exhilarare. Rogavit me Alexander ob dimissionem, et ego remisi ex animo non cogitans aliquid de eo mali.

1550

Fol. 29,2

Quid vero Alexander mihi deinde fecerit, judicet Deus, utrum mihi venenum in potu prebuerit, ut solent arcani illi homicidæ ex Gallia oriundi facere. Ego sane valde infirmabar. Petii igitur gratiosam dimissionem a reverendissimo archiepiscopo, qui ægre me dimittere voluit. Stipendium meum postulavi mihi fieri, addidit stipendio meo archiepiscopus xii coronatos Anglicos inquires: Quare tu a me vis discedere, ego vellem in posterum tibi optime prospicere. Ego: Tuæ magnificentiæ plurimas ago gratias. Cæterum ego valde incipio infirmari, nesciens quid mihi obsit. Deinde Alexander mihi egregie invidet ac utrobique calumniari non cessat. Postremo, domine reverendissime, regnat in hac terra diabolica doctrina Zuinglianorum atque Anabaptistarum aliarumque sectarum.

tilføjede, som disse misundelige og ondsindede gallere plejer at gøre. Disse beskyldninger mod mig for ærkebiskoppen blev udspreedt, uden at jeg vidste noget som helst om det. Da jeg bemærkede dem, vilde jeg forsvare mit rygte imod hans bagvaskelse. Jeg førte altså min sag med tilstrækkelig kraft for ved selve sandheden og dens argumenter at gendrive Alexanders løgne og bagtalelser, og jeg skrev noget temmelig strengt mod Alexanders bagtalelser, hvoraf jeg til erindring har opbevaret en afskrift hos mig. To eller tre gange talte jeg til ærkebiskoppen om denne sag; han svarede, at han ikke havde troet, at der i Alexander

1550

Blad 29,1

var så meget ondt. »Vent lidt,« sagde han, »indtil jeg vil have sammenkaldt nogle biskopper og doktorer, som skal høre jeres sag og forlige jer.«

I juli måned i året 1550 kom nogle biskopper og flere andre lærde mænd sammen. Over for dem talte så vel som opførte Alexander sig meget tvært, mens jeg tav og smilede. Ærkebiskoppen sagde: »Hvorfor kommer I udlændinge ikke ud af det med hinanden?« Der-til svarede jeg: »Hvis der er nogen virkelig skyld hos mig, vægrer jeg mig ikke ved, efter en behørig undersøgelse af denne bagvaskelse, at få pålagt en passende bod eller straf.« Ærkebiskoppen pålagde da disse voldgiftsmænd at overveje denne sag og afgøre den. Efter overvejelse besluttede de at henvise sagen til forlig. Derfor vilde de nu, når vi var forligte, at vi skulde være glade ved et fælles måltid. Alexander bad mig om at lade sagen falde, og jeg tilgav ham af hjer- tet uden at tænke noget ondt om ham.

1550

Blad 29,2

Men hvad Alexander derpå har gjort ved mig, derom må Gud dømme, om han har givet mig gift i drikken, som disse underfundige mordere fra Gallien plejer at gøre. Jeg var i alt fald meget afkræftet. Jeg bad derfor om gunstig afsked hos ærkebiskoppen, som nødig vilde lade mig gå. Jeg forlangte at få min løn, og ærkebiskoppen lagde 12 engelske kroner til min løn, idet han sagde: »Hvorfor vil du forlade mig? Jeg vilde i fremtiden sørge for dig på det bedste.« Jeg: »Jeg siger Eders Magnificens en stor tak. Iøvrigt er jeg ved at blive meget afkræftet uden at vide, hvad jeg fejler. Dernæst er Alex- ander højst misundelig på mig og hører ikke op med at bagtale mig til alle sider. Endelig, højærværdige herre, råder i dette land zwing- lianernes, gendøbernes og andre sekters djævelske lære.

Volo igitur multo libentius ad ostium tabernaculi Dei in ecclesia Christi versari, ut purum evangelium Dei audiam ac discam, quam in palatiis magnatum et opulentorum. Respondit: Facito, quod tibi visum fuerit.

Idcirco mea suppellectilia ex arce Lambeth curavi transportari ad domum cujusdam viduæ in platea et vico Buttelerff Lundini, ubi 14 dies sum hospitatus.

Venit postea Alexander in camera mea ad me morose me objurgans suo more et dixit: Vides mihi incumbere tantum opus collectaneorum, et in ipso medio labore vis me deserere. Respondi cum vehementia atque ira: Quid tu calumniator, veterator et insignis obtrectator vis dicere? Et statim involavi in barbam ejus multumque barbæ ei extraxi, cujus partem ostendit archiepiscopo, reliquam collegi ex pavimento et mihi servavi.

Postea coepi gravius ægrotare in domo viduæ hospitiæ, accessit ad morbum meum ingens patos tentationum spiritualium, quas tantopere diabolus ingessit, ut tandem mens atque ratio mea turbaretur ex voluntate ac permissione Dei ad meæ animæ exercitationem et salutem. Nam solet Deus insanientes in superbia suo ideo insanos facere, ut discant humilitatem et veram sapientiam a Deo petere acceptamque amare, qualiter Nechucadnezar afflictus est toto septennio, Danielis 4. Decubui deinde apud Illium quendam insignem veteratorem, qui surripuit mihi multum pecuniæ ac coronatos, sicut et vidua mihi infidelis fuit. Venit ad me nauta Thomas Amdenss Tunderensis, qui me meaque suppellectilia ac libros in nave recepit, ut me Tunderas perduceret.

Solventes itaque Lundino navigavimus prospero ac celeri itinere usque ad Hillige Landt. Cæterum hic nauta me ægrotantem nimis duriter tractavit, ut morbus meus in pejus iret; quam fideliter meam pecuniam atque res et vestes servavit juxta fidem datam, ipse reddat rationem Deo.

Anno 1550. mense Augusto discessi ab insula Hilge Landt ac per meavi Dithmariam cum Carsten Peterssen et Marten N., qui me relinquentes in via venerunt Tunderas. In via prope Tunderas denuo

Jeg vil derfor meget hellere færdes ved indgangen til Guds paulun i Kristi kirke for at høre og lære Guds rene evangelium, end i stormænds og riges paladser.« Han svarede: »Gør, hvad du synes er ret.«

Jeg fik derfor mit husgeråd flyttet fra Lambeth Palace til en enkes hus i Buttelerwerff⁵⁷ gade og kvarter i London, hvor jeg havde logi i 14 dage.

Senere kom Alexander til mig på mit værelse, gjorde mig gnavent bebrejdelser, som han har for skik, og sagde: »Du ser, at der påhviler mig så stort et arbejde med samlingen af uddrag, og midt i dette arbejde vil du lade mig i stikken.« Jeg svarede med heftighed og vrede: »Hvad vil du bagtaler, gamle ræv og værste misunder sige?« Og straks for jeg ham i skægget og rev meget af skægget af ham; noget af det viste han til ærkebiskoppen, resten samlede jeg op fra gulvet og har gemt det for mig selv.

Derefter begyndte min sygdom at tage til i enke-værtindens hus, og til min sygdom kom en uhyre stor lidelse ved åndelige anfægtelser, som Djævelen i den grad påførte mig, at mit sind og min forstand, med Guds vilje og tilladelse til min sjæls opøvelse og vel, var forvirret. For Gud plejer at lade dårerne i deres hovmod gå fra forstanden, for at de må lære ydmyghed, lære at stræbe efter den sande visdom fra Gud og, når de har fået den, elske den, ligesom Nebukadnezar blev hjemsøgt hele syv år, Daniel 4. Jeg lå derefter syg hos Illius, en værre gammel ræv, som frarøvede mig meget af mine ejendele og kronerne, ligesom enken også var uærlig mod mig. Der kom til mig en skipper Thomas Amdens⁵⁸ fra Tønder, som tog mig, mit husgeråd og mine bøger i sit skib, for at bringe mig til Tønder.

Vi afsejlede altså fra London og havde en gunstig og hurtig sørejse til Helgoland. Iøvrigt behandlede denne skipper mig syge mand over måde hårdt, så min sygdom blev værre; hvor troligt han passede på mine penge, ejendele og klæder efter det afgivne løfte, lad ham selv aflægge Gud regnskab for det.

I august måned i året 1550 forlod jeg øen Helgoland og rejste gennem Ditmarsken⁵⁹ sammen med Carsten Petersen og Morten N., som undervejs forlod mig og drog til Tønder. Undervejs var min

coepi ægrotare, et me curarunt eo transvehi. Sic igitur per Husum et circumjacentes pagos ægrotus veni Tunderas, ubi apud affinem Matz Werckmester per 3 septimanas ægrotavi. Convalui parum et missus inde veni Haderslebium, ubi ægrotus decubui in domo Wilhadi Knutzen 14 diebus.

1550

Fol. 31,2

Parum deinde convalui, atque defatigati mei consanguinei ex morbi gravitate miserunt me ad affinem Marcum Peterssen Middelfardii scribam, apud quem 3 septimanis graviter ægrotavi. Tandem mirabiliter Deus me semimortuum vivificavit atque ita dulcissimo sopore habito sanavit, ut postea nihil mali de insania seu mentis perturbatione senserim.

Conscripsi Middelfordii libros aliquot legis danicæ, pro quibus sustentationis pecuniam accepi.

[1551]

Anno Domini 1551. incoepi in nomine Sanctissimæ concionari verbum evangeliumque Christi in templo et ecclesia Haderslebensis et quidem ex suasu adhortationeque magistri Anthonii Keiser, qui tunc fuit pastor et præpositus Haderslebensis.

1551

Fol. 32,1

Primam concionem ergo habui Hadersleбии 10. Junii 51. anni germanice ex rogatu ac suasu diligenti magistri Anthonii Cæsarei, qui tunc temporis graviter decubuit ægrotus. Eo tempore concionabatur novitius Johannes Cramerus ludimoderator, qui Rostochii mecum dedit operam literis, postea in Nordstrandia in Morsum pastorem egit et diem obiit ibidem.

[1553]

Eadem paroecia mihi ante eum oblata fuit a Boëtio præposito Strandensi, quo præsentem concionatus sum in templo Morsiano 17. Februarii 1553 de officio ministrorum, 2. Cor. 6. Sed locus nec populus cum respitibus mihi placuit. Igitur intermisi istam functionem.

Anno Domini 1553. 11. Maji primum incoepi concionari danice ex rogatu domini Georgii Winter.

sygdom i nærheden af Tønder begyndt på ny, og de sørgede for, at jeg blev bragt dertil. Således kom jeg altså gennem Husum og de omliggende landsbyer syg til Tønder, hvor jeg var syg i tre uger hos min svoger Matz Werckmester. Jeg kom mig lidt og, sendt derfra, kom jeg til Haderslev, hvor jeg i 14 dage lå syg i Villads Knutzens hus.

1550

Blad 31,2

Jeg fik det så lidt bedre, og da mine slægtninge var trætte af det besvær, sygdommen medførte, sendte de mig til min svoger Markus Petersen, skriver i Middelfart, hos hvem jeg var alvorligt syg i tre uger. Endelig gjorde Gud på en forunderlig måde mig halvdøde mand levende og, efter den mest vederkvægende dybe søvn, så rask, at jeg derefter ikke mærkede nogen skade af mit vanvid eller sindsforstyrrelse.

I Middelfart skrev jeg nogle bøger om dansk lov, for hvilke jeg modtog penge til mit underhold.

[1551]

I det Herrens år 1551 begyndte jeg i den højhellige [Treenigheds] navn at prædike Kristi ord og evangelium i kirken og menigheden i Haderslev, og det skete på magister Anton Keyzers råd og tilskyn-delse; han var da sognepræst og provst i Haderslev.

1551

Blad 32,1

Min første prædiken holdt jeg altså i Haderslev den 10. juni i året 51 på tysk på magister Anton Keyzers opfordring og indtrængende råd; han lå på det tidspunkt meget syg. Dengang var den nye skolemester Johannes Cramer⁶⁰ prædikant; han har studeret sammen med mig i Rostock, senere var han sognepræst i Morsum på Nordstrand og døde der.

[1553]

Samme menighed var før ham tilbuddt mig af Nordstrands provst Boie, i hvis nærværelse jeg prædikede i Morsum kirke den 17. februar 1553 om [kirkens] tjeneres embede, 2. Kor. 6. Men hverken stedet eller befolkningen, med⁶¹ passede mig. Derfor lod jeg dette embede fare.

I det Herrens år 1553 prædikede jeg den 11. maj for første gang på dansk efter anmodning af hr. Georg Winter⁶².

Anno Domini 1553. 29. Junii obiit subita morte magister Anthonius Keiser, cum annos . . . pastorem ac præpositum Haderslebensem egerit.

Eodem anno vocatus sum a domino Johanne Kröger, qui tunc ægrotavit, ut in parocia et templo ejus Astorp concionarer. Tribus itaque dominicis ibidem concionatus sum, postea ad Slesvicense consistorium missus a Boëtio accepi initiationem seu ordinationem sacerdotii a magistro Cæsone et domino Regnoldo pastore aliisque examinătoribus. Gratis mihi testimonium commissionis ministerii dederunt dicentes: Docti nihil dabunt. Attribuerunt mihi honorificum testimonium, quod apud me extat.

13. Augusti 1553 cantavi primam missam, ut ajunt, tho Astorp in nomine Jesu Christi. Eo die Boëtius vicepræpositus pro me concionatus est et commendavit me illis.

1553

Fol. 33,1

Adfuerunt 16 viri in convivio hoc primæ missæ, quæ mihi multum pecuniæ constitit.

His annis germanice et danice sum concionatus Haderslebbii, ut meas conciones in suo libello habeo conscriptas.

22. Octobris 1553 danice sum concionatus ex novo ac splendido suggestu ego primus concionator, sicut et primus cantavi postea primam missam ante novum altare in choro Haderslebensi erectum in medio chori.

1553 10. Decembris sum concionatus germanice coram duce Joanne Holzatæ præsentibus nobilibus in arce Haderslebensi: Erunt signa in sole, luna et stellis. Item: Cavete vobis, ne graventur corda vestra crapula et ebrietate et curis vitæ hujus. Egredie taxavi vitam impuram aulicorum ad conversionem. Redeunti Boëtio eodem vesperi ex Strandia dixit princeps de me aliquid boni, quod fortasse Boëtio displicuit, quia postea non sum amplius vocatus ad concionandum coram eo in absentia vel morbo Boëtii.

[1554]

Fol. 33,2

Anno 1554. 29. Julii tho Moltorp et Berning concionatus sum pro domino Jacobo Anderssen, et postea 2 dominicis. 26. Augusti concionatus sum in templo Grarup ex rogatu magistri Johannis Anckers-

I det Herrens år 1553 den 29. juni gik magister Anton Keyser bort ved en pludselig død efter i [20] år⁶³ at have været sognepræst og provst i Haderslev.

Samme år blev jeg af hr. Johannes Kröger⁶⁴, som da var syg, tilkaldt for at prædike i hans menighed og kirke i Åstrup. Tre søndage prædikede jeg derfor dér; derefter blev jeg af Boie sendt til konsistoriet i Slesvig og modtog indførelse i eller ordination til præsteembedet ved magister Cæso⁶⁵, sognepræst hr. Reinhold⁶⁶ og andre eksaminatorer. Bevis for overdragelse af præsteembedet fik jeg gratis, idet de sagde: »Lærde mænd skal ikke betale noget.« De gav mig et ærefuldt vidnesbyrd, som findes hos mig.

Den 13. august 1553 sang jeg min første messe, som man siger, i Åstrup i Jesu Kristi navn. Samme dag prædikede viceprovst Boie for mig og anbefalede mig til dem.

1553

Blad 33,1

Der var 16 mænd til stede ved gæstebudet i anledning af denne første messe, som kostede mig mange penge.

I disse år prædikede jeg på tysk og dansk i Haderslev, som jeg da har mine prædikener opskrevne i en særlig lille bog.

Den 22. oktober 1553 prædikede jeg som den første prædikant på dansk fra den nye og prægtige prædikestol⁶⁷, ligesom jeg også derefter som den første sang den første messe foran det nye alter i koret i Haderslev, opstillet midt i koret.

Den 10. december 1553 prædikede jeg på tysk for hertug Hans af Holsten i nærværelse af adelsmændene på Haderslevhus: 'Der skal ske tegn i sol, måne og stjerner'. Endvidere: 'Vogt jer, at jeres hjerter ikke sløves af svir og drukkenskab og bekymringer for dette liv'. Jeg revsede ordentlig hoffolkenes lastefulde levned med henblik på deres omvendelse. Da Boie samme aften kom tilbage fra Nordstrand, sagde fyrsten noget godt om mig, som måske har mishaget Boie, for senerehen er jeg ikke mere blevet opfordret til at prædike for fyrsten, når Boie var fraværende eller syg⁶⁸.

[1554]

Blad 33,2

År 1554 den 29. juli prædikede jeg i Moltrup og Bjerning for hr. Jacob Andersen⁶⁹, og derefter 2 søndage. Den 26. august prædikede jeg på magister Johannes Ankersens og hr. Iver Ravns⁷⁰ anmodning

sen et Hr. Iwer Rauen, postea in Starpkerck; eo anno etiam sæpe in Wilstorp loco Boëtii sum concionatus, quemadmodum et Haderslebi pro eo plurimum sum concionatus.

[1555]

Anno 1555. etiam rogavit me Boëtius, ut pro Hr. Jacob Anderssen in Mol'orp et Berning concionarer, quod et feci 9. Junii.

Anno 1555. venit magister Johannes Vorstius, qui et pastor Haderslebensis et præpositus Tunderensis, necnon postea præpositus Haderslebensis est factus.

Anno Domini 1555. 7. Octobris hora diei 3. pomeridiana passus sum sponte incarcerationi ex fraterno amore pro fratre meo Petro Jacobssen Oldendorph, qui 3 septimanas fuit captus propter debitum a Peter Kremer von Sunderborch; nullo tamen jure justo hoc factum est.

20. Novembris 5. hora post meridiem rediit frater Petrus; 21. Novembris denuo incarcerationatus est Petrus ac sedit sic 3 septimanas; tandem defatigatus aufugit.

Consumpsi per 6 septimanas 2 dies multum pecuniæ, tanto enim captus fui pro fratre.

[1556]

Fol. 34,1

Anno Domini 1556 vocatus sum legitime a præposito Boëtio, Hieronimo et Olao consule, ædilibus, a pastore Johanne Vorstio cæterisque honestis viris ecclesiæ Haderslebensis, ut officio sacellanix ibidem fungerer. Suscepi igitur juxta voluntatem Dei hoc ministerium satis laboriosum.

Ante Palmarum rogavit me Olaus consul, affinis meus, ut pro filio ipsius domino Petro in templo Halck concionarer usque dum ille ordinatus Slesvici foret. Habui ergo dominica Palmarum ibidem concionem. Item die paschatis bis sum concionatus in Halck, 2. et tertia feria paschatis.

Rustici autem quam libentissime me retinissent, domino Petro abjecto, sed nolui illis permittere aliquam tragediam seu seditiosam remotionem, etsi dominus Petrus mediocriter huic ministerio satisfacit ex vocis tenuitate. Ad hæc nolui offendere consulem affinem talique opprobrio afficere.

i Grarup kirke og derefter i Starup kirke; samme år prædikede jeg også ofte i Vilstrup i stedet for Boie, ligesom jeg også har prædikeret mange gange for ham i Haderslev.

[1555]

I året 1555 bad Boie mig atter om at prædike for hr. Jacob Andersen i Moltrup og Bjerning, hvilket jeg også gjorde den 9. juni.

I året 1555⁷¹ kom magister Johannes Vorstius, der blev såvel sognepræst i Haderslev som provst for Tønder, senere desuden også provst for Haderslev.

I det Herrens år 1555 den 7. oktober kl. 3 om eftermiddagen lod jeg mig af broderlig kærlighed frivilligt sætte i fængsel for min broder Peter Jacobsen Oldendorph, som på grund af gæld var fængslet i tre uger på foranledning af Peter Kremer af Sønderborg; det skete dog uden nogen som helst gyldig retslig grund.

Den 20. november kl. 5 om eftermiddagen kom min broder Peter tilbage; den 21. blev Peter på ny sat i fængsel og sad således i tre uger; til sidst blev han helt træt af det og flygtede.

Jeg brugte i 6 uger og 2 dage mange penge; så længe var jeg nemlig fængslet for min broder.

[1556]

Blad 34,1

I det Herrens år 1556 blev jeg af provst Boie, kirkeværgerne Hieronymus⁷² og borgmester Olaus, sognepræst Johannes Vorstius og de øvrige fornemme mænd fra Haderslev menighed retmæssigt kaldet til at forvalte kapellanembedet⁷³ sammesteds. Jeg overtog derfor efter Guds vilje denne tjeneste, som var besværlig nok.

Før Palmesøndag bad min svoger borgmester Olaus mig om at prædike for hans søn hr. Peter⁷⁴ i kirken i Halk, indtil hans ordination i Slesvig havde fundet sted. Jeg holdt altså prædikenen dér Palmesøndag. Endvidere prædikede jeg Påskedag to gange i Halk og 2. og 3. påskedag.

Bønderne vilde allerhelst have beholdt mig og givet afkald på hr. Peter, men jeg vilde ikke tillade dem at give anledning til en tragedie eller agitatorisk afskedigelse, skønt hr. Peter gør mådelig fyldest i dette embede på grund af sin stemmes svaghed. Desuden vilde jeg ikke fornærme min svoger borgmesteren og tilføje ham denne tort.

Hoc anno 1556. laborante mecum Vorstio bis vocatus sum a Flensburgensibus, ut agerem ministrum evangelii tho Unser leven Fruwen, sed rogicans me senatus ac Johannes Vorstius noluit me dimittere auxitque stipendium meum ad 20 marcas.

[1557]

Anno 1557. perduravi apud Haderslebenses, quorum senatus me odio habuit, eo quod contemptum verbi Dei in eis taxaverim acriter aliamque magistratus negligentiam in officio.

[1558]

Anno 1558. etiam plurimas molestias in sacellania sustinui ac resignavi illis functionem, sed rogitarunt me obnixè ut manerem.

[1559]

Anno 1559. adhuc perstiti in certamine contra contemptum verbi in senatu, meque accusarunt apud Vorstium, et statim illis resignavi. Cæterum Boëtius, Vorstius aliique me rogarunt ad manendum.

Mense Maji hoc 59. anno tres illi duces Holzatix cum suo comitatu in Dithmariam sunt ingressi, ut eam debellarent, quod postea ea æstate ex gratia Dei factum est.

[1560]

Fol. 35,1

Anno 1560. 22. Septembris discessit hinc magister Johannes Vorstius Itzeho versus, cum in pastoratu Haderslebensi sexennium consumpserit. Prope Haderslebium lachrymatus est cum uxore Margareta, conquerens de calumniis, odiis, insidiis, obtreccionibus Boëtii, Hieronimi aliorumque æmulorum suorum in aula principis Johannis.

4. Octobris venit huc quidam Johannes Hechtius, natus in Gustrow, quem vocarunt consules ac senatus Rostochio per Jurgen Clawes et Jurgen Knutzen ἀθέους legatos.

Eodem vesperi in domo Jurgen Knutzen collocutus sum cum Hechtio, cujus inscitiam ac ineptias animadvertens illico meditatus sum in corde meo abitum, quia prorsus perspexi iram Dei Haderslebensibus imminere, eo quod tam ineptum indoctumque pastorem receperint, contemptis propriis prophetis multo aptioribus et instructoribus.

Samme år 1556, mens Vorstius arbejdede sammen med mig, fik jeg to gange et kald fra flensborgerne til at være evangeliets tjener ved Vor kære Frue⁷⁵, men byrådet, som adspurgte mig, og Johannes Vorstius vilde ikke lade mig gå og forhøjede min løn henved 20 mark.

[1557]

År 1557 blev jeg hos hadersleverne, hvis byråd hadede mig, fordi jeg skarpt havde revset foragt for Guds ord hos dem og anden for-sømmelighed i embedet hos magistraten.

[1558]

År 1558 havde jeg også mange ubehageligheder i kapellanembedet og gav dem en opsigelse af stillingen, men de bad mig indstændigt om at blive.

[1559]

År 1559 blev jeg stadig ved med kampen mod foragt for Guds ord hos byrådet, man indgav klage mod mig hos Vorstius, og straks gav jeg dem en opsigelse. Iøvrigt bad Boie, Vorstius og andre mig om at blive.

I maj måned samme år rykkede de tre holstenske fyrster⁷⁶ med deres følge ind i Ditmarsken for at undertvinge det, hvilket ved Guds nåde skete senere samme sommer.

[1560]

Blad 35,1

År 1560 den 22. september drog magister Johannes Vorstius herfra til Itzehoe efter at have tilbragt seks år i sognepræsteembedet i Haderslev. I nærheden af Haderslev brast han sammen med sin hustru Margareta i gråd og klagede over Boies⁷⁷, Hieronymus' og sine andre misundelige modstanderes bagtalelser, hadefuldhed, lumske angreb og nedsættende omtale ved hertug Hans' hof.

Den 4. oktober kom hertil en vis Johannes Hecht⁷⁸, født i Güstrow, som borgmestrene og byrådet hidkaldte fra Rostock ved de ugudelige udsendinge Jørgen Clausen⁷⁹ og Jørgen Knutzen.

Samme aften talte jeg i Jørgen Knutzens hus med Hecht; da jeg mærkede hans uvidenhed og uduelighed, tænkte jeg i mit hjerte straks på at gå af, for jeg så klart, at Guds vrede truede hadersleverne, fordi de havde taget en så uduelig og ulærd mand til sognepræst, mens deres egne meget bedre egnede og udrustede profeter blev foragtet.

6. Octobris incoepit Hadersleebii dominus Johannes Hechtius primum concionari ac receptus est in pastorem hujus ecclesiæ, qui postea coepit superbe a se rejicere cantiones missæ ante altare atque funebres conciones in me.

Ego vero nolui permittere, ut sacellania alienis laboribus opprimeretur. Proinde coëgi illum, ut officium pastoris sic faceret, ne a se debita opera removeret in collegam sacellanum suum. Dixi præterea, præsentibus Boëtio præposito, Hieronimo Boldigk secretario, Olao Jenssen consule, ædilibus, ipsi Hechtio, ut disceret grammaticam ejusque fundamentalia, priusquam auderet pastorem gregis Christi agere. Deinde ut antea coepit Hechtius mihi invidere propter dona Dei mihi concessa tam artium quam theologiæ. Ego de hinc mólitus sum sæpe abiturum, nec occasionem veram habere potui, sed tamen bis terve resignavi illis.

[1561]

Fol. 36,1

Anno 1561. coepimus ambo admonere populum de dando oblatorio et funebrum concionum mercede. Hoc ægre tulerunt multi contemptores. Item graviter taxavi ædiles Hieronimum et Olaum ob infidelitatem et lapides templi et chori dispersos in suum commodum. Hinc Hieronimus et Olaus malevolentiam insignemque invidentiam conceperunt in me adjunctoque sibi Boëtio deliberarunt in suis arcanis consiliis de me contemptim dimittendo. Ego hoc olfaciens ipsis resignavi primus, petens etiam a Boëtio testimonium doctrinæ et vitæ mihi dari. Sed hanc meam resignationem pro sufficientia non acceperunt.

29. Decembris anno 1561 adfuerunt in bibliotheca Haderslebensis magister Georgius Boëtius præpositus, Hieronimus Boldigk ducis nostri secretarius ac ædilis templi, Nis Lunt consul, Olaus Jenssen ædilis et consul, Wilhatz Knutzen, Clawes Pouelssen, Jurgen Claussen senatores, Hans Lunding stadtvogt, Jurgen

1561

Fol. 36,2

Stromessen, Jes Simenssen, Clawes Anckerssen, Matz Iwerssen, Jacob Goldsmit et Jurgen Werckmester.

Den 6. oktober prædikede hr. Johannes Hecht for første gang i Haderslev og blev indført som sognepræst i denne menighed. Senere begyndte han hovmodigt at skyde messesangen foran alteret og lig-prædikenerne fra sig over på mig.

Jeg vilde derimod ikke tillade, at kapellanembedet blev bebyrdet med andre tilkommende arbejde. Jeg lagde derfor pres på ham for at han skulde varetage sognepræstens embede på en sådan måde, at han ikke overflyttede forpligtelser fra sig til sin kollega kapellanen. Jeg sagde desuden i nærværelse af provst Boie og kirkeværgerne sekretær Hieronymus Boldigk og borgmester Olaus Jensen til Hecht selv, at han skulde lære grammatikken og dens grundbegreber, før han dristede sig til at være hyrde for Kristi hjord. Derefter begyndte Hecht at se skævt til mig, som før, på grund af de mig af Gud forlenede gaver såvel m. h. t. de frie kunster som teologien. Jeg havde derefter ofte i sinde at gå af, men kunde ikke finde en rigtig anledning til det; jeg gav dem dog to eller tre gange en opsigelse.

[1561]

Blad 36,1

År 1561 begyndte vi begge at opfordre folk til at give offer og betale for ligprædikener. Det tog mange foragtere ilde op. Endvidere revsede jeg alvorligt kirkeværgerne Hieronymus og Olaus for deres utroskab og fordi sten fra kirken og koret var strøet omkring til deres fordel. Derfor fattede Hieronymus og Olaus et ondt sind og slemt nag til mig, og efter at have fået Boie på deres side, overvejede de i deres hemmelige rådslagninger at få mig forsmædeligt afskediget. Da jeg fik nys om det, kom jeg dem i forkøbet og gav dem en opsigelse, idet jeg også bad om, at der af Boie måtte blive givet mig et vidnesbyrd om lære og vandel. Men denne min opsigelse godkendte de ikke som tilstrækkelig.

Den 29. december i året 1561 var til stede i Haderslev bibliotek^{79a}: magister provst Jørgen Boie, vor hertugs sekretær og kirkeværge Hieronymus Boldigk, borgmester Nis Lund, kirkeværge og borgmester Olaus Jensen, rådmændene Villads Knutzen, Claus Paulsen og Jørgen Clausen, byfoged Hans Lunding, Jørgen

1561

Blad 36,2

Strømesen, Jes Simonsen⁸⁰, Claus Ankersen⁸¹, Matz Iversen, Jacob Goldschmidt og Jørgen Werckmester⁸⁰.

Aderat Hechtius in bibliotheca, ego etiam vocatus veni eo, ubi tunc Olaus consul habuit orationem quam impiissime ac ineptissime contra ministerium evangelii et sustentationem ministrorum, quia nos docuimus illos debere offertorium et alia accidentalia suppeditare. Quod negarunt se facere velle, additis improbis verbis. Olaus bis pronuntiavit se habere 3 portas civitatis, per quas discedat, qui suo stipendio non est contentus. Johannes Hechtius meticulose respondit, rogicans ob remissionem. Ego objurgavi eum ob levitatem istam et inanem metum dicens: Quid tu vis Sathanæ et mendaciis adulari et gratiam a diabolo rogare, cum vera docueris? Ego autem dixi esse mandatum Christi Matthæi x, ut operarius habeat mercedem suam. Item 1. Cor. 9: Dominus ordinavit, ut qui evangelio inserviunt, ex evangelio vivant.

1562

Fol. 37,1

Quapropter ob eorum insignem malevolentiam, improbitatem ac contemptum verbi Dei illico resignavi illis hanc functionem sacellanæ laboriosissimam. Hoc doluit aliquibus eorum ac conabantur me dehortari ab renunciatione vel recantare. Respondi me serio animo illis resignasse meque hoc servaturum, quia me, inquam, non contempserunt, sed ipsum Christum Lucæ x dicentem: Qui vos contemnit, me contemnit. Valeant ergo hii 3 portarum monstratores!

2. Februarii 1562 allocutus est Hechtius me de suscipienda functione in coenobio monialium Pretz. Nam Albertus Droxes nobilis rogavit eum, ut mihi persuaderet. Verum ego multa considerans nolui illam functionem in me recipere, quia satis laboriosa, ad hæc periculosa videbatur.

3. Februarii cives hii convenerant in domo affinis mei Matthiæ Werckmester: Wilhatz Knutzen senator, Matz Iwerssen sandman, Jacob Goltsmit, Thomas Goltsmit, Jacob Oudssen, Hans Matzen, Hans Knutzen, Jes Schröder. Hii per puerum me vocantes rogarunt obnixè, ut vellem manere, quia tota ecclesia et multitudo me ægerime dimittere volunt.

Hecht var til stede i biblioteket, og jeg blev også tilkaldt og kom derhen, hvor borgmester Olaus da højst uærbødigt og upassende holdt en tale imod evangeliets præsteskab og præsternes underhold, fordi vi har belært dem om deres pligt til at give offer og andre accidenser. Det nægtede de, med tilføjelse af uforskammede ord, at ville gøre. Olaus udtalte to gange, at han havde tre byporte, ad hvilke den, der ikke var tilfreds med sin løn, kunde forsvinde. Johannes Hecht svarede ængsteligt, idet han bad om at lade sagen falde. Jeg bebrejdede ham denne holdningsløshed og tåbelige frygt, idet jeg sagde: »Hvorfor vil du smigre for Satan og løgn og begære tak af Djævelen, når du har fremstillet de virkelige forhold? Jeg derimod har sagt, at det er Kristi bud i Matthæus 10, at en arbejder skal have sin løn. Endvidere 1. Kor. 9: Herren har bestemt, at de, der står i evangeliets tjeneste, skal leve af evangeliet.«

1562

Blad 37,1

Jeg gav dem derfor på grund af deres åbenbare vrangvilje, uforskammedhed og foragt for Guds ord på stedet en opsigelse af dette meget besværlige kapellanembede. Det var nogle af dem kede af, og de prøvede på at overtale mig til at afstå fra opsigelsen eller trække den tilbage. Jeg svarede, at jeg i ramme alvor havde givet dem opsigelsen og vilde fastholde den, for de har, siger jeg, ikke foragtet mig, men Kristus, som i Lukas 10 siger: Hvem der foragter jer, foragter mig. Lad derfor dem, der har henvist til de tre porte, have det så godt!

Den 2. februar 1562 talte Hecht til mig om at overtage en stilling i nonneklosteret i Preetz, for adelsmanden Albert Truchsess⁸² havde bedt ham om at overtale mig til det. Men jeg vilde, efter overvejelse af mange ting, ikke påtage mig denne stilling, fordi den var temmelig besværlig og desuden også syntes at være forbundet med fare.

Den 3. februar kom følgende borgere sammen i min svoger Mathias Werckmesters hus: Rådmand Villads Knutzen, sandemand Matz Iversen, Jacob Goldschmidt, Thomas Goldschmidt, Jacob Outzen⁸³, Hans Matzen, Hans Knutzen, Jes Schröder. Disse tilkaldte mig ved et bud og bad mig indstændigt om at ville blive, fordi hele menigheden og den talrige almue^{83a} nødigt vilde lade mig fare.

16. Februarii conserens mecum Albertus Droxes de ædilibus varia dixit et obtulit mihi functionem pastoratus in Pretz, commemorans stipendium et sustentationem ejus.

18. Februarii dixit Boëtius mihi per puerum vocato, quod princeps mihi bene vellet et faveat et se bonam mei mentionem fecisse coram principe simulque intercessionem, attestante Hieronimo Boldigk secretario, quem ait mihi favere.

Postea obtulit mihi paroeciam et pastoratum in Bruggkercke prope Borsholm. Cæterum propter varias causas et exiguam sustentationem ejusdem functionis non recepi, nimirum persuasus a Georgio Bavaro et aliis.

23. Februarii allocutus est Boëtius principem pro me astantibus Georgio Bavaro et Hieronimo secretariis. Respondit princeps se totam potestatem instituendi committere ipsi Boëtio; quodcumque prima paroecia vacaverit, quæ mihi placuerit, in tota ditione ejus, illum me habiturum (Deo dante) ex verbis principis promisit.

Hæc tam insignia verba promissionis nostri ducis Johannis narravit mihi magister Georgius Boëtius, ter data manu nomine principis, qui, inquit, etiamsi abesset tempore vocationis, tamen commisit mihi princeps illam potestatem te vocandi et substituendi in illam paroeciam, quæ primo quoque die juxta Dei voluntatem vacaverit. Ideoque gratias egi Boëtio gratumque me fore promisi. Fiat voluntas Dei. Hieronimus mihi idem postea narravit, Boëtium habere mandatum et promissionem principis de me primum instituendo. Quam fideliter Boëtius juxta datum mihi decies juramentum servaverit hoc, reddat ipse Deo rationem.

26. Martii conveni illustrissimum principem ducem Holzatiæ Johannem upper nabbe, qui mihi quam benignissime ac clementissime respondit conquerenti de contemptoribus Dei, qui monstrarunt 3 portas pastoribus. Alubi verba principis germanica annotavi: Ick kenne das Volcksken woll, es ist ein frömike; was haben se meinen prestern zuvorweisen? Ich will euch aus meinem lande nicht verlassen.

Den 16. februar sagde Albert Truchsess, som optog sagen med mig, adskilligt om kirkeværgerne og tilbød mig en stilling i sognepræsteembedet i Preetz, idet han nævnte dets løn og andre ydelser til underhold.

Den 18. februar sagde Boie til mig, som var tilkaldt ved et bud, at fyrsten vilde mig vel og var venligsindet mod mig, og at han havde omtalt mig vel hos fyrsten og samtidig sagt god for mig, hvorpå sekretær Hieronymus Boldigk, som han siger er mig venligsindet, var vidne.

Derpå tilbød han mig menigheden og sognepræsteembedet i Brügge i nærheden af Bordesholm. Løvrigt tog jeg af forskellige grunde og på grund af de ringe ydelser til underhold ved denne stilling ikke imod den. Selvfølgelig var han overtalt til det af Georg Beyer og andre⁸⁴.

Den 23. februar talte Boie for mig til fyrsten i nærværelse af sekretærene Georg Beyer⁸⁵ og Hieronymus. Fyrsten svarede, at han overdrog al beføjelse til ansættelse til Boie selv; han lovede, at når som helst den første menighed inden for hele hans område, som behagede mig, vilde være blevet ledig, skulde jeg, om det behagede Gud, få den ifølge fyrstens ord.

Disse vor hertug Hans' tilsagns så tydelige ord fortalte magister Jørgen Boie mig, idet han tre gange gav mig hånden på fyrstens vegne, »som,« sagde han, »selv om fyrsten på kaldelsens tidspunkt skulde være fraværende, har overdraget mig beføjelsen til at kalde og substituere dig i den menighed, der når som helst med det første efter Guds vilje vil være blevet ledig.« Jeg sagde derfor Boie tak og lovede at ville være erkendtlig. Ske Guds vilje! Det samme fortalte Hieronymus mig senere, at Boie havde fyrstens mandat til og løfte om at ansætte mig som den første. Hvor troligt Boie ifølge det mig ti gange givne edelige tilsagn har holdt dette, derfor må han selv gøre Gud regnskab.

Den 26. marts traf jeg den durchlauchtige fyrste hertug Hans af Holsten på Naffet; da jeg klagede over de gudsforagtere, som anviste præsterne de tre porte, svarede han mig højest velvilligt og allernådigst. Jeg har optegnet fyrstens tyske ord andetsteds: »Jeg kender nok de folkens; de er nogen spytslikkere⁸⁶. Hvad har de at udsætte på mine præster? Jeg vil ikke lade jer forlade mit land.«

Postea vocato mihi per puerum Boëtius dixit se pro me cum principe contulisse, qui nollet me discedere aliquo. Respondi: Si firmum fidei et amicitiae fundamentum in te esset erga me, ego dudum accepissem 40 marcas additas, quas etiam princeps libenter concessisset; imo et bonam paroeciam accepissem multo ante, si tu et Hieronimus aliique mei osores in aula ex livore atque malevolentia non impedieritis. Sic experior in ore multorum amicorum mel esse, in corde fel. Sit Deus horum iudex!

Anno 1562. 31. Martii vocarunt me in templum Matz Werckmester, Matz Iwerssen, Hans Lassen, Jes Schröder, Peter Schriver, Laurs Schröder, Jurgen Schröder, Clawes Schröder, Simen Goltsmitt et Johan Overscherer. Hii rogarunt propter Deum, ut vellem manere annum. Respondi: Cum me propter Deum ita obnixè rogetis, volo ergo usque ad uberiorem sustentationem, si modo denuo legit-

Fol. 39,1

time vocatus fuero, auxerint stipendium et domum curarint instaurari. Responderunt se hoc facturos. Cras, inquit, convenimus cum tota multitudine, quæ nullo modo me dimittere vellet, etiamsi aliqui coram principe mentiti essent totam rempublicam me nolle recipere, quæ postea cum lachrymis dolorem suum declararunt.

1. Aprilis convenerunt bis in templo 80 viri, primarii cives, consultantes, ut me retinerent atque principi indicarent suum mærorem ob meum abitum; accesserunt 30 viri suadentes supplicem libellum componendum ad principem de me recipiendo denuoque vocando.

2. Aprilis denuo me nesciente plures quam 100 cives, quorum aliqui consularunt primum magistrum Georgium Boëtium conveniendum esse quam supplicarent principi.

3. Aprilis 4 cives ex jussu totius reipublicæ allocuti sunt Boëtium, qui satis impie ac tyrannice illis respondit. O sanctam amicitiam Boëtii erga me, quam antea toties juramento confirmavit.

Senere sagde Boie til mig, som han havde tilkaldt ved et bud, at han til fordel for mig havde haft en samtale med fyrsten, som ikke vilde lade mig drage bort nogetstedshen. Jeg svarede: »Hvis der var et fast grundlag i dig for troskab og vennesind mod mig, havde jeg for længe siden fået tillagt 40 mark, som fyrsten villigt vilde have tilstået mig; jeg vilde endda for længst have fået et godt pastorat, hvis ikke du og Hieronymus og andre, som hader mig, af misundelse og ondsindethed havde forhindret det ved hoffet.« Således erfarer jeg, at der i mange venners mund er honning, men i hjertet gift og galde. Lad Gud være deres dommer!

Den 31. marts i året 1562 kaldte Matz Werckmester, Matz Iversen, Hans Lassen, Jes Schröder, Peter Skriver, Laurs Schröder, Jørgen Schröder, Claus Schröder, Simon Goldschmidt og Johan Overscher⁸⁷ mig til kirken. Disse bad mig for Guds skyld om at ville blive et år. Jeg svarede: »Da I for Guds skyld så indtrængende beder mig, vil jeg altså blive, til jeg får et rigeligere levebrød, hvis jeg kun igen

bliver retmæssigt kaldet, de forhøjer min løn og sørger for at huset bliver istandsat.« De svarede, at det vilde de gøre. »I morgen,« sagde de, »vil vi komme sammen med hele almuen«, som på ingen måde vil lade mig gå, skønt nogle hos fyrsten løgnagtigt har sagt, at hele bysamfundet ikke vil antage mig; de har senere med tårer udtrykt deres beklagelse.

Den 1. april kom 80 mænd, de fornemste borgere, to gange sammen i kirken til rådslagning om at beholde mig og at tilkendegive fyrsten deres sorg over min afgang; 30 mænd gav deres tilslutning og rådede til at affatte et bønsskrift til fyrsten om at antage og på ny kalde mig.

Den 2. april [kom] uden mit vidende atter flere end 100 borgere [sammen], af hvilke nogle rådede til først at mødes med Jørgen Boie, før man bønffaldt fyrsten.

Den 3. april kom fire borgere på hele bysamfundets vegne med en anmodning til Boie, som gav dem et temmelig uærbødigt og tyrannisk svar. O hellige vennesind hos Boie mod mig, som han før så mange gange med ed har forsikret mig om!

Post meridiem vocati sunt cives ad Boëtium, Hieronimum, Olaum, Hechtium, qui graviter expostularunt cum civibus. Ideoque ex sua malevolentia et ira miserunt Greis ædituum ad me, ut migrarem ex domo sacellaniæ. Sic me tam honorifice expellere vel potius suspendere conabantur.

4. Aprilis hora 8. plurimi cives de me vocando ac retinendo consularunt. Hora 9. vocatus a Boëtio per ancillam dixi de ipsius infidelitate atque amarulentia. Ipse dixit de specie seditionis. Respondi ei satis strenue et graviter refutavi ejus obtrectationem.

Cives compleverunt supplicem libellum, quem prælegerunt præfecto Laurentio Wensin, insigni meo osori, qui astute dixit se omnia principii oretenus narraturum 5. Aprilis, videlicet ut impediret eorum conatus. Multi cives deambularunt upper nabbe cernente principe, ut traderent ei supplicationem. Sed nihil effectum est. Sic itaque cum suo probro cives non ausi sunt principem alloqui neque supplicationem tradere, ut discam in posterum hominibus non

certam fidem habere, juxta illud Jere. 17: Maledictus, qui confidit hominibus; sed benedictus, qui Domino nostro Christo, nostro Immanueli confidit.

Epilogus. Idcirco his osorum meorum odiis et astutis consiliis impedita est legitima vocatio ecclesiæ Dei, qua volebant me retinere apud sese cives. Quam pie fecerint mei inimici in hoc, ipsi satis duram Deo sunt reddituri rationem.

1562. 6. Aprilis mea bona atque suppellectilia sunt devecta in domum fratris, apud quem hospitium habui usque ad mensem Junium; cibum potumque meis pecuniis comparavi.

Collegi interim omnes conciones meas, quas in suggestu Haderslebensi habui, et etiam funebres conciones conscriptas servo, ut habito majori otio, Deo volente et dante, disponam pro me ipso omnes meas conciones germanice et danice tractatas in propriam postillam domesticam juxta rationem et methodum dialectices.

Efter middag blev borgerne kaldt til Boie, Hieronymus, Olaus og Hecht, som satte dem strengt i rette. I deres ondsindethed og vrede sendte de derfor degnen Grejs⁸⁸ til mig med bud om, at jeg skulde forlade kapellanboligen. På den måde prøvede de på at jage mig så ærefuldt bort eller, rettere sagt, 'hænge mig.'

Den 4. april rådslog de fleste af borgerne om at kalde og beholde mig. Kl. 9, da jeg ved en tjenestepige var blevet tilkaldt af Boie, sagde jeg noget om hans troløshed og bitterhed. Han sagde noget om et slags oprør. Jeg svarede ham temmelig kraftigt og afviste strengt hans nedsættende bemærkninger.

Borgerne udfærdigede bønskriftet, som de læste for amtmænd Lorenz Wensin⁸⁹, min værste hader, som snu sagde, at han mundtligt vilde berette alt til fyrsten den 5. april, nemlig for at forhindre deres forehavende. Mange borgere gik omkring på Naffet i fyrstens påsyn for at overgive ham bønskriftet. Men der blev ikke udrettet noget. Således vovede borgerne altså ikke, til skam for dem, at tiltale fyrsten eller overgive deres bønskrift, for at jeg skulde lære i fremtiden ikke

at stole fast på mennesker, efter det ord i Jer. 17: »Forbandet være den mand, som stoler på mennesker«; men salig er den, som sætter sin lid til vor Herre Kristus, vor Immanuel.

Efterskrift. Derfor er ved disse mine fjenders had og snu råd Guds kirkes retmæssige kaldelse, ved hvilken borgerne vilde beholde mig hos sig, blevet forhindret. Hvor fromt mine fjender har handlet heri, derom skal de på fyldestgørende måde aflægge strengt regnskab til Gud.

Den 6. april 1562 blev mine ejendele og husgeråd bragt til min broders hus, hos hvem jeg havde ophold til juni måned; mad og drikke sørgede jeg for med mine egne penge.

Imidlertid samlede jeg alle mine prædikener, som jeg har holdt fra prædikestolen i Haderslev, og jeg opbevarer også mine skrevne ligprædikener for, når der står mere tid til rådighed, om Gud vil og giver lykke til det, for mig selv at ordne alle mine prædikener holdt på tysk og dansk til en særlig huspostil efter logikkens system og metode.

PROFECTIO MEA HAPHNIAM VERSUS

in nomine Sanctissimæ Trinitatis confecta anno Domini 1562.

16. Junii vectus sum trajectum nostrum Øresundt, a quo solventes venimus tho Asnes, ubi apud pastorem dominum Petrum hospitatus sum.

17. Junii veni Otthoniam ad domum pastoris magistri Georgii.

18. Junii priorem monasterii rogavi de curru concedendo, sed fefellit me. Conducens ergo vehiculum veni Neoburgum multo vesperi ad domum pastoris domini Laurentii, qui tunc non fuit domi, attamen ægrota uxor ejus concessit mihi lectum.

19. Junii transvectus sum Mare Balticum vento commodissimo marique tranquillo sine periculo; Deo sit gloria! Clawes Daa, nobilis senex, varia mecum contulit et exposuit pro me. Venimus tho Korsør ad domum ignari pastoris Her Jens.

1562

Fol. 41,1

Conduxi mihi currum usque ad coenobium Andersschoo, 2 miliaria. Eodem contemplandi gratia deambulavi in oppido Slayls, ubi Hr. Jens Lerck et Hr. Jurgen erant pastores. Pernoctavi in illo amplo monasterio Anderschoo apud lectorem magistrum Bertoldum, contemptus sum idem monasterium ejusque amplitudinem.

20. Junii pransus sum apud priorem magistrum Niels et alios sacerdotes, quibus varia narraui de Anglia, Germania et incendio Haderslebensis. Vectus sum 2 miliaria usque ad insigne monasterium Zoar ad abbatem Olaum Laurssen, qui liberaliter me tractavit, coenatus sum apud eundem et magistrum Martinum lectorem, in cujus domo pernoctavi.

21. Junii diem totum consumpsi ibidem ex rogatu abbatis et Martini, qui eo die primam missam cantavit. Magnum convivium paratum est, in quo more pejus porcino Selandii vorarunt et potarunt toto die. Adfuit invitatus magister Franciscus abbas ex Ringstedt, qui promisit mihi currum.

1562

Fol. 41,2

22. Junii discessi versus monasterium Ringstedt, ubi abbas dixit de æditis libris, quibus (inquit) contenti simus. Ego respondi me exhor-

MIN REJSE TIL KØBENHAVN

i den højhellige Treenigheds navn i det Herrens år 1562.

Den 16. juni begav jeg mig til vort overfartssted Årøsumd, hvorfra vi afsejlede og kom til Assens; her var jeg gæst hos sognepræsten hr. Peter⁹⁰.

Den 17. juni kom jeg til Odense til sognepræst magister Georgs hus⁹¹.

Den 18. juni bad jeg klosterets prior⁹² om at overlade mig en vogn, men han lod mig i stikken. Jeg lejede så en vogn og kom sent om aftenen til Nyborg til sognepræst hr. Laurentius⁹³ hus; han var på det tidspunkt ikke hjemme, men alligevel overlod hans syge hustru mig en seng.

Den 19. juni blev jeg, da vinden var gunstig og søen stille, uden fare sat over Storebælt⁹⁴; ære være Gud! Claus Daa⁹⁵, en gammel adelsmand, underholdt sig med mig om forskellige ting og forklarede dem for mig. Vi kom til Korsør til den mig ubekendte sognepræst hr. Jens⁹⁶ hus.

1562

Blad 41,1

Jeg lejede en vogn til mig til Antvorskov kloster, 2 mil. Dér gik jeg, for at se mig om, omkring i byen Slagelse, hvor hr. Jens Lerck og hr. Jørgen⁹⁷ var sognepræster. Jeg overnattede i dette store Antvorskov kloster hos lektor magister Bertel⁹⁸; jeg besøgte selve klosteret og dets udstrækning.

Den 20. juni spiste jeg frokost hos prioren magister Niels⁹⁹ sammen med andre præster, som jeg fortalte forskellige ting om England, Tyskland og ildebranden i Haderslev¹⁰⁰. Jeg blev befordret 2 mil til det betydelige kloster Sorø til abbed Olaus Laursen¹⁰¹, som behandlede mig venligt; jeg spiste middag hos ham sammen med lektor magister Martin¹⁰², i hvis hus jeg overnattede.

Den 21. juni tilbragte jeg hele dagen dér efter indbydelse fra abbeden og Martin, som den dag sang sin første messe. Der blev anstillet et stort gilde, ved hvilket disse sjællændere åd og drak hele dagen på en værre end svinsk måde. Som indbudt gæst var abbed magister Franciscus¹⁰³ fra Ringsted til stede; han lovede mig en vogn.

1562

Blad 41,2

Den 22. juni rejste jeg videre til Ringsted, hvor abbeden talte om udkomne bøger¹⁰⁴, »med hvilke,« sagde han, »vi kan være til-

rescere atque detestari omnes errores Suinglianorum, Anabaptistarum omniumque hæreticorum. Aliqua, inquam, scripta ac cantica pia edam in lucem, quæ primum ostendam piis atque doctis viris examinanda.

His auditis conticuit inquiring: Cras habebis vehiculum usque Roskild.

23. Junii veni per 4 miliaria Roskildium, ubi scaturigines varias unius fontis vidi, unde etiam urbs nomen sortitur. Locutus sum ibidem Jacobo Lunt in carcere ægrotanti mente; Deus sanet eum. Pernoctavi apud pastorem magistrum Petrum, qui et lectorem agit meque liberaliter tractavit.

24. Junii die Joannis Baptistæ post primam concionem auditam Roskildii veni Haphniam cum scriba von Bisbgardenn in curru vectus. Inveni ibidem incolumis ex gratia Dei incolumem fratrem cum conjugē et liberis tribus.

1562

Fol. 42,1

Hospitium apud fratrem meum Petrum habui per 3 septimanas, ubi multa consumpsi. Interdiu audivi lectiones doctoris Hemmingii, doctoris Erasmi Læti, doctoris Knopperi et aliorum professorum philosophicas prælectiones.

26. Junii rogavit me doctor Johannes Ripensis, consanguineus meus, ut ad prandium venirem. In plateis vocavit me episcopus Selandiæ magister Johannes Alberti ad prandium. Veni ergo cum doctore Johanne ac disputavi cum magistro Johanne Monasteriensi de columba Spiritus Sancti, quam affirmat Tertullianus corporalem fuisse. Vesperi coenatus sum apud doctorem Albertum Knopperum, cum quo varia contuli.

27. Junii disputavi publice et acriter cum magistro Johanne Sasceride, præside thematum, de fontibus consolationum ex theologia et philosophia. Sascerides non potuit mihi satisfacere. Ergo coepit doctor Hemmingius respondere, qui non satis etiam solvit. Adfuerunt doctor Knopperus, doctor medicinæ Elias, doctor theologiæ Erasmus Lætus, magister Johan Monasteriensis, magister Johan pastor aliique plures professores. Knopperus dixit Læto clanculum: Hemmingius jam habet acutum antagonistam et disputatorem.

freds.« Jeg svarede, at jeg var forfærdet over og afskyede alle zwinglianernes, gendøbernes og alle vranglæreres vildfarelser. »Jeg vil,« sagde jeg, »offentliggøre nogle skrifter og gudelige sange, som jeg først vil vise fromme og lærde mænd til bedømmelse.«

Da han hørte det, tav han og sagde: »I morgen skal du få en vogn til Roskilde.«

Den 23. juni kom jeg 4 mils vej til Roskilde, hvor jeg så de forskellige væld af den ene kilde, efter hvilken byen også har sit navn. Jeg talte dér med den sindssyge Jacob Lund i fængslet; Gud gøre ham rask! Jeg overnattede hos sognepræst magister Peter¹⁰⁵, som også er lektor og behandlede mig venligt.

Den 24. juni, Skt. Hansdag, kom jeg, efter at have hørt froprædikenen i Roskilde, til København, befordret i vogn sammen med skriveren fra bispegården. Jeg fandt dér, i god behold, ved Guds nåde også min broder i god behold sammen med hans hustru og tre børn.

1562

Blad 42,1

Jeg havde i tre uger herberg hos min broder Peter, hvor jeg brugte mange penge. Om dagen hørte jeg forelæsninger ved doktor Hemmingsen¹⁰⁶, doktor Rasmus Glad¹⁰⁷, doktor Knoppert¹⁰⁸ og andre professorers filosofiske forelæsninger.

Den 26. juni indbød min slægtning doktor Johannes Ripensis¹⁰⁹ mig til at komme til frokost. På gaden indbød Sjællands biskop magister Hans Albertsen¹¹⁰ mig til frokost. Jeg kom altså sammen med doktor Johannes og disputerede med magister Hans Mynster¹¹¹ om Helligåndens due, som Tertullian påstår at have været af stoflig art. Om aftenen spiste jeg hos doktor Albert Knoppert, med hvem jeg samtalte om forskellige ting.

Den 27. juni disputerede jeg offentligt og skarpt med magister Johannes Sascrides¹¹², præses for disputatser, om kilderne til trøst ud fra teologien og filosofien. Sascrides kunde ikke overbevise mig. Derfor begyndte doktor Hemmingsen at svare; han kunde heller ikke klare det på en tilfredsstillende måde. Til stede var doktor Knoppert, dr. med. Elias¹¹³, dr. theol. Rasmus Glad, magister Hans Mynster, sognepræst magister Johan¹¹⁴ og flere andre professorer. Knoppert sagde hemmeligt til Glad: »Hemmingsen har nu en skrap modstander og disputator.«

Themata 21 Johannis Sascericidis impressa emi Haphniæ. Meas itidem disputationes ac oppositiones alubi conscriptas habeo.

8. Julii misit mihi dono doctor Nicolaus Hemmingius suas propositiones, quas vocat assertiones de operibus charitatis et officio cujusque in sua vocatione. Misi vero Boëtio cætera themata ejus. Eodem 8. Julii publice disputavi quam gravissime cum Hemmingio, qui non satis etiam mihi respondere poterat, ut doctor Knopperus, doctor Lætus, doctor Elias plurimique professores mirarentur Hemmingium ita turbatum vacillare. Disputationis hujus ac oppositionis argumenta et syllogismos alubi habeo.

14. conveni cum vidua quadam nomine Thale ut qualibet septimana $\frac{1}{2}$ dalerum pro cibo, potu et cubiculo (15. primum pransus sum ibidem), apud quam hospitatus sum usque 28. Julii. Huic satisfeci grato animo ante discessum meum.

13. Julii mane collocutus sum cum doctore Nicolao Hemmingio in suo pomario, ostendens ei varia testimonia mea. Postea admonui eum modeste ac humiliter de verbis atque sententia sua, quam affirmavit in lectionibus suis unice veram esse: Quod verba Christi in coena sua solummodo ad homines et sumentes spectarent, non ad elementum panis et vini. Hoc, inquam, acutissimum Suinglianorum argumentum est, ut noceant ecclesiæ Christi. Respondit mihi satis morose atque torve. Ego nihil moratus ipsius morositatem atque ἀφίλαγαθίαν dixi ei: Ne pergas ita turbare ecclesiam Dei in hoc regno. Tam acris inter nos fuit disceptatio, ut ipse contra meos syllogismos ex verbis Christi collectos nequiverit verbulum respondere, ut ipsius studiosi habitantes in domo ejus satis mirarentur. Tandem data manu egit mihi gratias pro pia informatione. Argumenta mea hujus colloquii alubi conscripta reservo. Christus avertat omnem conatum diaboli regatque nos Spiritu Sancto suo, ut in suo puro evangelii textu perseveremus humiles et constantes ad vitam æternam. Amen.

Jeg købte i København Johannes Sascerides' 21 trykte disputater¹¹⁵. Jeg har ligeledes mine disputater og modindlæg opskrevet andetsteds.

Den 8. juli sendte doktor Niels Hemmingsen mig som en foræring sine teser, som han kalder 'Forsvar for kærlighedens gerninger og enhvers pligt i sit kald'¹¹⁶. Jeg sendte endvidere Boie hans øvrige teser. Samme dag, den 8. juli, havde jeg en vældig offentlig disputats med Hemmingsen, som ikke kunde give mig fyldestgørende svar, så doktor Knoppert, doktor Glad, doktor Elias og de fleste professorer undrede sig over, at Hemmingsen så forvirret vaklede. Argumenterne og følgeslutningerne fra denne disputats og modpartens indlæg har jeg andetsteds.

Den 14. kom jeg overens med en vis enke ved navn Thale om ca. 1/2 daler om ugen for mad, drikke og kammer (den 15. spiste jeg for første gang frokost dér); hos hende var jeg gæst til den 28. juli. Før min afrejse betalte jeg hende med et taknemmeligt sind.

Den 13. juli om morgenen havde jeg en samtale med doktor Niels Hemmingsen i dennes frugthave og viste ham flere af mine vidnesbyrd. Derpå mindede jeg ham beskeden og ydmygt om hans ord og påstand, som han i sine forelæsninger har hævdet at være det eneste rigtige: at Kristi ord i hans nadver kun tager sigte på mennesker og de nydende, ikke brødet og vinens stof. »Dette,« sagde jeg, »er zwinglianernes spidsfindigste argument til skade for Kristi kirke.« Han svarede mig temmelig gnavent og barskt. Jeg sagde, uden at opholde mig videre ved hans gnavenhed og ukærlighed, til ham: »Bliv ikke ved med således at forstyrre Guds kirke i dette rige.« Så skarp en diskussion blev der mellem os, at han mod mine fra Kristi ord hentede følgeslutninger ikke kunde svare et eneste ord, så hans studenter, der boede i hans hus, blev temmelig forundrede. Til sidst gav han mig hånden og sagde mig tak for behagelig oplysning. Mine argumenter i denne samtale opbevarer jeg skriftligt andetsteds. Kristus afvende ethvert Djævelens angreb og styre os ved sin Helligånd, så vi ydmyge og standhaftige bliver ved hans evangeliums rene ord til evigt liv! Amen.

Hac æstate ferunt 40 homines impotes mentis fuisse Haphniæ.

1562. 27. Julii hora 7. in lectione doctoris Erasmi Læti horror mortis invasit cor meum. Postea spirituales tentationes diabolus instillavit, quas Deus repulit juxta meam precationem.

28. Julii denuo coepit me diabolus quam acerrime tentare de prædestinatione et æterna vita, sed superavi eum verbo et promissionibus Christi. Ideoque valedicens hospitæ ac satisfaciens discessi Haphnia salvus venique Roskildium ad domum magistri Petri pastoris. Noctu passus sum varias Sathanæ tentationes, e quibus me Deus liberavit juxta precationes.

30. Julii veni ad monasterium Ringstedt, in via composui cationem ad Fredericum regem Daniæ. Noctu mirabilem habui extasin de variis rebus et, ut mihi videbatur, sanctis; scripsi aliquid in pariete apud lectum.

1562

Fol. 44,1

1. Augusti veni ad coenobium Zoar ad Martinum lectorem, cui narravi sententiam Hemmingii, quem ipse voluit defendere. Eodem deambulavi in templo legens in græcolatino testamento; serpentem vidi in area, quem statim conculcavi, nec potui eum postea reperire.

2. Augusti veni ad monasterium Andersko, ubi fui in magna extasi noctu. Mane valde infirmus in horto gladium meum fregi. Eodem veni Korsør et in via aliquot daleros amisi.

In Korsør fui valde infirmus; audivi senem illum asinum hr. Jens concionantem, cui tradidi multos daleros et 18 aureos servandos. Quantam fidem mihi in hoc præstiterit, reddat ipse Deo rationem. Nam recepi tantum 12 daleros et 7 aureos, cum multo plures ipsius fidei tradiderim.

Trajeci Mare Balticum non tam graviter infirmus ac veni Neoburgum ad domum domini Laurentii, ubi pernoctavi. Postero die conduxi mihi currum cum famulo meo Andrea per Othoniam usque Assens.

1562

Fol. 44,2

5. Augusti vesperi veni ad domum domini Petri pastoris infirmus; in itinere prope Asoniam tradidit mihi Hans Matzen epistolam magistri Georgii, quæ admonet, ut quam citissime domum redirem.

Der siges, at der i denne sommer er gået 40 mennesker fra forstanden i København.

Den 27. juli 1562 kl. 7 under doktor Rasmus Glads forelæsning overkom dødsfrygt mit hjerte. Derpå voldte Djævelen åndelige anfægtelser, som Gud på min bøn fordrev.

Den 28. juli begyndte Djævelen atter på det heftigste at anfægte mig m. h. t. forudbestemmelsen og det evige liv, men jeg overvandt ham ved Kristi ord og forjættelser. Jeg sagde derfor farvel til min værtinde, betalte min regning, forlod København og kom velbeholden til Roskilde til sognepræst magister Peters hus. Om natten led jeg under forskellige anfægtelser fra Satan, af hvilke Gud ifølge mine bønner udfriede mig.

Den 30. juli kom jeg til klosteret i Ringsted; undervejs forfattede jeg et digt til kong Frederik af Danmark. Om natten havde jeg en forunderlig henrykkelse angående forskellige, som det forekommer mig, hellige ting; jeg skrev noget på væggen ved sengen.

Den 1. august kom jeg til Sorø kloster til lektor Martin, som jeg fortalte om Hemmingsens opfattelse; han vilde forsvare ham. Samme dag gik jeg omkring i kirken og læste i det græsk-latinske testamente; i gården så jeg en slange, som jeg straks trådte ihjel, og bagefter kunde jeg ikke finde den.

Den 2. august kom jeg til Antvorskov kloster, hvor jeg om natten var helt ude af mig selv. Om morgenen, da jeg var meget svag, brækkede jeg i haven mit sværd¹¹⁷. Samme dag kom jeg til Korsør og mistede undervejs nogle dalere.

I Korsør var jeg meget svag; jeg hørte det gamle fjols hr. Jens prædike, hvem jeg gav mange dalere og 18 guldstykker til opbevaring. Hvor stor troskab han i det stykke har bevist mig, derfor må han selv aflægge Gud regnskab. For jeg fik kun 12 dalere og 7 guldstykker tilbage, skønt jeg havde betroet ham mange flere.

Jeg satte over Storebælt, ikke så svært syg, og kom til Nyborg til hr. Laurentius' hus, hvor jeg overnattede. Den følgende dag lejede jeg til mig og min tjener Andreas en vogn til Assens over Odense.

Den 5. august om aftenen kom jeg syg til hr. Peters hus; på rejsen gav Hans Matzen mig i nærheden af Assens et brev fra magister Jørgen med en opfordring til snarest muligt at komme hjem.

Accepi antea 12. Julii priorem ejus epistolam sua viva manu scriptam, ut susciperem paroeciam Oxenvat. Rescripsi ei me propter causas illam paroeciam non posse suscipere, rogicans, ut intercederet pro me apud principem, ut hac excusatione esset contentus usque ad meliorem functionem. Itaque princeps fuit contentus, veluti posterior Boëtii epistola refert, quam accepi 5. Augusti.

6. Augusti infirmus transvectus sum usque Aresundt, ubi apud aquas ac littus maris prope domum Jurgen Falssen transvectoris in mea insipientia atque infirmitate exclamavi altissima voce totum regnum Daniæ et Sueciæ puniendum esse bello aliisque calamitatibus et plagis propter contemptum verbi Dei, impenitentiam ac scelera varii generis.

1562

Fol. 45,1

Ex quo spiritu hæc quasi vaticinando exclamaverim, etsi infirmus mente mea, Deus novit. Arbitror ipsemet tamen ex bono spiritu hæc esse prædicta atque pronunciata, quia eadem mala belli inter regem Daniæ et Sueciæ exorta eventum suum habuerunt postero anno 1563. Deus misereatur nostri et mitiget calamitates ecclesiæ suæ. Amen.

*

6. Augusti tentationes spirituales me variis modis jam decumbentem Haderslebi in domo fratris mei Nicolai infestarunt.

7. Augusti in morbo meo visitarunt me doctor David Milesius, magister Georgius Boëtius, Anthonius pharmacopola, Hechtius pastor aliique plures pii homines.

8. Augusti graviter ægrotavi, ut omnes de vita mea corporis desperarent.

9. Augusti preces pro me fiebant in ecclesia Christi, quod mihi profecto conduxit ad sanitatem, ut convalescere paulatim inciperem.

10. Augusti ex gratia Dei magis convalui. Sed postero die variis modis tentatus sum; ex his tentationibus Deus me liberavit.

Fol. 45,2

Sequentibus diebus mediocris fui valetudinis usque ad 6. diem Septembris ac composui aliqua pia cantica ad Fridericum regem, ducem Johannem et ducem Adolphum.

Tidligere, den 12. juli, modtog jeg det første brev fra ham, skrevet med hans egen hånd, om at overtage Oksenvad menighed. Jeg skrev tilbage til ham, at jeg af visse grunde ikke kunde overtage denne menighed og bad ham om at indlægge et ord for mig hos fyrsten, at han vilde være tilfreds med denne undskyldning, indtil der fandtes en bedre stilling. Fyrsten var således tilfredsstillet, som det senere brev fra Boie, hvilket jeg modtog den 5. august, meddeler.

Den 6. august blev jeg syg sat over til Årø sund, hvor jeg ved havet og på stranden i nærheden af færgemanden Jørgen Fallesens hus i min dårskab og svaghed med højeste røst udråbte, at hele Danmarks og Sveriges rige skulde straffes med krig og andre ulykker og slag på grund af foragt for Guds ord, ubodfærdighed og alskens misgerninger¹¹⁸.

1562

Blad 45,1

Ved hvilken ånd jeg så at sige som en spådom udråbte dette, skønt jeg var syg i sindet, véd Gud. Jeg selv mener dog, at det var ved en god ånd, disse ting blev forudsagt og udtalt, for netop disse ulykker ved den krig, som opstod mellem Danmarks og Sveriges konger, indtraf det følgende år 1563. Gud forbarme sig over os og lindre sin kirkes genvordigheder! Amen.

*

Den 6. august overfaldt mig åndelige anfægtelser på forskellig måde, da jeg endnu lå syg i Haderslev i min broder Nicolaus' hus.

Den 7. august besøgte doktor David Milesius¹¹⁹, magister Jørgen Boie, apoteker Anton¹²⁰, sognepræst Hecht og flere fromme mennesker mig i min sygdom.

Den 8. august blev jeg så alvorligt syg, at alle opgav håbet for mit legemlige liv.

Den 9. august blev der gjort forbøn for mig i Kristi menighed, som virkelig tjente mig til helbredelse, så jeg begyndte at få det lidt bedre. Den 10. august kom jeg endnu mere til kræfter. Men den følgende dag fik jeg på forskellig vis anfægtelser; fra disse anfægtelser udfriede Gud mig.

Blad 45,2

De følgende dage var jeg til den 6. september nogenlunde rask og forfattede nogle gudelige sange til kong Frederik, hertug Hans og hertug Adolph.

6. Septembris concionatus sum ex permissu domini Laurentii, qui me tamen postea calumniatus est. Post meridiem ex aliqua infirmitate denuo concionatus sum ex Symbolo Athanasii, bis adfui Jacobo Lunt, qui incarcerationatus fuit ob dementiam 7., 8., 9., 10., 11., 12. Decembris. Graviter ægrotus decubui, ut etiam de hac vita desperaverim, ac scripsi in pariete pone lectum contra desperationem: Christus hoc tibi dicit: Noli desperare; ego sum tibi via, veritas et vita. Ex hoc dicto concepi consolationem tantam, ut convalescerem ex gratia Dei.

20. Septembris tradidi Boëtio 3 codices de 6 cantionibus sanctis, ut visui præberet principi. 25. Septembris dixit Boëtius se obtulisse illa cantica principi, quæ ei valde placuisse dixit. Quo modo hoc postea per calumnias inversum sit, infra dicetur.

1562

Fol. 46,1

10. Octobris dicitur dominus Jurgen Barsø obiisse. Ideoque ex hortatu Boëtii discessi Coldingam.

11. Octobris conveni duces nostrum Johannem de paroecia Fels-torp, qui mihi benigne respondit se redditurum mihi bonum responsum juxta suam promissionem. Celebratæ sunt eo die duæ nuptiæ in arce Coldingensi: episcopi Ripensis ac filiæ magistri Pauli et alterius servi reginæ nuptiæ.

13. Octobris mane conveni Haderslebi principem nostrum de data promissione mihi servanda, qui respondit se mihi bonum responsum daturum, quippe multos annos expectavi. Cæterum mei æmulos, osos et calumniatores principem informarunt suis obtreccionibus contra me, qui nolo mihi emere paroeciam pecuniis et donis, ut alii faciunt.

14. Octobris vocarunt me in bibliothecam templi magister Georgius Boëtius, Jurgen Beir, Hieronimus Boldigk secretarii, qui rogitarunt me obnixè, ut dimitterem illam paroeciam Felstorp.

1562

Fol. 46,2

Ego tamen ursi et retinui promissionem a principe per Boëtium mihi datam. Etenim animadverti Bavarum largitione corruptum. Item eadem hora obtulit mihi Georgius Boëtius x daleros ex dono principis pro cantilenis. Cæterum hos nolui suscipere, dicens me nolle vendere tanta Dei dona. Itaque re infecta abierunt.

Den 6. september prædikede jeg efter tilladelse af hr. Laurentius¹²¹, som dog senere talte ondt om mig. Efter middag prædikede jeg i nogen svaghed igen ud fra Athanasius' trosbekendelse. To gange var jeg hos Jacob Lund¹²², som på grund af sindssyge var i fængsel den 7., 8., 9., 10., 11. og 12. december. Jeg lagde mig meget syg til sengs, så jeg endog opgav håbet om dette liv, og skrev på væggen bag sengen imod fortvivlelsen: Kristus siger til dig: Du skal ikke fortvivle; jeg er for dig vejen, sandheden og livet. Af dette ord fik jeg så stor en trøst, at jeg ved Guds nåde kom til kræfter.

Den 20. september gav jeg Boie 3 hæfter med 6 gudelige sange, for at han skulde lade fyrsten se dem. Den 25. september sagde Boie, at han havde overbragt fyrsten disse sange, som han sagde havde behaget ham meget. Hvorledes dette ved bagtalelser senere blev til det modsatte, derom vil der blive talt nedenfor.

1562

Blad 46,1

Den 10. oktober siges hr. Jørgen Barsø¹²³ at være død. På Boies opfordring rejste jeg derfor til Kolding.

Den 11. oktober opsøgte jeg vor hertug Hans angående Fjelstrup menighed; han svarede mig velvilligt, at han vilde give mig et godt svar i overensstemmelse med sit tilsagn. Den dag blev der fejret to bryllupper i Kolding: Ribebiskoppens¹²⁴ med magister Pauls¹²⁵ datter og en anden dronningens tjeners bryllup.

Den 13. oktober om morgenen opsøgte jeg i Haderslev vor fyrste angående indfrielsen af det mig givne tilsagn; han svarede, at han vilde give mig et godt svar, da jeg havde ventet mange år. Iøvrigt gjorde mine misundere, hadere og bagtalere med deres nedsættende ord hos fyrsten forestillinger mod mig, som ikke vil købe mig en menighed med penge og gaver, som andre gør.

Den 14. oktober kaldte magister Jørgen Boie, sekretærerne Jürgen Beyer og Hieronymus Boldigk mig til kirkens bibliotek og bad mig indtrængende om at opgive denne Fjelstrup menighed.

1562

Blad 46,2

Men jeg betonedede og holdt på det tilsagn, der af fyrsten var givet mig gennem Boie. Jeg mærkede nemlig også, at Beyer var bestukket. Endvidere tilbød Jørgen Boie mig i samme stund 10 daler som en gave fra fyrsten for sangene. Dem vilde jeg iøvrigt ikke tage imod, men sagde, at jeg ikke vilde sælge så store gaver fra Gud. De gik derfor bort med uforrettet sag.

15. Octobris denuo rogavit me Boëtius nomine principis, ut propter Deum Davidi ejusque matris decrepitæ causa, adhæc propter paupertatem dimitterem illam paroeciam, quod et frater atque soror Anna suaserunt esse faciendum, ne offenderem principem. Rogarunt itidem, ut 10 daleros acciperem. Persuasus tandem dimisi illam paroeciam Felstorp Davidi, filio Georgii Barsø, propter Deum et ægestatem eorum filiorum. Quippe ipsemet princeps oretenus me ter rogavit, ut propter Deum dimitterem. His sollicitationibus superatus dimisi illam Davidi, qui vere mihi ingratus est pro hoc beneficio. Interea promissionem principis mihi integram servavi ac inviolatam, audientibus Boëtio, Hieronimo ac Bavaro. Divisi panem meum proximo.

1562

Fol. 47,1

Sed postea ad me relatum est Boëtium invertisse verba mea coram principe inquiring me totam promissionem una cum paroecia dimisisse, quod nequidem cogitavi. Tanta fuit fides aulica istius Boëtii, qui aliquoties mihi elevatis digitis adjuravit his verbis fidelitatem suam: Dispeream in æternum anima et corpore, si non ero tibi semper tam fidelis, atque pater debet esse filiis suis. Hanc levitatem necnon malitiosam infidelitatem non cogitassem in Boëtio fuisse, nec volui rumori isti fidem habere, priusquam ipsum principem allocutus essem.

Ideoque 21. Decembris allocutus sum principem mane, qui respondit me totum dimisisse meque nolle in ditione ejus permanere. Nimirum sic verba mea invertens Boëtius informavit principem. Ego negavi me dimisisse promissum de prima bona paroecia accipienda, quod testabor Hieronimi et Bavari testimoniis. Respondit princeps: Servabo, quod promisi. Alio die ostendi principi epistolas Boëtii, multa illi revelans. Respondit: Ich had das nicht gleubt! Tanta infidelitas Boëtii est, etsi lingua ejus mihi dulcissima promittit. Proinde probavi Boëtium de me hoc mentitum esse testimoniis Hieronimi et Bavari. Itaque his præsentibus dixi Boëtio, quod impie et insidiosè mecum ageret.

Den 15. oktober bad Boie mig igen på fyrstens vegne om for Guds skyld at give afkald på denne menighed til fordel for David og hans alderssvage moders og desuden hans fattigdoms skyld; også min broder og min søster Anna rådede til, at dette burde gøres, for at jeg ikke skulde fornærme fyrsten. De bad mig ligeledes om at tage imod de 10 daler. Endelig blev jeg overtalt og gav for Guds og disse sønners armods skyld afkald på denne Fjelstrup menighed til fordel for David¹²⁶, Jørgen Barsøs søn. Fyrsten selv havde nemlig tre gange mundtlig bedt mig om for Guds skyld at give afkald på den. Overvundet af disse indtrængende henstillinger gav jeg afkald på den til fordel for David, som er rigtig utaknemmelig mod mig for denne velgerning. Imidlertid opretholdt jeg for mit vedkommende i Boies, Hieronymus' og Beyers påhør fyrstens tilsagn fuldt og ubeskåret. Jeg delte mit brød ud til min næste.

1562

Blad 47,1

Men senere blev der fortalt mig, at Boie hos fyrsten havde vendt mine ord om og sagt, at jeg sammen med menigheden havde givet afkald på hele tilsagnet, hvad jeg aldrig har tænkt på. Så stor var hoftraskaben hos denne Boie, som ofte med oprakte fingre havde tilsvoret mig sin troskab med følgende ord: »Lad mig gå evig fortabt med sjæl og legeme, hvis jeg ikke altid vil være dig så tro, som en fader skylder sine børn at være.« Jeg havde ikke tænkt, at der hos Boie fandtes en sådan karakterløshed og endda ondsindet troløshed, vilde heller ikke tro på dette rygte, før jeg havde henvendt mig til fyrsten selv.

Den 21. december¹²⁷ om morgenen henvendte jeg mig derfor til fyrsten, som svarede, at jeg havde givet afkald på alt og ikke vilde blive i hans område. Uden tvivl havde Boie underrettet fyrsten og fordrejet mine ord på den måde. Jeg nægtede at have givet afkald på tilsagnet om at få den første gode menighed, hvilket jeg vil bevise ved Hieronymus' og Beyers udsagn. Fyrsten svarede: »Jeg vil holde, hvad jeg har lovet.« En anden dag viste jeg fyrsten Boies breve og åbenbarede meget for ham. Han svarede: »Det vilde jeg ikke have troet!« Så stor er Boies troløshed, skønt hans tunge lover mig de skønneste ting. Jeg beviste således ved Hieronymus' og Beyers udsagn, at Boie havde løjet mig dette på. Derfor sagde jeg i deres nærværelse til Boie, at han handlede samvittighedsløst og svigefuldt mod mig.

Habita occasione describam ipsius φιλαυτίαν, πλεονεξίαν καὶ κακοήθιαν, κενοδοξίαν, φιλαργυρίαν καὶ ἀφιλαγαθίαν, etsi me insigniter contemnit dicens: Sus grunnit. Postremo agnoscens suum lapsum conabatur me sibi reconciliare. Ego autem personam ejus amo, peccata vero et insidias ejus non possum amare vel laudare. Maledictus, qui confidit hominibus, ut non cuilibet fidem habeam.

1562 16. Novembris peperit noctu Kerstina filiolum, qui vocatus est Nicolaus Troulssen, qui fortasse 9. Februarii 62 est conceptus.

17. Novembris noctu obiit diem doctor David Milesius ejusque funus sepultum est 19. Novembris.

27. Novembris dixit Boëtius mihi, quod eximie placerent principi cantica mea, sed nondum tradita esse regi et Adolpho. Hinc suspicor Boëtium moliri, ne perveniant illa cantica ad manus eorum principum, quibus dedicata erant, ne mihi aliqua gratia et beneficentia vel honor contingeret.

19. Decembris misso puero dixit Boëtius me sibi obtrectare, quod negavi inquam: Dicam tibi in faciem, quod conatus sis mihi surripere promissionem principis.

4. Januarii rixatus est mecum frater tam acriter, maledictionibus adhibitis, ut vesperi ad domum Hans Busch pernoctandi gratia exirem. Antea mecum sæpe altercatus est pro exhibitis beneficiis, ut et postea.

3. Februarii scripsit Henricus Platman ad suum affinem de parocia.

6. Februarii baptizatus est infans Vencislai Wobezer; vocatus est Johannes.

26. Martii allocutus sum principem de dato promisso servando, qui benigne mihi respondit. Cæterum multi mei in aula sunt calumniatores atque osores, qui perperam omnia interpretantur ac suadent in pejus. Deus mihi optime prospiciet. Amen.

Ved given lejlighed vil jeg skildre hans egenkærlighed, havesyge og ondsindethed, lyst til tom ære, kærlighed til penge og mangel på kærlighed til det gode, skønt han tydeligt nok foragter mig og siger: »Grisen grynter.« Til sidst, da han indså sit fejltrin, prøvede han på at forlige mig med sig. Jeg derimod elsker hans person, men hans synder og rænker kan jeg ikke elske eller prise. Forbandet den, der sætter sin lid til mennesker! så jeg må ikke stole på hvem som helst.

Den 16. november 1562 om natten fødte Kirstine¹²⁸ en lille søn, som blev kaldt Nicolaus Truelsen; han er undfanget omkring den 9. februar 1562.

Den 17. november om natten døde doktor David Milesius, og hans lig blev begravet den 19. november.

Den 27. november sagde Boie til mig, at mine sange behagede fyrsten særdeles vel, men at de endnu ikke var overrakt kongen og Adolph. Derfor har jeg en mistanke om, at Boie vil forhindre, at disse sange kommer i hænderne på de fyrster, hvem de var tilegnet, for at ikke nogen tak og påskønnelse eller æresbevisning skulde blive mig til del.

Den 19. december sendte Boie et bud og lod mig sige, at jeg talte nedsættende om ham, hvilket jeg benægtede og sagde: »Jeg vil sige dig lige op i ansigtet, at du har prøvet på at frastjæle mig fyrstens tilsagn.«

Den 4. januar stredes min broder med brug af skældsord så heftigt med mig, at jeg om aftenen flyttede til Hans Busch' hus for at overnatte. Han har før ofte haft et ordskifte med mig angående udviste velgerninger, som også senere.

Den 3. februar skrev Henrik Platmand¹²⁹ til sin svoger om en menighed.

Den 6. februar blev Wenzeslaw Wobezers¹³⁰ barn døbt; det blev kaldt Johannes.

Den 26. marts henvendte jeg mig til fyrsten angående indfrielse af det givne tilsagn; han svarede mig velvilligt. Iøvrigt har jeg mange bagtalere og hadere ved hoffet, som udlægger alt falsk og råder til det værre. Gud vil sørge for mig på det bedste. Amen.

3. Maji migravi in domum conductam in nomine Christi in possessione Adde Fresen; eodem laboravi feбри. Noctu et interdiu deliberavi, nimirum a Deo persuasus, ducendam esse uxorem, quam solum piam, honestam et castam mihi datam iri cupiebam. Cogitavi in ista ampla domo quam commodissime nuptias meas fieri posse. Proinde oravi Deum per Christum, ut mihi piam et honestam adjungeret natam ex honesta familia.

5. et 7. Maji ad mortem usque ægrotavi, ideoque incisa est mihi arteria.

Den 3. maj flyttede jeg i Kristi navn til et lejet hus, som tilhører Adde Frese^{130a}; samme dag led jeg af feber. Dag og nat overvejede jeg, uden tvivl bevæget til det af Gud, at jeg burde tage mig en hustru, som jeg kun ønskede måtte blive givet mig i en from, ærbar og dydig kvinde. Jeg tænkte på, hvor højst passende mit bryllup kunde finde sted i dette rummelige hus. Jeg bad derfor Gud ved Kristus om, at han ville give mig en from og ærbar mage, født i en agtværdig familie.

Den 5. og 7. maj var jeg syg til døden, og derfor fik jeg en åreladning.

III

DE NUPTIIS ET CONJUGIO JOHANNIS OLDENDORPII.

Aliquot annos oravi Deum per Christum, meum mediatorem, inter alia precationis Christianæ necessaria et hoc, ut daret mihi piam, honestam et castam virginem seu foeminam in meam conjugem. Ac doluit mihi tanto tempore impeditum me esse ab isto benedicto ordine suscipiendo, ideoque Deum graviter offensum esse ob vitam meam non satis pie et honeste juxta verbum Dei transactam. Institui ergo meam invocationem ad solum Deum propter Christum, meum intercessorem, exaudiendam, ac inter sudorem cordis, h.e. lachrymas, addidi in mea precationis confessione hoc de pia uxore donanda: Dato mihi, Domine Deus, propter Christum piam et honestam uxorem; divitias, agros et fundos non peto mihi fieri cum illa, pietatem, honestatem et castitatem ejus solummodo specto. Veniat ergo cito ad me, cujus cor ad me direxeris pie amplectendum et ad salutem amandum.

Anno Domini 1563. 26. Maji venit ad me in camera mea, præsentente consobрино Nicolao, Catharina, filia Carsten Laurssen, virgo pia et honesta, quæ me longo tempore, inde usque a primo anno functionis sacellanæ Haderslebensis, arcano sed pio amore amplexerat in corde suo, quod ipsemet nescivi. Ingredientem ad me salutabam inquis: Quid cupis mihi indicare, mea virgo? Nam meum cor palpitabat, quasi tactum esset hoc verbo mirabiliter mihi sonante: Ecce, tua uxor advenit ad te. Hoc admirabar mihi insculpi in corde et anima, ac cogitavi: Fiat voluntas Dei!

III

OM JOHANNES OLDENDORPHS BRYLLUP OG ÆGTESKAB.

Gennem flere år har jeg blandt andet, som hører med til en kristen bøn, også bedt Gud ved Kristus, min talsmand, om dette, at han vilde give mig en from, ærbar og dydig jomfru eller kvinde som min hustru. Og det har smertet mig, at jeg så længe var forhindret i at indtræde i denne velsignede stand, og det fordi Gud var meget vred på grund af, at min livsførelse ikke var from og retskaffen nok efter Guds ord. Jeg besluttede derfor at påkalde Gud alene om, at min bøn for Kristi, min talsmands, skyld måtte blive bønhørt, og i hjertets sved, d.v.s. med tårer, tilføjede jeg, når jeg lagde sagen frem i bøn, dette om at få en from hustru: Giv mig, Herre Gud, for Kristi skyld en from og ærbar hustru; rigdom, agre og landejendom beder jeg ikke om at få med hende, jeg ser alene på hendes gudfrygtighed, ærbarhed og dyd. Lad derfor snart én komme til mig, hvis hjerte du har ledt til mig for oprigtigt at tage mig til sig og elske mig til mit vel.

Blad 49,1

Den 26. maj i det Herrens år 1563 kom, mens min brodersøn Nicolaus¹³¹ var hos mig, til mig på mit værelse Catharina, Carsten Laursens datter, en gudfrygtig og ærbar jomfru, som for lang tid siden, helt fra mit første år i kapellanembedet i Haderslev, med en hemmelig, men from kærlighed havde sluttet mig ind i sit hjerte, hvilket jeg selv ikke vidste noget om. Da hun kom ind til mig, hilste jeg på hende og sagde: »Hvad ønsker du at meddele mig, min jomfru?« For mit hjerte bankede, som om det var berørt af det ord, der på en forunderlig måde lød for mig: Se, din hustru er kommet til dig! Jeg undrede mig over, at dette blev indprentet i mit hjerte og min sjæl, og jeg tænkte: Ske Guds vilje!

Cum jam revelasset mihi suam negotii causam, coepi aperire ei Catharinæ meæ mentis sententiam, quam cuperem juxta Dei voluntatem ac verbum processum ac successum habituram. Illa pie et verecunde mihi respondit: Fiat voluntas Domini Dei, qui me non dimittet. Ego sum contenta tecum, ut tibi soli nubam tecumque convivam. Det Deus nobis gratiam suam!

1563

Fol. 49,2

Proinde tentavi illam, utrum vellet persistere in timore Dei, in castitate ac pudicitia suæ virginitatis. Spectatissima enim videtur mihi virginitas illa, quæ sibi conjunctam habet castitatem juxta verbum Dei. Permansit itaque constans in castitate et verecundia sua, quod mihi valde placuit. Nam et propter causas aliquas statui ipsius pudicitiam tentandam esse, non ut vitia rem, sed probarem.

Idcirco ex instinctu Dei ardente in corde meo ac incitante promisi eidem Catharinæ Carstensdochter eodem die, 1563 26. Maji, et loco fidem meam conjugalem data manu in nomine Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti, quem sæpenumero oravi antea, ut piam, honestam castamque concederet mihi conjugem et eam, quam mihi destinatam vellet, ad me mitteret ad modum Eleazari Damasceni, servi Abrahamæ, precationis, Geneseos 24.

1563

Fol. 50,1

Illam vero hæc tunc temporis nequidem cogitavit, cum antea toties eam contempserim, quando et Baltazarus, patruus ejus, aliique eam mihi obtulerunt. Ita mirabiliter Deus animum meum frenavit et mutavit ad ducendam eam, quam crebro sine justis causis aspernatus sum, ad hæc tam mirabiliter Deus hoc nostrum conjugium disposuit, quippe ei totam causam meam in contrahendo commisi, etsi tamdiu non recte, multo minus pie expectavi ingressum matrimonii, persuasus nimirum a pessima ratione mea et judicio humano, instigante diabolo per depravatam naturam nostram, ut videre est plurimos eodem modo impediri a sancto et benedicto ordine casti conjugii ineundi. Sit nobis Deus propitius per Christum! Amen.

Illam tunc mihi suam fidem ac obedientiam in conjugio promisit addito juramento ad detestationem suæ salutis, si falleret, etiam ad-

Da hun nu havde fremført, hvad hun var kommet for, begyndte jeg at fremlægge for denne Catharina mit hjertes tanker, som jeg ønskede måtte få fremgang og lykkes efter Guds vilje og ord. Hun svarede mig fromt og undseligt: »Ske Gud Herrens vilje; han vil ikke slippe mig. Jeg er tilfreds med dig og vil gifte mig og leve sammen med dig alene. Gud forunde os sin nåde!«

1563

Blad 49,2

Jeg stillede hende derfor på prøve, om hun vilde stå fast i sin guds frygt, dyd og jomfruelige ærbarhed. For den jomfruelighed, der er forenet med dyd ifølge Guds ord, er for mig den fortræffeligeste. Hun forblev altså fast i sin dyd og tilbageholdenhed, hvilket behagede mig meget. Jeg besluttede nemlig også af visse grunde, at hendes ærbarhed skulde stilles på prøve, ikke for at krænke, men for at prøve den.

Jeg lovede derfor efter en indskydelse fra Gud, som brændte i mit hjerte og tilskyndede mig, denne Catharina Carstensdatter samme dag, den 26. maj 1563, og samme sted min ægteskabelige troskab og gav hende hånd derpå i Gud Faders, Søns og Helligånds navn, som jeg ofte før har bedt om at give mig en from, ærbar og dydig ægtefælle, og at føre den, han vilde have bestemt for mig, til mig på samme måde som den, Eliezer af Damaskus, Abrahams tjener, bad om, 1. Moseb. 24.

1563

Blad 50,1

Men på det tidspunkt tænkte hun slet ikke på dette, fordi jeg før ofte havde forsmået hende, når såvel hendes farbroder Baltazar som andre tilbød mig hende. Således har Gud på en forunderlig måde styret og forandret mit sind til at ægte hende, som jeg ofte uden gyldige grunde har forsmået; desuden har Gud på en så forunderlig måde tilrettelagt dette vort ægteskab, eftersom jeg overlod hele min sag om at indgå det til ham, skønt jeg så længe ikke retteligt, langt mindre fromt, har ventet med at indtræde i ægteskabet, selvfølgelig bestemt af min helt upålidelige fornuft og menneskelig overvejelse under Djævelens tilskyndelse ved vor fordærvede natur, som man ser mange på samme måde blive forhindret i at indtræde i et tugtigt ægteskabs hellige og velsignede stand. Gud være os nådig ved Kristus! Amen.

Hun lovede mig da sin troskab og lydighed i ægtestanden med en tilføjelse om at frasværge sig sin salighed, hvis hun svigtede, og lige-

dito suffragio patris juxta 4. mandatum, et hoc quidem in nomine Sanctissimæ Trinitatis, cui gloria in æternum. Amen.

1563

Fol. 50,2

Cæterum illa nutebatur mihi non firmam fidem habere, quasi astutiis verborum vellem fallere. Hoc animadvertens dixi ei: Noli, inquam, mihi hac in re et promissione mea diffidere. Si te auderem decipere et irrisui tradere hoc promisso, tamen ipsum Deum authorem et institutorem conjugii non possum fallere. Non enim oportet pium aliquem, multo minus sacerdotem et ministrum evangelii, ludere in his tantis rebus, promissis adeoque ordinationibus Dei. Coepit tandem ægre credere mihi hæc pollicenti. Venias cras, inquam, Deo volente, in bibliothecam nostri templi, ubi plura tibi dicam. Respondit: Fiat voluntas Dei, sine cujus virtute ac postetate nihil possum. Ita honeste amplexus eam dimisi ex mea camera. Post abitum ejus invocavi Deum Patrem per Christum, ut Spiritu Sancto regeret meum promissum atque institutum contrahendi ad gloriam suam ac nostram salutem. Amen.

1563

Fol. 51,1

27. Maji hoc idem promisi ei in bibliotheca Haderslebensi in nomine Sanctissimæ Trinitatis admonens eam, ut se præberet semper studiosam omnis pietatis ac honestatis juxta verbum Dei, variaque plura proposui ei de timore Dei et studio virtutum juxta mandatum et evangelium Christi. Post meridiem dedi ei aliquot bonos aureos in campo prope sepes urbis boreales, illaque mihi aliquos aureos dedit in significationem promissi certo servandi. Noli, inquam, effutire hæc vel revelare alicui, nequidem patri, usque dum mandavero tibi aperienda et divulganda esse; tunc poteris deliberare et consultare cum aliis, qui possent, diabolo instigante, hoc pium nostrum propositum dissuadere et impedire. Hæc promissa sint a Deo semper benedicta atque in protectione sua servata in fasciculo optimo et benignissimo suæ immensæ misericordiæ promissæ propter Christum. Amen.

ledes en tilføjelse om sin faders bifald efter det fjerde bud; det gjorde hun i den højhellige Treenigheds navn, hvem æren tilkommer i evighed. Amen.

1563

Blad 50,2

Iøvrigt antydede hun, at hun ikke havde fuld tillid til mig, som om jeg vilde bedrage hende med ordenes list. Da jeg mærkede det, sagde jeg til hende: »Du må i denne sag og m. h. t. dette mit løfte ikke have mistillid til mig. Hvis jeg dristede mig til at narre dig eller gøre dig til spot med dette løfte, så kan jeg dog ikke narre Gud selv, som har stiftet og ordnet ægteskabet. For ingen gudfrygtig mand, langt mindre en præst og evangeliets tjener, må drive løjer med disse så store ting som Guds tilsagn og, rettere sagt, anordninger.« Til sidst begyndte hun tøvende at tro mig, som lovede hende dette. »Du kan i morgen,« sagde jeg, »om Gud vil, komme til vor kirkes bibliotek, hvor jeg vil sige dig mere.« Hun svarede: »Ske Guds vilje; uden hans godhed og kraft formår jeg intet.« Efter således ærbart at have knyttet hende til mig, sendte jeg hende bort fra mit værelse. Da hun var gået, påkaldte jeg Gud Fader ved Kristus, at han ved Helligånden vilde lade mit løfte og min beslutning om at indgå ægteskab blive til sin ære og vort vel. Amen.

1563

Blad 51,1

Den 27. maj lovede jeg hende det samme i biblioteket i Haderslev i den højhellige Treenigheds navn og formanede hende til altid at vise sig beflittet på al gudfrygtighed og ærbarhed efter Guds ord, og jeg forelagde hende flere andre ting om at frygte Gud og beflitte sig på dyder efter Guds bud og Kristi evangelium. Efter middag gav jeg hende nogle gode guldstykker på marken ved haverne¹³² nord for byen, og hun gav mig nogle guldstykker til tegn på, at løftet bestemt skulde holdes. »Du må ikke plapre ud med dette,« sagde jeg, »eller røbe det til nogen, ikke engang til din fader, indtil jeg giver dig pålæg om, at det skal åbenbares og offentliggøres; så kan du overveje og rådføre dig med andre, som ved Djævelens indskydelse kunde fraråde og forhindre dette vort fromme forehavende.« Disse løfter være stedse velsignet af Gud og i hans varetægt opbevaret blandt hans grænseløse, for Kristi skyld forjættede barmhjertigheds bedste og nådigste akter! Amen.

30. Maji, h.e. die pentecostes, post primam concionem patrem ejus Carsten Laurssen allocutus sum in bibliotheca Haderslebensi, qui idem mihi promisit inquit: Do tibi filiam meam in nomine Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti. Postea novercam Kerstinam sum allocutus, quæ suffragium tulit nostris promissis.

Cæterum frater meus Nicolaus et soror mea Anna non voluerunt admittere hoc conjugium. Aliique plures consanguinei mei hoc audientes mirabantur me velle illam ducere divitiis carentem, cum alias ditiores potuissem ducere. Pietas tamen atque honestas virginis mihi multo magis probabatur quam multa pecuniæ summa.

6. Junii, h.e. dominica Trinitatis, confirmavimus nostrum promissum in nomine Sanctissimæ Trinitatis, ut maneat conjugium bonum et salutiferum nobis ad gloriam Dei.

In bibliotheca Haderslebensi adfuit Carsten Laurssen, Catharina filia ejus sponsa. Ego tunc orationem piam habui præsentibus testibus hujus nostri promissi, qui sunt Clawes Jacobssen Oldendorph frater meus, Matz Werckmester affinus meus, Wilhatz Knutzen, Hans Lunding, Hans Knutzen, Knut Wilhatssen, Anna Werckmester soror mea cum 2 filiabus Anna et Ilzebe, Sissel Wilhatz, Anna Matzes. Feci verba mea in hunc modum, quod Deus, institutor conjugii, ardentem sit invocandus, ut sacerdotes præcipue inciperent suum conjugium in vero timore Dei ac pietate juxta verbum Dei, ut exemplum prophetarum et patriarcharum imitati pie, honeste et caste in matrimonio viverent, adeoque liberos, quotquot Deus dederit, in omni pietate ac honestate educarent. Tandem patrem ejus allocutus sum, ut se pie et liberaliter erga filiam præberet, qui primum mihi suam filiam respondebat; deinde dixit me habiturum justam portionem suæ hæreditatis juxta leges.

Unum non est oblivioni tradendum, quod accidit 3. feria pentecostes, ac mihi de hoc cogitanti mirum videbatur. Deambulavi inter spicas siliginis juxta solitum meditandi gratia ac legendi, necnon cantandi. Venit mihi obviam sponsa mea prope Schinckesbeck, quam interrogavi, unde veniret et quid faceret. Respondit se conspexisse

Den 30. maj, d. v. s. Pinsedag, talte jeg i biblioteket i Haderslev efter froprædikenen med hendes fader Carsten Laursen, som lovede mig det samme og sagde: »Jeg giver dig min datter i Gud Faders, Søns og Helligånd's navn.« Bagefter talte jeg med hendes stedmoder Kirstine, som gav vore løfter sit bifald.

Løvrigt vilde min broder Nicolaus og min søster Anna ikke tillade dette ægteskab. Også flere andre slægtninge af mig, da de hørte om det, undrede sig over, at jeg vilde ægte hende, som ikke havde nogen formue, da jeg kunde have ægtet andre, som var rigere. Men jeg havde meget mere behag i jomfruens gudfrygtighed og ærbarhed end i en stor pengesum.

Den 6. juni, d. v. s. Trinitatissøndag, stadfæstede vi vort løfte i den højhellige Treenigheds navn, så ægteskabet kunde forblive godt og heldbringende for os til Guds ære.

I biblioteket i Haderslev var til stede Carsten Laursen og hans datter Catharina som forlovet. Jeg holdt da en opbyggelig tale i nærværelse af vidnerne til dette vort løfte, nemlig min broder Claus Jacobsen Oldendorph, min svoger Matz Werckmester, Villads Knutzen, Hans Lunding, Hans Knutzen, Knud Villadsen, min søster Anna Werckmester med sine to døtre Anna og Ilzebe, Sidsel Villadses, Anna Matzes. Jeg formede min tale således: at Gud, ægteskabets instifter, indtrængende skal påkaldes om, at præster i særdeleshed begynder deres ægteskab i sand gudsfrygt og ærbarhed efter Guds ord, så de efterligner profeternes og patriarkernes eksempel og lever gudfrygtigt, ærbart og tugtigt i ægteskabet og således opdrager deres børn, så mange som Gud vil give dem, i al gudsfrygt og ærbarhed. Til sidst talte jeg til hendes fader om at vise sig faderlig og rundhåndet over for sin datter; han trolovede så først sin datter til mig og sagde derpå, at jeg skulde få den retmæssige del af arven efter ham ifølge lovene.

Een ting, som skete 3. Pinsedag, må ikke gå i glemme, og når jeg tænker på det, synes det mig mærkværdigt. Jeg spadserede efter sædvane blandt hvedeaksene^{132a} for at meditere og læse, og da også for at synge. I nærheden af Skinkelsbæk traf jeg min forlovede, som jeg spurgte om, hvorfra hun kom og hvad hun bestilte. Hun sagde,

sata patris. Dixi ei: Venito, ut consideamus ac conferamus. Sedimus itaque in publica via, ne aliqui mentirentur nos aliquid mali designasse. Illa conquerebatur inopiam ac morositatem patris sui ac novercæ de necessariis suis accipiendis. Venit ad nos homo quidam nudo capite et pedibus, indusio et thorace quadam indutus, quem interrogavi, unde accederet et quo pergeret. Sed ille extra se raptus nihil potuit respondere rationabiliter ac circumivit nos ac clamavit danice: Hvor er hest och wogn? Mint tellercken, mint tellercken er bort. Tellercken, tellercken. At ego ridens dixi sponsæ, ne perturbaretur, quia illa cepit terreri.

1563

Fol. 53,1

Mirabundus volui scire, quid tamen hoc monstri vel rei esset; jussi sponsam debere reverti in civitatem. Post abitum ejus quæsi illum miserum hominem, qui mihi non amplius visus est, nec potui invenire, ubi nam currum et equos habuerit. Ego suspicor fuisse spectrum diaboli, qui voluit impedire me a conjugio incepto. Vel suspicor hominem fuisse raptum ex Strandia vel alio territorio ad nos perturbandos atque tentandos. Quid vero in veritate fuerit, certum nescio, Deus novit; ego sane aliquoties recordatus sum hujus cum admiratione. Postea in campo composui canticum de virginibus.

1. die Julii dedi sponsæ meæ Catharinæ testamentum germanicum novum cum hac admonitione, ut quotidie unum capitulum perlegat cum pia attentione ad salutem suam, quod et sæpe ei in templo Haderslebiano dixi, ubi convenimus, ut sese omni pietati et honestati dederet verbumque Dei memoriæ insculperet, quod et strenue promisit.

1563

Fol. 53,2

Anno Domini 1563. 12. Septembris celebravimus nuptias nostras in nomine Sanctissimæ Trinitatis Haderslebi in domo Adde Fresen. Dominus Lago sacellanus copulavit nos et instruxit verbo Dei. Johannes Hechtius pastor noluit ad me venire bis etiam per puerum vocatus; fortasse hoc fecit ex arcana quadam in me invidentia. Deus Pater per Christum det nobis promissum Spiritum Sanctum, qui nos regat et protegat contra omnes conatus atque insidias diaboli, ut pie, hone-

at hun havde set på sin faders kornmarker. Jeg sagde til hende: »Kom, lad os sidde og snakke sammen.« Vi satte os derfor ved den offentlige vej, for at ingen skulde lyve os på, at vi havde haft noget ondt i sinde. Hun klagede over sin faders og stedmoders trange kår og fortrædelighed m. h. t. at skaffe sig det nødvendigeste. Der kom hen imod os en barhovedet og barfodet mand, iklædt en særk og et slags livstykke, som jeg spurgte om, hvorfra han kom og hvor han vilde hen. Men han var ude af sig selv og kunde ikke give et fornuftigt svar, gik uden om os og råbte på dansk: »Hvor er hest og vogn? Min tallerken, min tallerken er borte. Tallerken, tallerken!« Men jeg lo og sagde til min forlovede, fordi hun begyndte at ængstes, at hun ikke skulde lade sig forskrække.

1563

Blad 53,1

Undrende vilde jeg vide, hvad det dog var med dette uhyre eller denne sag; jeg bød min forlovede, at hun skulde gå tilbage til byen. Efter at hun var gået, søgte jeg efter den stakkels mand, som ikke mere viste sig for mig, og jeg kunde heller ikke finde ud af, hvor han vel havde haft vognen og hestene. Jeg formoder, at det har været et djævelens blændværk, som vilde forhindre mig i det planlagte ægteskab. Eller jeg formoder, at manden var bortført fra Nordstrand eller en anden del af landet¹³³ for at forskrække og forurolige os. Men hvad det i virkeligheden var, ved jeg ikke sikkert, Gud ved det; jeg har dog mange gange mindedes det med forundring. Bagefter forfattede jeg på marken et digt om jomfruer.

Den 1. juli gav jeg min forlovede Catharina et Nyt Testamente på tysk med formaning om at læse et kapitel daglig med from agtpågivenhed til hendes bedste; det har jeg også tit sagt til hende i Haderslev kirke, når vi var sammen, at hun skulde beflitte sig på al guds frygt og ærbarhed og indprente Guds ord i sin hukommelse, hvilket hun også bestemt lovede.

1563

Blad 53,2

Den 12. september i det Herrens år 1563 fejrede vi vort bryllup i den højhellige Treenigheds navn i Haderslev i Adde Freses hus. Kapellanen hr. Lago¹³⁴ viede os og belærte os ved Guds ord. Sognepræst Johannes Hecht nægtede at komme til mig, skønt han to gange var blevet indbudt ved et bud, måske gjorde han det af et vist hemmeligt nag til mig. Gud Fader give os ved Kristus sin forjættede Helligånd til at styre os og beskærme os mod alle Djævelens

ste et caste vivamus in conjugio nostro, ad quod vocati sumus; det insuper nobis liberos, qui æternam vitam per Christum possideant. Amen.

Adfuit Evert Peterssen, avunculus Catharinæ, civis Flensburgensis, cum sua uxore, item Marin Carstens cum sua filia Margareta, quæ postea nupsit consobrino meo Olao, Hans Rickertssen adfuit, filius Marinæ et duæ virgines Flensburgenses.

1563

Fol. 54,1

Interfuerunt etiam plurimi cives Haderslebiani, matronæ honestæ atque virgines. Frater Nicolaus et Petrus frater adfuerunt, Matz Werckmester affinis meus cum Anna sorore et liberis. Anna soror mea et Sara, uxor Georgii Boëtii, adornarunt sponsam.

Hunc diem honesta læticia atque nuptiali hilaritate transegimus.

Nocte dormientibus nobis ferunt diabolum portam australem civitatis infregisse atque summo impetu involasse in civitatem ejusque plateas, ut multi homines exhorrescerent. Mane vidi portam cum ferro perfractam quidem, sed quibus viribus hoc tantum robur et factum sit commissum, certum ignoro. Hinc Marin Carste[n]s 3. die nuptiarum me allocuta dixit: Hr. Johan, watt duncket jw dat de port ys intwey slagen in juwer ersten brutlachts nacht? Mercket effen, idt hefft watt up sick. Ick antwordt er: Leve Marin, my dunckt, dat Godt hefft den duvel herinner jaget, dat he welcke tovererschen herut hale. Dat geschach ock darnach, dat Karin Repslegers mit andern toverschen vorbrant; etliche riken funcksterten bleven absolvert. Godt straffe solchs! Amen.

[1564]

Fol. 54,2

1564 4. Junii factæ sunt nuptiæ Olai, consobrini mei, Flensburgi cum Margareta, filia Carsten Ricquartsen et Marinæ. Ferunt illas nuptias magna superbia et inani sumptuosa pompa tam in vestimentis quam aliis ornamentis ac ferculis celebratas esse. Proinde vereor et sponsum et sponsam propter elationem animi sui punitos iri. Nec diffido etiam Flensburgensem φιλαυτίαν graviter a Deo punitam iri, ut videre est tam Hadersleбии quam Flensburgi aliisque in urbibus plurimos etiam ditissimos insigni ægestate atque infamia puniri propter abusum donorum Dei et inanem superbiam suam.

anløb og rænker, for at vi kan leve gudfrygtigt, ærbart og tugtigt i vort ægteskab, hvortil vi er kaldede; han give os desuden børn som arvinger til det evige liv ved Kristus! Amen.

Til stede var Catharinas morbroder Evert Petersen¹³⁵, borger i Flensborg, med sin hustru, endvidere Marin Carstens med sin datter Margareta, som senere blev gift med min søstersøn Olaus; til stede var Hans Rickertsen, Marinas søn og to jomfruer fra Flensborg.

1563

Blad 54,1

Der deltog også flere Haderslev-borgere, agtværdige matroner og jomfruer. Til stede var mine brødre Nicolaus og Peter og min svoger Matz Werckmester med min søster Anna og børn. Min søster Anna og Jørgen Boies hustru Sara pyntede bruden.

Denne dag tilbragte vi i ærbar munterhed og bryllupslystighed.

Om natten, da vi sov, siges Djævelen at have sønderbrudt byens sønderport og med største voldsomhed at være trængt ind i byen og dens gader, så mange mennesker fik en forskrækkelse. Om morgenen så jeg vel porten med jernbeslag sønderbrudt, men ved hvilke kræfter dette store hærværk er udøvet, ved jeg ikke noget sikkert om. Marin Carstens talte derpå tredje bryllupsdag til mig om det og sagde: »Hr. Johan, hvad mener I om, at porten er slået itu i Eders bilagers første nat? Pas på, det betyder noget!« Jeg svarede hende: »Kære Marin, jeg mener, at Gud har jaget Djævelen herind for at hente nogle troldkvinder ud.« Det skete også derefter, at Karen Rebslagers med andre troldkvinder blev brændt; nogle rige med ild i halen¹³⁶ blev frikendt. Gud straffe sådant! Amen.

[1564]

Blad 54,2

Den 4. juni 1564 fandt min søstersøn Olaus¹³⁷ bryllup med Margareta, datter af Carsten Rickertsen og Marina, sted i Flensborg. Man siger, at dette bryllup blev fejret med stor overmodighed og meningsløs ødsel pragt m. h. t. såvel klæder som smykker og anretninger. Derfor frygter jeg, at såvel brudgommen som bruden vil blive straffet for deres opløftede sindsstemning. Jeg tvivler heller ikke om, at også egenkærligheden hos flensborgerne vil blive straffet hårdt af Gud, som man kan se det såvel i Haderslev som i Flensborg og andre byer, at også mange meget rige bliver straffet med stor fattigdom og skam på grund af misbrug af Guds gaver og deres prale- riske hovmod.

A.D. 1564. 5. Novembris diu expectavi exitum principis, qui post prandium in campum exivit. Ac dehortabatur Boëtius, ne illum alloquerer, cui respondi: Veluti in causa et negotio Felstorp sum deceptus et lactatus inanibus promissis, ita tandem misere ero defraudatus.

Exeuntem principem sic allocutus, ut ipsius Celsitudo me haberet excusatum, contra calumniatores et obtrectatores meos, qui suis invidiis et mendaciis dicerent me non esse idoneum ministerio evangelii, eo quod ex spiritualibus tentationibus ratio mea aliquantulum esset infirmata ac perturbata ante biennium. His, inquam, ne fidem haberet rogavi principem, qui primum respondit: Gy hebben vele misgunners im kop. Respondi: Illustrissime princeps, animadverto me coram tua Celsitudine expositum esse calumniis et obtrectationibus malevolorum et inimicorum meorum, qui me ab officio ministerii evangelici deturbare ignominiose conantur et famam meam vita hac chariorem coinquinare moliuntur. Respondit: Villicht gy dögen dar nicht mer tho. Tunc graviter respondi: Also unchristlich bin ick vor J.f.G. dorch

1564

Fol. 55,2

schentliche erlose lögen vorfört worden, dat de godtlosen hupe my thor schanden keren mine grote smerte und angst miner selen. Godt wert se woll finden; dem will ick de sake und wrake bevelen; der almechtige Godt hefft macht over Nechuchodonor, alle keiser, koningen und fürsten und alle menschen so woll als over my armen man. Ick hebbe, Godt lob, mine gude vornufft und vorstandt; went Godt stodt in de helle und thut wedder uth, macht kranck und dödet und macht wedder gesunt und levendich, dat geschach my thor selicheit. Respondit: Leve Her Johan, my wert vel vorgesecht und vel vorgelogen. Tunc dixi, ut ipse et alii docti audire dignarentur me concionantem germanice vel danice, item latine orantem. Respondit: Gevet jw tho freden; Godt loff, idt ys gudt, ich will jw gnediger Her sin. Respondi: Domine princeps, dat deit einem hertlich wee, dat he so schentlich belogen wert vor sinem landsfürsten. Ich bidd J.f.G., dat J.G. thosage by macht blive. Ad hoc respondit fere negans promissionem suam: Watt thosage? Gy seggen vele von thosage. Re-

Den 5. november i det Herrens år 1564 ventede jeg længe på, at fyrsten skulde komme ud; han gik efter frokosten ud på marken. Boie frarådede imidlertid at tiltale ham; jeg svarede ham: »Ligesom jeg i sagen og anliggendet Fjelstrup er blevet skuffet og ført bag lyset med tomme løfter, således vil jeg til sidst blive elendigt bedraget.«

Da fyrsten kom ud, tiltalte jeg ham således, at Hans Højhed vilde have mig undskyldt imod dem, der bagtaler mig og taler nedsættende om mig og med deres misundelse og løgne siger, at jeg ikke er egnet til evangeliets tjeneste, fordi min forstand på grund af åndelige anfægtelser for to år siden er blevet noget svækket og forvirret. Dem, siger jeg, bad jeg fyrsten om ikke at fæste lid til. Han svarede først: »I har mange misundere i hovedet.« Jeg svarede: »Durchlauchtigste fyrste, jeg mærker, at jeg hos Eders Højhed er udsat for bagtalelser og nedsættende omtale fra deres side, der er ondsindede og fjendtlige mod mig, skammeligt prøver på at trænge mig ud af embedet i evangeliets tjeneste og har til hensigt at besudle mit rygte, som er mig kærere end dette liv.« Han svarede: »Måske duer I ikke mere til det.« Da svarede jeg skrap: »Så ukristeligt er jeg hos Eders fyrstelige Nåde ved

1564

Blad 55,2

skændige, æreløse løgne blevet fremstillet, at den gudløse hob udlægger min store smerte og sjæleangst til skam for mig. Gud skal nok finde dem; til ham vil jeg overlade denne sag og afgørelsen. Den almægtige Gud har magt over Nebukadnezar, alle kejsere, konger og fyrster og alle mennesker så vel som over mig stakkels mand. Jeg har, Gud ske lov, min gode fornuft og forstand. Når Gud nedstøder til helvede og fører op igen, gør syg og døde og igen gør rask og levende, så skete det mig til salighed.« Han svarede: »Kære hr. Johan, der bliver snakket meget og løjet meget for mig.« Derpå sagde jeg, om han selv og andre lærde mænd vilde værdiges at høre mig prædike på tysk eller på dansk og endvidere bede på latin. Han svarede: »Giv jer tilfreds! Gud ske tak, det er i orden, jeg vil være Eders nådige herre.« Jeg svarede: »Herre fyrste, det gør en mand hjerteligt ondt, at han så skammeligt får løjet noget på hos sin landsfyrste. Jeg beder Eders fyrstelige Nåde om, at Eders Nådes tilsagn må stå ved magt.« Derpå svarede han med så godt som en

spondi: J.f.G. erinnere sick sulvest der thosage, so J.G. my dorch magister Jurgen hefft thoseggen laten, und J.G. hefft idt vaken muntlich bestan, dat ick gehört hebbe, und magister Jurgen hefft my dorch

1564

Fol. 56,1

J.G. mandat aner twen jarn ut Selandt revocert, darin J.f.G. mandatum et promissum vervatet ys. J.G. hefft vele anders tho dencken als up magister Jurgen edder up my arm man. Respondit: Nu, wy willen thosen. Ich hebb magister Jurgen nicht bevolen tho schriuen. Ego respondi: So J.f.G. de thosage nicht will by macht bliven laten, so drenget de nodt my dartho, dat ick ein abscheit begeren mott. J.f.G. sy min gnediger Herr und erinnere sick gnedich der thosage, so J.G. vaken affirmert hebbe. Went sust, mot magister Jurgen ein logner sin und ich vel mer, dewil ich einen fursten und sinen probst ansprecke umme dat jenne, dat my nicht gelovet ys. Ich bin lenger als 20 jar ein expectant gewesen und hebbe mine studia mit mine egen patrimonio erholden, ock hefft mine selige vader sampt sinen vorvedern J.f.G. und vorwesern mit aller truwe gedent und der stadt. Respondit: Ich will es gedencken. Respondi: J.f.G. hefft my bevolen, ich scholde nergen wechgeen, J.G. wollde my ut dem lande nicht verlassen. So bidde ich undervirflich ein notrofftige underholdinge. Respondit: Gy scholt juwe underholdinge krigen, und will gy juwen affscheidt hebben, so spreket my an, so schole gy es krigenn, et sic aliis verbis in medium allatis discessi optans ei æternam benedictionem Dei. Respondit princeps: Danckt hebbt.

1564

Fol. 56,2

6. Novembris narravi Boëtio pleraque dicta principis, qui cum juramento promisit mihi omnem operam et fidelitatem, ut solet facere.

7. Novembris conveni Bavarum, deinde doctorem Paulum Neidhardt, qui omnem suam promisserunt operam.

Cæterum magna infidelitas necnon impietas regnat in aulis.

26. Novembris magister Jacobus Fabritius pastor in Øsby obiit noctu.

102

benægtelse af noget tilsagn: »Hvad tilsagn? I snakker meget om tilsagn.« Jeg svarede: »Eders fyrstelige Nåde erindre selv det tilsagn, som Eders Nåde har ladet mig få gennem magister Jørgen, og Eders Nåde har ofte stadfæstet det mundtlig, som jeg har hørt, og magister Jørgen har efter

1564

Blad 56,1

Eders Nådes mandat for to år siden sendt mig en tilbagekaldelse¹³⁸ fra Sjælland, som indeholder Eders fyrstelige Nådes mandat og tilsagn. Eders Nåde har meget andet at tænke på end magister Jørgen eller mig stakkels mand.« Han svarede: »Nå, vi vil se til det. Jeg har ikke befalet magister Jørgen at skrive.« Jeg svarede: »Hvis Eders fyrstelige Nåde ikke vil lade tilsagnet stå ved magt, tvinger nøden mig til at bede om afsked. Eders fyrstelige Nåde være min nådige herre og erindre nådigt det tilsagn, som Eders Nåde ofte har stadfæstet. Hvis det forholder sig således, må magister Jørgen være en løgner og jeg endnu mere, fordi jeg anmoder en fyrste og hans provst om det, jeg ikke har fået løfte om. Jeg har i mere end 20 år været ekspektant og har afholdt udgifterne til mine studier med min egen formue, som jeg har fra min fader, ligeledes har min salig fader samt hans forfædre med al troskab tjent Eders fyrstelige Nåde og forgængere og byen.« Han svarede: »Jeg vil huske det.« Jeg svarede: »Eders fyrstelige Nåde har befalet mig ikke at gå noget andetsteds hen, Eders Nåde vilde ikke lade mig forlade landet. Derfor beder jeg underdanigt om nødtørftigt underhold.« Han svarede: »I skal få Eders underhold, og vil I have Eders afsked, så sig til over for mig, så skal I få den,« og således gik jeg, efter at der var bragt andre ting på tale, bort, idet jeg ønskede ham Guds evige velsignelse. Fyrsten svarede: »Tak skal I have.«

1564

Blad 56,2

Den 6. november nævnede jeg flere af fyrstens udtalelser over for Boie, som med en ed lovede mig al bevågenhed og troskab, som han plejer at gøre.

Den 7. november opsøgte jeg Beyer og derefter doktor Paul Neidhardt¹³⁹, som lovede mig hele deres bevågenhed.

Iøvrigt hersker der stor troløshed og ikke mindre ryggesløshed ved hofferne.

Den 26. november om natten døde sognepræst i Øsby magister Jacob Fabritius¹⁴⁰.

27. Novembris dixit Boëtius se allocutum esse principem meo nomine, sed puto falsum, quia splendide nugari novit. Eodem misi ex suasu Boëtii uxorem meam Flensburgum cum meo epistolio ad Georgium Bavarum.

28. Novembris sepultum est funus magistri Jacobi in templo Øsby me præsentem cum aliis sacerdotibus. Boëtius habuit concionem funebrem et non leviter adulatus est paroecianis, flenit etiam. Dixit se fuisse confessorem Jacobi, cujus avaritiam et φιλαργυρίαν non attigit.

1564

Fol. 57,1

30. Novembris locutus sum principi, qui non satis pie respondit. Primum rogavi, ut esset mihi benignus dominus. Respondit: Ick will gern juwe gnediger Herr sin. Petii ergo juxta promissionem datam paroeciam Øsby mihi assignatam iri, qui expectavi ultra 20 annos. Respondit: Lange nicht krige gy de kercke. Antwortt: Gnediger herr, Juw Gnaden vortorne sick nicht, dat ick Jw Gnaden so vaken anspreke, wente de nodt drengt my dartho; ich hebbe nicht vele, de my mit truwe menen in miner saken. J.f.G. muchte my thovorn affgesecht hebben, ich hedde woll lange einen posten und denst gesocht und erlanget, hadde ick up J.G. thosage nicht verharret. Antwortt: Ich hebbe jw kein thosage gedan. Antwortt: Gnediger herr, ich hebbe J.f.G. mandatum und promissum in magister Jurgen des prausts breve vofahren, des wolde sick J.f.G. doch erinnern. Ick wolde node, dat ick vor gelerde lude und consistorien mit magister Jurgen scholde tho donde krigen, went sine breve werden en överwinnen und thom logener maken. Respondit: Meine gy dat, wolde gy mit em tho wercke? et subrisit. Respondi: Gnediger Herr, ich mott jo keine unduchtich prediger gehalten sin, dartho ein erloser logener und schelm; dat mach över em gan nach sin lede thosage und epistel. Ich bidd J.f.G. wollde em disse schande nicht wedder-

1564

Fol. 57,2

varen laten, ock my nicht solchen spott, als ich unduchtig thom predigamt were. Wilt Godt, wor ick kame, will ick gudt sin vor ein lector und pastor; ich hebbe ock welche böker vor, de scholen tho siner tidt geprentet werden. J.f.G. mach my sulvest hören predigen mit andern gelerden lüden; dat werck schall sick sulvest laven. Respondit: Wy willen thosen. Antwortt: Gnediger herr, ich truwe ne-

Den 27. november sagde Boie, at han på mine vegne havde henvendt sig til fyrsten, men jeg tror, det er løgn, for han forstår storartet at snakke. Samme dag sendte jeg på Boies råd min hustru til Flensborg med et lille brev fra mig til Georg Beyer.

Den 28. november blev i min og andre præsters nærværelse magister Jacobs lig begravet i Øsby kirke. Boie holdt ligprædikenen og smigrede ikke så lidt for sognebørnene, han græd endda. Han sagde, at han havde været skriftefader for Jacob, hvis havesyge og kærlighed til penge han ikke berørte.

1564

Blad 57,1

Den 30. november tiltalte jeg fyrsten, som ikke gav et særlig pænt svar. Først bad jeg om, at han ville være mig en nådig herre. Han svarede: »Jeg vil gerne være Eders nådige herre.« Jeg bad derfor om, at Øsby menighed ifølge det givne tilsagn måtte blive tilstået mig, som havde ventet mere end 20 år. Han svarede: »Det er langt fra, at I får den kirke.« Svar: »Nådige herre, Eders Nåde blive ikke fortørnet, fordi jeg så ofte tiltaler Eders Nåde, når nøden tvinger mig til det; jeg har ikke mange, som mener det oprigtigt med mig i mine sager. Eders fyrstelige Nåde kunde have opsagt mig før; jeg havde vel for længe siden søgt og fået en stilling og tjeneste, hvis jeg ikke havde holdt mig til Eders Nådes tilsagn.« Svar: »Jeg har ikke givet Eder noget tilsagn.« Svar: »Nådige herre, jeg har bragt Eders fyrstelige Nådes mandat og tilsagn i erfaring gennem magister Jørgens brev, det vilde Eders Nåde dog erindre. Jeg vilde nødig, at jeg for lærde mænd og råd skulde få noget at gøre med magister Jørgen, når hans breve vil modbevise ham og gøre ham til en løgner.« Han svarede: »Mener I det, vil I binde an med ham?« Og han smilede. Jeg svarede: »Nådige herre, jeg må da ikke holdes for en uduelig prædikant og dertil for en æreløs løgner og skælm; det kan overgå ham efter hans lede tilsagn og brev. Jeg beder Eders fyrstelige Nåde om ikke at ville lade denne skam vederfares ham

1564

Blad 57,2

og mig ikke en sådan spot, som om jeg var uduelig til prædikeembedet. Om Gud vil, så vil jeg, hvor jeg kommer hen, være god nok til at være lektor og sognepræst; jeg er også i gang med nogle bøger, som til sin tid skal trykkes. Eders fyrstelige Nåde kan selv sammen med andre lærde folk høre mig prædike; værket vil love sig selv.« Han svarede: »Vi vil se til det.« Svar: »Nådige herre, jeg sætter næst

gest Godt J.f.G., dat my disse spott und vorachtung nach miner vyende beger nicht geschee. Respondit: Gevet jw tho freden, wy willen thoseen. Postea feci mentionem de sustentatione dicens: Gnediger [herr], se beden my 4 orten korns an, dar is my wenich mede beholpen. Ad hæc nihil respondit. Dixit ultime: Ich will juw gnediger Herr sin und will in juwer saken my bedencken. His dictis intravit in novum horreum plenum frumentis, et ego domum redii.

1564 1. Decembris narraui Boëtio dicta et responsa principis, ac dixit: Si noluerit promissum suum princeps servare, ego, inquit, sum mendax factus. Respondi: Mihi hac in re non sufficit, quod tanto probro afficiar. Eodem rediit uxor mea Flensburgo cum Hans Poulsen, qui auriga fuit, ac statim eo vesperi tradidi Boëtio epistolam Georgii Bavari et Marin Carstens epistolium. Nec voluit mihi prolegere, quid scripserint, neque voluit dare scriptum eorum.

1564

Fol. 58,1

2. Decembris valde stomachata est uxor Boëtii Sara in meam uxorem.

3. Decembris varia sum cum Boëtio collocutus, qui tunc primum denegavit mihi omnem suam operam, forte ex suasu uxoris hoc faciens, contra omnia sua promissa, juramenta atque scripta. Item suasit abitum mihi, qui toties antea volenti discedere dissuasit. Tanta est infidelitas, ne dicam impietas, in magnis viris etiam, qui adulantur principibus contra Deum et conscientiam suam. Deus convertat eos!

Dixi etiam me velle defendere et ministerium evangelii, ad quod vocavit me Deus, et famam meam in consistoriis doctorum virorum Vitebergæ, Slesvici et alubi, quod dictum ægre tulit.

12. Decembris vesperi dixit danice aspiciens suum filium Laurentium primogenitum: Sa sant som jeg will, Gud schall giffve hannem luck och rad, sa sant will jegh were eder troo y eders sag altidt. Antea mihi hæc promisit cum jurejurando elevatis digitis sæpius quam vigesies: Dispeream in æternum anima et corpore, si non ero tibi semper fidelis in causis et negotiis tuis, atque pater debet esse filiis suis. Cæterum contrarium sæpe expertus sum. Nam φιλαυτία, κeno-

efter Gud min lid til Eders fyrstelige Nåde, at denne spot og foragt ikke overgår mig efter mine fjenders begær.« Han svarede: »Giv Eder tilfreds, vi vil se til det.« Bagefter nævnede jeg underholdet og sagde: »Nådige [herre], de tilbød mig 4 ørtug¹⁴¹ korn; det er jeg ikke hjulpet meget med.« Dertil svarede han ikke noget. Til sidst sagde han: »Jeg vil være Eders nådige herre og vil betænke mig angående Eders sag.« Efter at have sagt dette, gik han ind i den ny lade, som var fuld af korn, og jeg gik hjem igen.

Den 1. december 1564 nævnede jeg fyrstens udtalelser og svar over for Boie; han svarede: »Hvis fyrsten ikke har villet holde sit løfte, så er jeg,« sagde han, »gjort til en løgner.« Jeg svarede: »Jeg kan i denne sag ikke finde mig i, at der påføres mig så stor en skam.« Samme dag kom min hustru tilbage fra Flensborg med Hans Paulsen som kusk, og straks samme aften gav jeg Boie Georg Beyers brev og et lille brev fra Marin Carstens. Han vilde hverken læse for mig, hvad de havde skrevet, eller give mig deres skrivelse.

Blad 58,1

Den 2. december var Boies hustru Sara meget fortrydelig på min hustru.

Den 3. december talte jeg om forskellige ting med Boie, som da først, måske tilskyndet til det af sin hustru, nægtede at gøre noget som helst for mig, tvært imod alle sine løfter, edelige forsikringer og breve. Endvidere rådede han, der så mange gange før har rådet fra, når jeg vilde gå af, mig til at rejse bort. Så stor er troløsheden, for ikke at sige samvittighedsløsheden, selv hos store mænd, som kryber for fyrsterne imod Gud og deres samvittighed. Gud omvende dem!

Jeg sagde også, at jeg vilde forsvare såvel evangeliets tjeneste, til hvilken Gud har kaldet mig, som mit rygte i lærde mænds forsamling i Wittenberg, Slesvig eller andetsteds; denne udtalelse tog han ilde op.

Den 12. december om aftenen sagde han på dansk med et blik på sin førstefødte søn Laurentius¹⁴²: »Så sandt som jeg vil, at Gud skal give ham lykke og råd, så sandt vil jeg altid være Eder tro i Eders sag.« Det havde han før mere end tyve gange lovet mig med fingrene opløftet til ed: »Lad mig gå evig fortabt med sjæl og legeme, hvis jeg ikke altid vil være dig tro i dine sager og anliggender, som en fader skylder sine børn at være.« Iøvrigt har jeg ofte gjort den modsatte erfaring. For egenkærlighed, lyst til tom ære, mangel på kærlig-

δοξία, ἀφιλαγαθία, πλεονεξία, φιλαργυρία καὶ δωροφαγία impediunt eum, addatur κακοήθεια.

17. Decembris celebratæ sunt nuptiæ Adolphi ducis tho Gottorp cum filia landtgravi von Hessen.

18. Decembris narravi Hieronimo, Olao consulibus causam et ostendi eis scripta Boëtii, qui dixit: Ich wolde node, dat gy solche breve von my hedden.

1565

Fol. 58,2

Mense Januario dicitur arx Gottorp Adolphi ducis Holzatæ gravi incendio affecta, ut vix dux et ducissa vivi exiverint, conflagratis multis clenodiis aliisque rebus sumptuosis principis.

Unde tam periculosum incendium sit exortum, non satis constat; quoquo tamen modo quaque occasione sit incensum, poena Dei est, qui permittit talia pericula atque incendia magnis etiam principibus accidere interdum, ut agant veram poenitentiam, ac utinam magis vivant in timore Dei juxta evangelium Christi. Amen.

12. Januarii allatus est huc ad nos rumor de fratre Petro Oldendorpio, quod scilicet in urbe Selandica Köck obierit diem suum. Hinc uxor ejus Appolonia, quæ tunc temporis Haderslebi habitabat cum duobus liberis Elzebe et Hanseken, miserabiliter lachrymata est. Certum tamen de ipsius vita aut morte non potuimus adhuc inquirere. Noctu inter 27. et 28. tale somnium habui de fratre: Visus est mihi hæc dicere: Sü, leve broder, ick bin all von dy uth dem jammerdal gescheden und bin nu gantz woll daran, wovol du wilt idt nicht löven; doch werstu my dar nicht mer seen.

1565

Fol. 59,1

2. Februarii, festo purificationis, legi epistolium affinis nostri Marci Schoueboll, in quo commemorat se vere audivisse ex quodam nauclero Petrum obiisse tho Köck cum lutenante ac habuisse eam navem ex mandato regis Daniæ nomine Durkiøb, bona ejus senatorio Kiøg esse servata.

Anno Domini 1565 18. Martii advenit huc tabellarius quidam nomine Jens Hanssen, quem emisit senatus Køgensis ad hunc senatum Haderslebensem cum his literis, quod in civitate sua Kiøg obierit

hed til det gode, havesyge, kærlighed til penge og modtagelighed for gaver¹⁴³, og lad der blive tilføjet: ondsindethed, hindrer ham.

Den 17. december fejredes på Gottorp hertug Adolphs¹⁴⁴ bryllup med landgreven af Hessens datter.

Den 18. december fortalte jeg borgmestrene Hieronymus og Olaus om min sag og viste dem Boies skrivelser, som sagde: »Jeg vilde nødig, at I havde sådanne breve fra mig¹⁴⁵.«

1565

Blad 58,2

I januar måned siges hertug Adolph af Holstens slot Gottorp at have lidt under en svær ildebrand¹⁴⁶, så hertugen og hertuginde kun med nød og næppe slap levende fra det; mange af fyrstens klenodier og andre kostbare ting skal være blevet ildens bytte.

Hvorved denne farlige ildebrand er opstået, er ikke helt klart, men hvordan og ved hvilken lejlighed den så end er opstået, så er den en straf fra Gud, der til tider tillader, at så store farer og ildebrande tilstøder også store fyrster, for at de skal gøre sand bod og må lære at leve mere i guds frygt efter Kristi evangelium. Amen.

Den 12. januar blev der tilbragt os et rygte om min broder Peter Oldendorph, at han nemlig skulde være død i den sjællandske by Køge. Derover brast hans hustru Apollonia, som på dette tidspunkt boede i Haderslev med sine to børn Elzebe og Hanseken, i en jammerlig gråd. Men hidtil har vi ikke kunnet bringe noget sikkert i erfaring om hans liv eller død. Om natten mellem den 27. og 28. havde jeg følgende drøm om min broder: Han syntes at sige dette til mig: Se, kære broder, jeg er allerede gået bort fra dig ud af jammerdalen og har det nu rigtig godt, skønt du vil ikke tro det; dog vil du ikke mere se mig dér.

1565

Blad 59,1

Den 2. februar, Mariæ Renselsesdag, læste jeg et lille brev fra vor svoger Markus Schoubøll¹⁴⁷, hvori han nævner, at han virkelig af en kaptajn havde hørt, at Peter¹⁴⁸ var død i Køge sammen med en løjtnant, og at han havde haft skibet med navnet 'Dyrkøb' på kongen af Danmarks mandat; hans ejendele opbevaredes på rådhuset i Køge.

Den 18. marts i det Herrens år 1565 kom hertil en brevbærer ved navn Jens Hansen, som byrådet i Køge havde sendt til byrådet her i Haderslev med følgende brev: at der i deres by Køge var død en

quidam vir nomine Peter Jacobssen, qui et post mortem suam ibidem reliquit aliqua bona, quæ curavit senatus servari ad possessionem ac utilitatem hæredum.

Certum tamen diem mortis et sepulturæ ejus non addunt in ista epistola, quam pro me quoque descripsi 19. Martii ac simul regestum istorum bonorum mihi descripsi.

19. Martii uterque consul Hieronimus et Olaus ostendit mihi hæc et fratriæ Appolonix suadens, ut rescriberemus et ubi advocatum statuerit fratria, eo mittere; tunc libenter se scripturos ad senatum Køgensem promiserunt. Adduxi nuncium Jens Hanssen in domum meam, ubi mecum pransus est.

1565

Fol. 59,2

19. Martii scripsi pastori et præposito Køgensi per eundem tabelarium, doctori Severino Grønebeck, ut dignaretur mihi rescribere certum tempus, quando frater obierit, ut scirem diem et mensem, quo excesserit e vita hac, item utrum ipse vel alius ipsum examinaverit atque consolatus sit dato sacramento corporis et sanguinis Christi, ut sic pie et sancte in Christo expiraverit.

Scripsi quoque consuli seniori Køgensi Christiano Crase agens ei gratias pro misso nuncio, petii insuper, ut bona relicta a fratre reservarentur ad fratriæ utilitatem.

Hoc eodem Martio mense cepit consobrina mea Elzebe, filia Petri, ægrotare apud matrem suam Appoloniam.

Ideoque me suadente dominus Johannes Hechtius pastor Haderslebiensis ipsam examinavit et consolatus est porrecta coena Domini nostri Jesu Christi.

24. Martii ingravescente morbo aliquoties examinata est atque agonizavit præsentibus aliquot mulieribus.

Fol. 60,1

Noctu tandem hora 2. me adveniente expiravit pie et christiane cum hac confessione, quod Christus, inquit, sit meus redemptor ac mediator, qui velit me ad suam vitam æternam recipere, ubi Peter Jacobssen patrem meum videbo.

Hora 7. locutus sum utrique consuli et præposito de sepultura ejus, qui mihi pie et honeste responderunt dicentes omnia illi propter ejus

mand med navn Peter Jacobsen, der også ved sin død dér havde efterladt nogle ejendele, som byrådet lod opbevare til arvingernes eje og brug.

En bestemt dag for hans død og begravelse tilføjer de dog ikke i dette brev, som jeg også til eget brug tog en afskrift af den 19. marts, og samtidig skrev jeg listen over hine ejendele af for mig selv.

Den 19. marts viste begge borgmestre Hieronymus og Olaus mig og min svigerinde Apollonia dette og rådede til, at vi skrev tilbage og, når min svigerinde havde bestemt sig for en sagfører, at sende svaret til ham; de lovede, at de så gerne vilde skrive til byrådet i Køge. Jeg tog budet Jens Hansen med mig hjem, hvor han fik frokost sammen med mig.

1565

Blad 59,2

Den 19. marts skrev jeg ved samme brevbærer til sognepræsten og provsten i Køge doktor Søren Grønæk¹⁴⁹ om velvilligst at tilskrive mig angående det nøjagtige tidspunkt for min broders død, så jeg kunde få dato og måned for hans udgang af dette liv at vide, og endvidere, om han selv eller en anden havde berettet og trøstet ham ved at give ham Kristi legemes og blods sakramente, så han fromt og saligt havde udåndet i Kristus.

Jeg skrev også til førsteborgmester i Køge Christian Crase¹⁵⁰ med tak til ham for, at der var blevet sendt et bud, og bad endvidere om, at min broders efterladenskaber måtte blive opbevaret til brug for min svigerinde.

I samme marts måned begyndte min broderdatter Elzebe, Peters datter, at skrante hos sin moder Apollonia.

På mit råd berettede og trøstede sognepræst i Haderslev hr. Johannes Hecht hende derfor ved at række hende vor Herres Jesu Kristi nadver.

Den 24. marts blev hun, da sygdommen tog til, i nærværelse af nogle kvinder flere gange undersøgt og vændede sig i smerte.

Blad 60,1

Til sidst udåndede hun, da jeg ankom, kl. 2 om natten fromt og kristeligt med den bekendelse, »at Kristus,« sagde hun, »må være min frelser og talsmand, som ville tage mig ind til evigt liv hos ham, hvor jeg skal se min fader Peter Jacobsen.«

Kl. 7 talte jeg med begge borgmestre og provsten om hendes begravelse; de svarede mig kærligt og værdigt og sagde, at alt frit var

pietatem ac familiæ suæ honestatem libere concessa esse, quibus pro hac benignitate gratias egi.

Dehinc omnes campanæ sonabant, ut moris est, et ego curavi fieri cista et alia ad sepulturam.

25. Martii, quo et festum annunciationis Mariæ celebratur, hora pomeridiana 2. sepultum est funus ejus in semiterio canonici templi valde honorifice plurimis audientibus concionem funebrem Johannis Hechtii, qui tractavit textum Johannis 11., ubi docet Christus se esse resurrectionem et vitam.

Sic pie mortua est hæc virgo Elzebe, filia fratris mei Petri Jacobsen Oldendorph, et sepulta Haderslebi.

Fol. 60,2

Anno a nativitate Domini Jesu Christi 1565. die 30. Martii noctu coepit Catharina uxor mea languescere et anxari; hora 12. et prima hora dehinc animadverti illam enixuram. Doloribus jam ingravescentibus curavi vocari obstetricem Sissel et sororem meam Annam, advocaui et fratriam meam Appoloniam, quæ postea plures matronas advocarunt.

Matutina hora 6. inter septimam horam diei 31. Martii, Ariete signo auspicante, enixa est uxor mea primogenitam filiam ex gratia et dono Sanctissimæ Trinitatis, cui sit gloria pro illa liberatione ac donatione.

Ideoque nata est filia nostra 31. die Martii inter horam 6. et 7. horam matutinam, Deo donante et servante, cui æternas gratias agere debemus pro tali microcosmo.

Eodem invitavi illico paternos seu compadres nostros, ut quam citissime juxta Dei voluntatem baptizaretur ad salutem postero, ne aliqua injuria admitteretur.

Fol. 61,1

Anno Domini 1565. die 1. Aprilis, Ariete inspiciente, hora circiter nona baptizata est filia mea in nomine Sanctissimæ Trinitatis in ecclesia et templo Haderslebensi a pastore Haderslebensi domino Johanne Hechtio Gustroviensi.

Nominata est filia illa a Deo Elizabeth seu Elzebe juxta nomen matris meæ demortuæ Elzebe.

Paternos habuit illos, qui sunt Carstenn Laurssen socer, dominus Johannes Hechtius pastor, soror mea Anna Werckmestersch, fratria mea Margareta Clawes Jacobssen et Catharina Ernestes seu Marcus

tilstået hende for hendes gudfrygtigheds og familiens agtværdigheds skyld; for denne velvilje sagde jeg dem tak.

Derpå ringede alle klokker, som det er skik, og jeg besørgede en ligkiste og andre ting til begravelsen.

Den 25. marts, på hvilken dag Mariæ bebudelse også fejres, kl. 2 om eftermiddagen blev hendes lig begravet med stor ære på kannikernes kirkes kirkegård med mange tilhørere ved Johannes Hechts ligprædiken; han talte over teksten i Johannes 11, hvor Kristus giver belæring om, at han er opstandelsen og livet.

Således døde denne jomfru Elzebe, min broder Peter Jacobsen Oldendorphs datter, fromt og blev begravet i Haderslev.

Blad 60,2

Den 30. marts i året 1565 efter vor Herres Jesu Kristi fødsel begyndte min hustru Catharina om natten at føle sig utilpas og urolig; kl. 12 og den første time derefter mærkede jeg, at hun skulde føde. Da veerne nu tog til, sørgede jeg for, at jordemoderen Sidsel og min søster Anna blev tilkaldt; jeg tilkaldte også min svigerinde Apollonia; de tilkaldte senere flere matroner.

Om morgenen kl. 6 i den syvende time om dagen den 31. marts, under Væderens lykkebringende tegn¹⁵¹, fødte min hustru sin første-fødte datter ved Guds nåde og som en gave fra den højhellige Treenighed; ham være ære for denne forløsning og gave!

Vor datter er altså født den 31. marts mellem kl. 6 og 7 om morgenen som en Guds gave og under hans bevarelse; ham skylder vi at sige evig tak for et sådant velskab lille væsen.

Samme dag indbød jeg med det samme vore faddere, så hun hurtigst muligt efter Guds vilje den følgende dag kunde blive døbt til frelse, for at der ikke skulde ske nogen fortræd.

Blad 61,1

Den 1. april i det Herrens år 1565 omkring kl. 9, mens Væderen så til, blev min datter døbt i den højhellige Treenigheds navn i Haderslev menighed og kirke ved sognepræsten i Haderslev hr. Johannes Hecht fra Güstrow.

Denne datter fik af Gud navnet Elizabet eller Elzebe efter min afdøde moder Elzebes navn.

Til faddere havde hun følgende: Min svigerfader Carsten Laursen, sognepræst hr. Johannes Hecht, min søster Anna Werckmesters, min svigerinde Margareta Claus Jacobsen og Catharina Ernstes eller Mar-

Kopkens. Eodem die horaque eadem baptizatus est filius Ottonis Bussmaker et nominatus est Hans. Sic Deus baptizavit et nominavit Elzebe, quem oro, ut per Christum eam servet ad æternam vitam suam. Deinde si eam concesserit nobis aliquamdiu Deus vivam, statuo eam æducandam esse in omni pietate et honestate juxta verbum Dei; postremo cupio ex Dei voluntate illam fieri matrem bonæ familiæ, ex qua Deus colligat sibi æternam ecclesiam per Christum. Amen.

Fol. 61,2

Anno Domini 1565. 3. Aprilis mane inter 4. et 5. horam die Martis peperit Carstina, noverca meæ uxoris, filiolum, quæ illico die 4. Aprilis Mercurii baptizata est in nomine Sanctissimæ Trinitatis. Doctor Paulus Nidthart mecum fuit patrinus, frw Birgitta Weddesmits frw, et Anders Beckers frw.

Nominata est illa filia soceri Elizabeth, germanice Elzabe.

Dehinc mirum mihi videbatur, quod ex consilio et voluntate Dei octiduo post mortem prioris Elzebe receperimus meam Elizabetham, deinde et hanc Elizabetham, ut sciamus Deum gubernare et fortunare velle familiam et domum piorum suorum in oeconomia; ipsi gloria in æternum. Amen.

Jubilate dominica 13. Maji rumor huc pervenit Everardum Petersen 12. Maji obiisse diem suum, qui fuit avunculus uxoris meæ et honestus civis Flensburgensis erat et tandem ædilis creatus est in templo, ut vocant, divi Nicolai, et dicitur sepultus ibidem in eodem templo honorifica pompa, ut moris est. 14. Maji dicitur sepultus esse honorifice in templo divi Nicolai.

Fol. 62,1

Hoc anno coepit acriter grassari pestis in Germania, Dania et Holzatia, nam Lubeci, Hamburgi, Luneburgi, Vismariæ et in pluribus civitatibus ac locis Germaniæ multi peste extincti sunt. In Dania et Holzatia sic grassabatur, ut Haphniæ, Ripis aliisque in oppidis plurimi obierint. Flensburgi, Tunderis, Kiloni et Apenradi pestis tunc quoque crudescebat. Ad hæc miserabile illud bellum inter Danos et Suecos nimis duriter imminabat contemptoribus Dei et verbi ejus. Et non pauci proditores penes regem Daniæ reperiebantur, qui suis arcanis insidiis atque technis non tantum bellum prorogant ac peri-

kus Köpkes¹⁵². Samme dag og time blev Otto Bøssemagers søn døbt og fik navnet Hans. Således døbte og navngav Gud Elzebe; ham berder jeg om, at han ved Kristus vil bevare hende til evigt liv hos sig. Dernæst bestemmer jeg, hvis Gud vil lade os beholde hende i live en tid lang, at hun skal blive opdraget i al guds frygt og ærbarhed efter Guds ord; til sidst ønsker jeg, at hun efter Guds vilje må blive moder til en god familie, ud af hvilken Gud ved Kristus ville samle sig en evig menighed. Amen.

Blad 61,2

Den 3. april i det Herrens år 1565, tirsdag morgen mellem klokken 4 og 5, fødte min hustrus stedmoder Kirstine en lille datter, som straks onsdag den 4. april blev døbt i den højhellige Treenigheds navn. Doktor Paul Neidhardt var fadder sammen med mig, fru Birgitte, Weddeschmidts hustru, og Anders Beckers hustru.

Denne min svigerfaders datter fik navnet Elisabet, på tysk Elzebe.

Det syntes mig endvidere forunderligt, at vi inden for otte dage efter den første Elzebes død skulde få min Elisabet og derefter denne Elisabet, for at vi skal vide, at Gud vil styre og velsigne sine frommes familie og hjem i deres husstand; ham være ære i evighed! Amen.

Tredje søndag efter Påske, den 13. maj, kom der hertil et rygte om, at Eberhard Petersen var død den 12. maj; han var min hustrus morbroder og en agtværdig borger i Flensborg, og til sidst blev han valgt til kirkeværge ved, som de kalder den, Skt. Nicolai kirke, og der siges, at han er blevet begravet dér i samme kirke og havde et ærefuldt ligfølge, som det er skik. Han siges at være blevet begravet med ære den 14. maj i Skt. Nicolai kirke.

Blad 62,1

I dette år begyndte pesten at grassere heftigt i Tyskland, Danmark og Holsten, for i Lübeck, Hamburg, Lüneburg, Wismar og i flere købstæder og egne i Tyskland er mange mennesker revet bort af pesten. I Danmark og Holsten grasserede den i den grad, at mange er døde i København, Ribe og andre byer. I Flensborg¹⁵³, Tønder, Kiel og Åbenrå tog pesten dengang også til. Desuden truede den elendige krig mellem danskerne og svenskerne meget hårdt foragterne af Gud og hans ord. Og der fandtes ikke så få forrædere hos Danmarks konge, som med deres skjulte lumskhed og rænker ikke alene trækker

culose differunt, sed suis consiliis et versutiis aut potentiis hostem potius Suecum amare, promovere et recipere pergunt.

Anno Domini 1565. 5. Augusti dicitur magister Petrus Brantius obiisse in ipsa peste, qui fuit pastor ecclesiæ Flensburgensis in templo divi Virginis. Ego ipsemet vocatus sum bis ad eandem functionem et ministerium evangelii anno Domini 1556, ut supra annotavi.

6. Augusti fertur honorifice sepultum esse funus ejus in templo divi Virginis. Mittat mihi Deus eandem ministerii vocationem atque functionem, ut ipsi ad gloriam suam et utilitatem ecclesiæ inservire queam. Amen.

Fol. 62,2

Anno a sanctissima nativitate Domini nostri Jesu Christi sic inchoante 1566. ipso die festo nativitatis, circa vesperam dicitur misere interfectus Baltazarus Laurssen, patruus meæ uxoris, a Laurentio Smit, sarctore et civè Haderslebensi, Asoniæ in domo Pauli Bang consulis, ubi in ipso festo dederunt sese heluationibus Poul Bang, Jurgen Bang, Jurgen Knutzen, Laurens Snider, Baltzar Laurssen et alii plures. Sic servientes diabolo experti sunt iram Dei in ipso homicidio. Nam ferunt exortam esse litem et cædem ex hoc, quod exprobraverit Baltazar ipsi Laurentio jusjurandum veridicorum, h.e. der sandemend, quorum unus Laurentius fuit et cum suis 7 sociis juramenti adjuravit Baltazarum aerinicum, i.e. fredloss, eo quod trucidaverit in sua domo Jacob Wilder anno præterito.

Ideoque perpendamus, quid faciat contemptus verbi divini in festis, quid heluatio cum sua scurrilitate, quid impiorum et pravorum sodalitiū. Impietas enim necnon scurrilitas ipsius consulis P. Bang fuit talia admittere suæ domi in ipso festo die sanctæ nativitatis Christi. Hinc talem eventum similiter sortiti sunt.

1566

Fol. 63,1

5. et 6. Januarii hic Laurentius homicida receptus dicitur salvo conducto a Hieronimo consule, tyrannico viro, qui varia falsa principi narravit de homicidio.

krigen ud og på en farlig måde skriger op om den, men med deres råd og list eller indflydelse fortsætter med snarere at holde med den svenske fjende, hjælpe ham frem og byde ham velkommen.

Den 5. august i det Herrens år 1565 siges magister Peter Brandt¹⁵⁴ at være død af pest; han var sognepræst for menigheden i Flensborg ved Den hellige Jomfrus kirke. Jeg selv har to gange fået et kald til samme embede og evangeliets tjeneste i det Herrens år 1556, som jeg har nævnt ovenfor.

Der fortælles, at hans lig den 6. august er blevet ærefuldt begravet i Den hellige Jomfrus kirke. Gud lade mig få samme kald til tjenesten og embedet, så jeg kan tjene ham til hans ære og menighedens gavn! Amen.

Blad 62,2

År 1566 efter vor Herres Jesu Kristi højhellige fødsel ved årets begyndelse, på selve festdagen for hans fødsel, siges Baltazar Laurisen¹⁵⁵, min hustrus farbroder, hen imod aften at være blevet jammerligt dræbt af skrædder og borger i Haderslev Laurids Smidt¹⁵⁶ i borgmester Paul Bangs¹⁵⁷ hus i Assens, hvor på selve højtidsdagen Paul Bang, Jørgen Bang, Jørgen Knutzen, Lorenz Skrædder, Baltazar Laurisen og flere andre hengav sig til solderi. Idet de således tjente Djævelen, gjorde de ved dette manddrab erfaring af Guds vrede. Der fortælles nemlig, at striden og drabet opstod derved, at Baltazar havde foreholdt Laurids personlig sandemændenes ed; Laurids var en af disse og havde sammen med syv mededsmænd dømt Baltazar til at være fredløs¹⁵⁸, fordi han det foregående år i sit hus havde dræbt Jacob Wilder.

Lad os derfor betænke, hvad foragt for Guds ord ved højtiderne, solderi med dets letfærdige skæmt og ugudelige og onde menneskers selskab kan afstedkomme! For det var netop borgmester P. Bangs ugudelighed og ligeledes letfærdighed, at han tillod noget sådant i sit hus på selve Kristi hellige fødsels festdag. Derfor har de på tilsvarende måde fået en sådan skæbne.

1566

Blad 63,1

Den 5. og 6. januar er denne drabsmand Laurids, siges der, under frit lejde blevet modtaget af borgmester Hieronymus, den despotiske mand, som har fortalt fyrsten adskillige løgne om drabet.

10. Januarii fertur sepultum esse funus Baltazari, ac præfectus jussit 8 sandemendt debere jurare legem homicidii et fortasse latrocinii, ut vocant Mordt, quia nemo tunc obtulit homicidii rationem et juris lationem, i.e. bodt.

13. Januarii factæ sunt nuptiæ Margaretæ cum pastore in Hornslet Laurs Galten, quod scripsit nobis soror uxoris 5. Maji, tunc rescriptissimus.

29. Januarii Laurs Jenssen ex Sildorp, Carsten Gumos, Jep Oudtsen ex Astorp et Erick Hunneway transfretarunt Asoniam cum periculo, ubi varia perfecerunt et audierunt in homicidio commisso. Redierunt postea in tempestate magna cum periculo vitæ. Fortasse Ellin Lasses, socrus Laurs Sniders, cum suis incantatricibus varia perfecit, Deo permittente.

5. Februarii locutus sum Poul Bang, Hans Bang, Jurgen Bangh et Henrico Bangh de homicidio isto, sed animadverti δωροφαγίαν in causa regnare. Hieronimus et alii succenserunt nobis eo quod non adfuerimus in templo; verum non fuimus citati vel rogati.

7. Januarii discessit hinc versus Hamburgum Appolonia Bremers fratria ad fratrem suum Henricum Bremer cum auriga Thomas Janickssen. Fuit hic toto biennio, et mihi sane satis damnosa, habet 2 filios ex fratre, videlicet Jacobum et Johannem.

10. noctu et 11. Februarii dicitur Erick Hunneway interfecisse suum fratrem Iwer Hunneway, consanguineum uxoris meæ.

1566

Fol. 63,2

26. Februarii transfretarunt Asoniam Jurgen Knutssen et Søren Hanssen Skooby, ut agerent causam in homicidio Laurs Schröder convincendo. Adfuerunt et Laurs Michelssen, Cresten Gumos, Per Laursen et Laurs Jenssen, qui juxta plenariam potestatem agerent causam. Hii omnes liberaliter sunt tractati a Jurgen Bangh in hospitio.

27. Februarii in placido (ut ajunt) dixerunt se justitiam juris exequendam petere in homicidio misere commisso, ut 8 veridici, i.e. sandmendt, jurarent, quod verum et justum esset, sed Poul Bang consul et alii curarunt differri illud juramentum juridicum ad octiduum,

Den 10. januar siges Baltazars lig at være blevet begravet, og amtmanden har befalet, at otte sandemænd skal aflægge ed på loven om manddrab og måske røverisk overfald, som man kalder mord, fordi ingen dengang angav en grund for manddrabet og krævede håndhævelse af loven herom, d.v.s. mandebod.

Den 13. januar fandt Margareta¹⁵⁹ bryllup med sognepræst i Hornslet Laurids Galten sted; det skrev min hustrus søster til os den 5. maj; vi sendte dengang et skriftligt svar.

Den 29. januar satte Laurids Jensen fra Sillerup, Carsten Gumos¹⁶⁰, Jep Outzen fra Åstrup og Erik Hundevad under fare over til Assens, hvor de foretog og forhørte sig om forskellige ting angående det stedfundne manddrab. De vendte derefter under livsfare tilbage i en stærk storm. Måske har Laurs Skrædders svigermoder Ellin Lassens sammen med sine troldkvinder med Guds tilladelse bevirket adskilligt.

Den 5. februar talte jeg til Paul Bang, Hans Bang, Jørgen Bang og Henrik Bang¹⁶¹ om dette manddrab, men jeg mærkede, at der var bestikkelse med i spillet. Hieronymus og andre blev vrede på os, fordi vi ikke havde været til stede i kirken, men vi var ikke stævnet eller indbudt.

Den 7. januar rejste min svigerinde Apollonia Bremers herfra til Hamburg til sin broder Henrik Bremer med kusken Thomas Janniksen. Hun var her hele to år og ret meget til skade for mig; hun har to børn sammen med min broder, nemlig Jacob og Johannes.

Natten mellem den 10. og 11. februar siges Erik Hundevad at have dræbt sin broder Iver Hundevad, min hustrus slægtning.

1566

Blad 63,2

Den 26. februar satte Jørgen Knutzen og Søren Hansen Skovby over til Assens for at føre sagen med bevisførelse for Laurs Schröders manddrab. Til stede var også Laurids Mikkelsen, Cresten Gumos, Per Laursen og Laurs Jensen, som ifølge deres fuldmagt skulde føre sagen. Alle disse blev rigeligt beværtet af Jørgen Bang i herberget.

Den 27. februar sagde de imødekommende, som de kalder det, at de ønskede, at retten skulde have sin gang m. h. t. det beklageligt nok begåede manddrab, at otte sandemænd under ed skulde udtale sig om, hvad der var sandt og ret, men borgmester Paul Bang og andre sør-

quod nequaquam licet in danica lege fieri in sandtmends eedt och toff, forte diabolus in causa regnat.

6. Martii dicitur vere adjuratus esse Laurs Smitt schröder homicida ipsius Baltazari Laurssen et ob homicidium ayrinicum factum, i.e. fredtloss geworenn.

1566

Fol. 64,1

10. Martii concionatus sum in Starp ex rogatu magistri Johannis Anckerssen ac missam celebravi. Ipse vero fuit in Øsby, ubi copulavit Hans Strømmessen et Annam Jacobi viduam, nam eorum nuptiæ tunc factæ sunt.

Tanta enim perfidia Boëtii et aliorum meorum calumniatorum fuit in vocatione mea impedienda, ut ibi ne semel licuerit mihi concionari. Convertat vel avertat Deus inimicos meos, ut in propria fovea dilapsi discant vere respiscere et timere Deum.

24. Martii primam hic in arce habuit suam concionem coram principe dominus Baltazarus N., qui aget collegam Boëtii, cujus tanta est fides, ut potius exteros promoveat quam indigenas. Evangelium fuit de 5 panibus hordeaceis et 2 piscibus, Johannis 6.

26. Martii discessit hinc magister Laurentius Vilhadius consanguineus meus, ut ageret lectorem in monasterio Borsholm ex mandato principis. Faciat Deus illum organum misericordiæ, ex quo Spiritus Sanctus sua dona expromat! Amen.

1566

Fol. 64,2

14. Aprilis, h.e. die paschali, audivi concionem magistri Georgii Boëtii cum aliis multis in arce, ubi in novo templo principis egregie exstructo atque ornato primus habuit primam concionem ex 16. Marci capitulo de resurrectione Christi et utilitate ejus plurima. Bene et pie docuit; utinam faciat juxta illud Dei verbum! Amen.

Habuit etiam xi communicantes nobiles et accepit donum offeratorii satis amplum, nec constat mihi, quanti valoris fuerit. Ego hoc causa memoriæ ascribo huc.

15. Aprilis, i.e. feria secunda paschatis, sumpsit ipse dux hujus loci coenam Domini in novo templo. Ego vero cogitabundus inspexi ministerium Boëtii, qui non apte cecinit ex libro missali, quem ante aliquot annos scripsi. Dehinc promisit mihi et gratiam principis et

gede for, at denne edsafleggelse i retten blev udsat otte dage, hvilket på ingen måde er tilladt ifølge dansk lov ved sandemænds ed og kendelse; måske driver Djævelen sit spil i sagen.

Den 6. marts siges skrædder Laurs Smidt virkelig at være kendt skyldig som Baltazar Laursens drabsmand og for manddrabets skyld at være kendt fredløs.

1566

Blad 64,1

Den 10. marts prædikede jeg på magister Johannes Ankersens anmodning i Starup og forrettede messen. Han selv var i Øsby, hvor han ægteviede Hans Strømesen¹⁶² og Jacobs enke Anna, for deres bryllup blev holdt på dette tidspunkt.

Så stor var nemlig Boies og mine andre bagtaleres falskhed for at forhindre min kaldelse, at det ikke een gang var blevet tilladt mig at prædike dér. Gud omvende eller afvende mine fjender, så de falder i deres egen grav og lærer at komme til fornuft og frygte Gud!

Den 24. marts holdt hr. Baltazar N.¹⁶³ sin første prædiken her på slottet for fyrsten; han skal være kollega til Boie, hvis troskab er så stor, at han snarere forfremmer udlændinge end indfødte. Evangeliet var om de fem bygbrød og to fisk, Johannes 6.

Den 26. marts drog min slægtning magister Laurids Villadsen¹⁶⁴ herfra for ifølge fyrstens mandat at være lektor i klosteret i Bordesholm. Gud gøre ham til et barmhjertighedens redskab, ved hvilket Helligånden kan lægge sine gaver for dagen! Amen.

1566

Blad 64,2

Den 14. april, d.v.s. Påskedag, hørte jeg sammen med mange andre en prædiken af magister Jørgen Boie på slottet, hvor han som den første holdt den første prædiken i fyrstens nye fortræffeligt opførte og udsmykkede kirke¹⁶⁵ udfra Markus' 16. kapitel om Kristi opstandelse og dens meget store gavnlighed. Han prædikede godt og fromt; gid han vilde gøre efter dette Guds ord! Amen.

Han havde også elleve adelige nadvergæster og modtog en ret rigelig offergave; det er mig ikke bekendt, hvad dens værdi beløb sig til. Jeg tilføjer dette her til erindring.

Den 15. april, d.v.s. anden Påskedag, modtog stedets hertug selv Herrens nadver i den nye kirke. Jeg agtede med eftertanke på Boies udførelse af tjenesten; han sang ikke nøjagtigt efter messebogen, som jeg har skrevet for nogle år siden. For den har han lovet mig såvel

aliquot daleros, sed juxta suum morem lactavit me promissis inanibus. Ac consideravi, quod ille cum aliis malevolis imponat mihi silentium, Deo permittente, atque ita ex punctione cordis vel epatis fere exanimatus fuisset. Finito ministerio domum rediens syncopen patiebar, sed Deus me convivificavit.

16. Aprilis, feria 3. paschæ, dominus Baltazarus, sacellanus Boëtii, cecinit primam suam missam satis inepte ac concionatus est frigide.

Hoc toto paschate dicitur Johannes Strömessen valde ægrotasse in Øsby. Ita Deus moderatur res.

1. Maji cives cum suis armis lustrati sunt ac ægrotante Hieronimo Olaus consul et plures eligerunt Jurgen Strömessen mejgraff ac convivati sunt cum gaudio in capitolio.

2. Maji Johannes Strömessen gravi mania ac insania correptus currit nudus in indusio in foro circa fontem. Ita scilicet Boëtius et alii vident, quid fecerint in ista institutione. Postea idem sustinuisse et fecisse aliquoties dicitur.

1566

Fol. 65,1

18. Aprilis mane cepit uxor mea laborare feбри vel sprinckel, ut dicunt.

19. Aprilis cepit fluere sanguis noctu et interdium per $\mu\kappa\tau\eta\rho\alpha\varsigma$, foramina nasi. Deus æternus sanet eam!

24. Aprilis doctor Matthias et Antonius pharmacopola aspexerunt uxorem, cui postea potum dederunt, ac obstructus est sanguis. 25. denuo accesserunt doctor et pharmacopola, quibus tunc varia narraui, ac multæ matronæ honestæ accesserunt. Hac nocte cepit ablactari filia mea Elzebe in domo soceri mei; servet illam Deus.

26. Aprilis iterum fluxit sanguis post sumptionem potus ac languescebat non leviter.

2. Maji hora 3. cepit uxor mea ægritudine tanta infirmata vexari phantasmatis, Deo ita permittente.

9. Junii festo Sanctæ Trinitatis cepit paulatim ex gratia Dei uxor mea convalescere; Deo sit gloria!

fyrstens tak som nogle dalere, men efter sin skik snød han mig med tomme løfter, og jeg er kommet til den opfattelse, at han sammen med andre mig ildesindede mænd vilde pålægge mig tavshed, hvis Gud tillod det, og jeg således ved et stik i hjertet eller leveren skulde være blevet næsten modløs. Da jeg efter endt tjeneste gik hjem, besvimedede jeg, men Gud vakte mig til bevidsthed.

Den 16. april, tredje Påskedag, sang Boies kapellan hr. Baltazar sin første messe ret dårligt, og han prædikede køligt.

Hele denne påske siges Johannes Strømesen¹⁶⁶ at have været meget syg i Øsby. Således styrer Gud tingene.

Den 1. maj¹⁶⁷ holdt borgerne med deres våben et optog, og da Hieronymus var syg, valgte borgmester Olaus med flere Jørgen Strømesen til majgreve og holdt et gilde med lystighed på rådhuset.

Den 2. maj løb Johannes Strømesen, grebet af et svært vanvid og raseri, nøgen i en særk omkring fontænen på torvet. Således ser nu Boie og andre, vel at mærke, hvad de har gjort ved denne ansættelse. Der siges, at han senere flere gange har lidt af og gjort det samme.

1566

Blad 65,1

Den 18. april om morgenen begyndte min hustru at lide af feber eller sprinkel¹⁶⁸, som man siger.

Den 19. april begyndte der nat og dag at flyde blod af hendes næsebor. Den evige Gud gøre hende rask!

Den 24. april tilså doktor Matthias¹⁶⁹ og apoteker Anton min hustru; de gav hende derefter en drik, og blødningen blev standset. Den 25. kom lægen og apotekeren igen; jeg fortalte dem da adskilligt, og mange agtværdige matroner aflagde besøg. Samme nat begyndte min datter Elzebe at blive afvænnet i min svigerfaders hus; Gud bevare hende!

Den 26. april flød der igen blod efter indtagelse af en drik, og hun var ikke så lidt afkræftet.

Den 2. maj kl. 3 begyndte min hustru, som var svækket af så svær en sygdom, med Guds tilladelse, at fantasere.

Den 9. juni, Hellig Trefoldighedsfest¹⁷⁰, begyndte min hustru ved Guds nåde at komme lidt til kræfter; ære være Gud!

PIA ET HONESTA VIRGO KIRSTINA.

11. Augusti noctu coepit ægrotare Kirstina, soror uxoris meæ, quam consolatus sum verbo Dei, ac Christianam fidem ejusque confessionem fortiter tenuit ac defendit, et sumpta coena Domini 14. Augusti a sacellano domino Jens Røe confortata est anima ejus.

15. Augusti gravius habuit peste degrassante, ac vigilavi per illam noctem.

16. Augusti hora 6. matutina consolatus sum eam verbo Dei Johannis xi: Ego, inquit Christus, sum resurrectio et vita, et sic quam placidissime in Christo obdormivit; hora 2. sepulta in semiterio monastico concionante domino Jacobo Nodlund.

15. Maji discessit hinc consobrinus meus sive ἑγγυος Nicolaus Jacobssen Oldendorph Haphniam, ut in cancellaria regis exerceretur. Scripsi pro eo ad doctorem Johannem Franciscium, item dedi μνημόσυνον pii exercitii; ex tenuitate fortunæ meæ dedidi ei joachimicum dalerum et uxor mea 2 sch. lb. Adsit illi Deus, ut proficiat! Amen.

1566

Fol. 65,2

1. Junii graviter ægrotavit Ingeborch Otts sprinckel vel continua febris vel peste ac delirabat tota nocte, qua ibidem vigilavi et eam consolatus sum.

2. Junii, die pentecostes, laboravi skorbuck et scabie, ideoque non potui vigilare, et nocte inter 2. et 3. diem Junii hora 2. elapsa expiravit Ingeborch, et quidem pie obiisse dicitur.

4. Junii, 3. feria pentecostes, funus ejus honorifice in templo Haderslebiano sepultum est concionante Hechtio.

11. Junii rumor ferebat obiisse diem suum peste in Norvegia Hans Willatzssen.

8. Junii dicitur obiisse Marina consobrina mea peste, quæ nata fuit ex sorore mea Ingeborch et Marco Peterssen senatore Middelfordiensi.

9. Junii sepulta dicitur in templo Middelfordensi honorifice.

11. Junii socer meus Carsten Laurssen ad mortem usque ægrotavit et scripsi testamentum ejus; postea cepit delirare.

14. Julii venit huc rex Daniæ Fridericus cum suis consiliariis.

DEN GUDFRYGTIGE OG ÆRBARE JOMFRU KIRSTINE.

Den 11. august om natten begyndte min hustrus søster Kirstine at blive syg; jeg trøstede hende med Guds ord, og hun fastholdt og forsvarede frimodigt den kristne tro og bekendelsen til den, og hendes sjæl blev styrket ved modtagelsen af Herrens nadver ved kapellanen hr. Jens Røe¹¹⁷ den 14. august.

Den 15. august havde hun det, med pesten i tiltagende, dårligere, og jeg vågede hele denne nat.

Den 16. august kl. 6 om morgenen trøstede jeg hende med Guds ord i Johannes 11: Jeg er, siger Kristus, opstandelsen og livet, og således hensov hun på det blideste i Kristus; kl. 2 blev hun begravet på Klosterkirkegården, hr. Jacob Nodlund¹⁷² prædikede.

Den 15. maj drog min brodersøn Claus Jacobsen Oldendorph¹⁷³ herfra til København for at blive beskæftiget i kongens kancelli. Jeg skrev for ham til doktor Hans Frandsen og gav ham endvidere en påmindelse om samvittighedsfuld pligtopfyldelse; ud af min ringe formue gav jeg ham en joachimsdaler, og min hustru gav ham 2 skilling lybsk. Gud være med ham, så han må gøre fremgang!

1566

Blad 65,2

Den 1. juni blev Ingeborg Ottesen meget syg af sprinkel eller vedvarende feber eller pest og var i vildelse hele natten, hvorfor jeg vågede dér og trøstede hende.

Den 2. juni, Pinsedag, led jeg af skørbug og fnat, og kunde derfor ikke våge, og om natten mellem 2. og 3. juni efter kl. 2 udåndede Ingeborg; hun siges at være død i gudfrygtighed.

Den 4. juni, 3. Pinsedag, blev hendes lig med ære begravet i Haderslev kirke; Hecht prædikede.

Den 11. juni forlød der et rygte om, at Hans Villadsen er død af pest i Norge.

Den 8. juni siges min søsterdatter Marina at være død af pest; hun var et barn af min søster Ingeborg og rådmand Markus Petersen i Middelfart.

Den 9. juni siges hun at være blevet begravet med ære i kirken i Middelfart.

Den 11. juni blev min svigerfader Carsten Laursen syg til døden, og jeg skrev hans testamente; derefter begyndte han at tale i vildelse.

Den 14. juli kom hertil kong Frederik af Danmark med sine råder.

15. Julii locutus sum cum socero Jurgen Rosenkrantz, cui gratias egimus, quod elocaverit sororem Catharinæ. Item breviter aperui ei meam conditiunculam ac tradidi ei ἐκθειαστικὸν canticum, quod promisit se regi traditurum. Item locutus sum Jürgen Luck.

1566

Fol. 66,1

19. Julii ancilla C. A. extincta est peste.

28. Julii cepit Catharina, uxor Clawes Anckessen peste ægrotare.

29. Julii mortua est filia C. A. Ingeborch. Eodem convivarunt sacerdotes in Starp splendide, ubi Johan Strömessen insanire pergebat.

30. Julii Ingeborch funus sepultum; noctu vigilavimus.

31. Julii funus Hans filii C. A. sepultum est, post meridiem Marin Oluffs.

1. Augusti Boel infantuli C. A. funus est sepultum.

2. Augusti ancilla Karin sepulta est.

3. Augusti locutus sum in arce Koldingica ducissæ Luneburgicæ Dorotheæ, cui tradidi paræneticum canticum, ac virgini nomine Engel tradidi ἐγκωμιστικὸν regis Christiani.

4. Augusti in arce Koldingica narravit mihi doctor Cornelius, quod regina dixerit me non satis mentis compotem esse. Ita mei obtrectatores maledici exponunt me contumeliis propter morbum hypocondrion, quem una cum tentationibus spiritualibus ex voluntate et permissione Dei perpessus sum, unde Deus me optime liberavit. O Deus, vide et judica malevolorum insidias et ex his opprobriis me protinus eruito! Amen.

5. Augusti Clauesken, filius C. A., peste extinctus sepeliebatur.

15. Augusti coepit ægrotare peste filiola mea Elzabe. 10. Augusti ulcus pestilens incruduit et quadriduo graviter laboravit; ego cum lachrymis ardentem precationem meam pro ea ad Deum institui, ut illam superstitem servaret, ex qua bonam familiam et multas animas ad vitam æternam colligeret atque crearet, deinde ad superandam invidiam et foerociam inimicorum meorum.

21. Augusti locutus sum Marco chirurgo, ut suam operam in hoc periculo navaret, et promisi ei dalerum pro labore suo in convalescentem.

22. Augusti frustum ex ulcere extraxit chirurgus.

Den 15. juli talte jeg sammen med min svigerfar med Jørgen Rosenkrantz¹⁷⁴, som vi sagde tak for, at han havde skaffet Catharinas søster en plads¹⁷⁵. Jeg fremstillede ligeledes kortelig mine ringe kår for ham og gav ham et forherligelsesdigt¹⁷⁶, som han lovede at ville give kongen. Ligeledes talte jeg med Jørgen Lykke¹⁷⁷.

1566

Blad 66,1

Den 19. juli døde C[laus] A[nkersen]s tjenestepige af pest.

Den 28. juli begyndte Claus Ankersens hustru Catharina at blive syg af pest. Den 29. juli døde C[laus] A[nkersen]s datter Ingeborg. Samme dag holdt præsterne et prægtigt gilde i Starup, ved hvilket Johan Strømesen fortsatte med sit raseri.

Den 30. juli blev Ingeborgs lig begravet; vi vågede om natten.

Den 31. juli blev C[laus] A[nkersen]s søn Hans' lig begravet, om eftermiddagen Marin Olufs.

Den 1. august blev C[laus] A[nkersen]s spæde barn Bodils lig begravet.

Den 2. august blev tjenestepigen Karin begravet.

Den 3. august talte jeg på Koldinghus med hertuginde Dorothea af Lüneburg¹⁷⁸, som jeg overrakte et læredigt, og en jomfru med navnet Engel¹⁷⁹ gav jeg et digt til lovprisning af kong Christian.

Den 4. aug. fortalte dr. Cornelius¹⁸⁰ mig på Koldinghus, at dronningen¹⁸¹ havde sagt, at jeg ikke var rigtig herre over mit sind. Således udsætter mine bagtaleriske modstandere mig for skam på grund af den hypokondri, som jeg sammen med åndelige anfægtelser efter Guds vilje og med hans tilladelse har lidt af, og hvoraf Gud nådigst har udfriet mig. O Gud, se og døm de ondsindede menneskers rænker og riv mig ufortøvet ud af disse forsmædelser! Amen.

Den 5. august blev C[laus] A[nkersen]s søn Lille Claus, død af pest, begravet.

Den 15. august begyndte min lille datter Elzebe at blive syg af pest. Den 10. august forværredes pestbylden, og fire dage led hun meget; jeg begyndte med tårer at rette min brændende bøn for hende til Gud om, at han vilde lade hende blive i live, for af hende at samle og skabe en god familie og mange sjæle til evigt liv, dernæst for at overvinde mine fjenders misundelse og trods.

Den 21. august talte jeg til kirurgen Marcus¹⁸² om at gøre sig uma-ge i denne farlige situation, og jeg lovede ham en daler for hans møje med rekonvalescenten.

Den 22. august fjernede kirurgen et stykke fra bylden.

24. Augusti coepit filiola Elzabe ex gratia Dei convalescere et sic deinceps.

Eodem 24. Augusti in horto suo Wilhadus Knutssen coepit ægrotare ex pestifero foetore atque punctione seu affectione cordis juxta Dei voluntatem.

25. Augusti sumpsit coenam Domini Jesu Christi.

26. Augusti hora 2. usque ad 4. horam pomeridianam fui apud W. K. ægrotantem, et agonizantem sum consolatus evangelio Dei; postea inter 5. et 6. horam pie et placide expiravit.

27. Augusti post meridiem hora 1. sepultum est funus Wilhadii in templo Haderslebensi canonico honorifice comitante toto senatu. Hr. Jens Røe habuit concionem funebrem ex 21. capitulo Apocalypseos: Vidi cælum novum.

Eodem incisa est vena mediana uxori et mihi quoque in sinistro brachio; post meridiem fuit uxor mea in confessione apud Johannem Hechtium. Noctu coepit graviter ægrotare ipsa fortasse peste. 28. Augusti mane rogatus Hechtius noluit venire et porrigere illi sacramentum Christi timens sibi ob pestem. Itaque suum officium negligenter facit. Sacellanus autem Hr. Jens Røe a senatu, ut dixit, rogatus venit et dedit ei coenam Domini. Illa tamen dixit: Thet moo och skall hand sware meg paa Guds dom, ad hand saa bedröver oss met wore, andre spotter.

27. Augusti ex funere W. K. foetorem in os et nasum accepi; tunc suspicor mihi et uxori meæ, Deo ita per illam occasione[m] volente, pestem nobis incussam.

28. Augusti sumpsit Catharina coenam Domini ab Hr. Jens et decubuit peste in corpore grassante.

29. Augusti gravius habuit.

30. Augusti nos ambo ad mortem usque ægrotavimus, nocte dulcissimam dormitionem habuimus. Ego sane expiravi et mansissem mortuus, si puellula suis lachrymis et vociferationibus et keuck host me non excitasset. Audivi enim Christum mecum loqui juxta illud: Qui credit in me, per hanc mortem transibit ad vitam æternam.

Den 24. august begyndte min lille datter Elzebe ved Guds nåde at komme til kræfter, og så fremdeles.

Samme 24. august begyndte Villads Knutzen i sin have efter Guds vilje at blive syg på grund af en pestførende stank og smerte eller en syg fornemmelse ved hjertet.

Den 25. august modtog han den Herres Jesu Kristi nadver.

Den 26. august var jeg fra kl. 2 til kl. 4 om eftermiddagen hos den syge V[illads] K[nutzen], og mens han kæmpede med døden, trøstede jeg ham med Guds evangelium; derefter udåndede han gudfrygtigt og stille mellem kl. 5 og 6.

Den 27. august kl. 1 om eftermiddagen blev Villads' lig begravet med ære i kannikernes kirke i Haderslev med hele byrådet som ligfølge. Hr. Jens Røe holdt ligprædikenen ud fra Johannes Åbenbarings 21. kapitel: Jeg så en ny himmel.

Samme dag blev der foretaget et indsnit i den store albuevene på venstre arm på min hustru og ligeledes på mig; efter middag var min hustru til skrifte hos Johannes Hecht. Om natten begyndte hun at blive alvorligt syg, formodentlig af pest. Den 28. august om morgenen vilde Hecht, som blev bedt om det, ikke komme og række hende Kristi sakramente, da han var bange for pesten. Således er han for sømmelig i sit embede. Men kapellanen hr. Jens Røe, der, som han sagde, var bedt om det af byrådet, kom og gav hende Herrens nadver. Hun sagde dog: »Det må og skal han svare mig på [for] Guds dom, at han så bedrøver os og vore, andre spotter.«

Den 27. august fik jeg fra V[illads] K[nutzen]s lig en stank i mund og næse; jeg formoder, at pesten da er blevet påført os, mig og min hustru, idet Gud har villet, at det skulde ske således ved denne lejlighed.

Den 28. august modtog Catharina Herrens nadver af hr. Jens og lagde sig til sengs med pesten rasende i kroppen.

Den 29. august havde hun det dårligere.

Den 30. august blev vi begge syge til døden, om natten havde vi den sødeste søvn. Jeg udåndede så vist og var forblevet død, hvis ikke den lille pige med sin gråd, sine skrig og sin kighoste havde vækket mig. Jeg hørte nemlig Kristus tale med mig på nogenlunde følgende måde: Den, som tror på mig, vil gennem denne død gå over til evigt liv.

31. Augusti quam gravissime ægrotavi peste; tunc accepi Annam Tuges, ut pueram et nos observaret. Ante meridiem sumpsi coenam Domini ab Hr. Joh. Hecht. Nocte etiam duriter laboravimus et confortavi me in Domino et Deo meo Christo repulsis omnibus furoribus hæreticorum, quibus semper in Anglia, Germania, Dania et Holzattia adversatus sum, amplector vero solam omnem prophetarum et apostolorum, qui unico Christo, Immanueli et mediatori nostro, testimonium dant nos omnes credentes accipere remissionem peccatorum, spem sanctam et vitam æternam. Amen. [Act. Apo]stolorum x et 2. Psalmi: beati omnes, qui confidunt Christo Jesu, et Psalmi 51.: miserere mei, Deus! hoc mihi sufficet. Nec volo, Spiritu Sancto adjuvante et consolante, multa testimonia scripturæ diabolo insidiatori et tentatori objicere, remittam illum cum suis ignitis ad Christum Jesum, quo devicto et ego sum captus, et panopliam Christianam mihi præscriptam Ephes. 6 retinebo et exercebo suggerente et confirmante Spiritu Sancto, qui clamat et testatur in spiritu meo: Abba, abba, pater per Christum, et sic pie et placide hanc mortem corporalem subibo et sancte expirabo in Deo nostro, cui, gloria, laus et honor sit in æternum. Amen. Scripta mea dilucide declarunt, quæ fuerit mea Christiana fides et confessio juxta verbum Dei nobis traditum per prophetas et apostolos. Amen.

Fol. 67,2

Obiit Joh. Jacobi Oldendorpius 2. Septembris 1566.

Den 31. august var jeg yderst alvorligt syg; derpå antog jeg Anna Tyges til at passe pigen og os. Om formiddagen modtog jeg Herrens nadver af hr. Joh. Hecht. Også om natten led vi svært, og jeg styrkede mig i Kristus, min Herre og Gud, med tilbagevisning af alle vranglærernes galskaber, som jeg altid i England, Tyskland, Danmark og Holsten har været en modstander af, men jeg holder alene fast ved hele profeternes og apostlenes [lære]¹⁸³; de giver den ene Kristus, vor Immanuel og talsmand, det vidnesbyrd, at vi alle, som tror, får syndernes forladelse, et helligt håb og evigt liv. Amen. Ap. Gern. 10 og Salme 2: 'Salige er alle, som lider på Kristus Jesus', og Salme 51: 'Gud, vær mig nådig!' Det skal være mig nok. Jeg vil heller ikke, med Helligåndens hjælp og trøst, foreholde Djævelen, som efterstræber og frister mig, mange Skriftens vidnesbyrd; til Kristus Jesus vil jeg overlade ham med hans gloende [pile], ved hvis overvindelse også jeg er blevet taget til fange, og jeg vil ved Helligåndens tilskyndelse og bestyrkelse beholde og gøre brug af den kristne fulde rustning, som er mig foreskrevet i Ef. 6, den ånd, som råber og vidner i min ånd: Abba, Abba, Fader ved Kristus, og således vil jeg gudfrygtigt og stille lide denne legemlige død og fromt udånde i vor Gud; ham være ære, lov og pris i evighed! Amen. Mine skrifter¹⁸⁴ viser klart, hvad der har været min kristne tro og bekendelse efter det Guds ord, som er overleveret os gennem profeterne og apostlene. Amen.

Blad 67,2

Johannes Jacobsen Oldendorph døde den 2. september 1566¹⁸⁵.

IV

PROPHETIA JOHANNIS JACOBI OLDENDORPII
HADERSLEBENSIS

ante aliquot annos contexta ex verbo Dei contra contemptum et
abusum divini evangelii in Dania, Suecia et Holsatia nimis habitum.

Ex 32. cap. Deut. de plagis contemptus.

Ex 4. cap. Amos de 4 plagis impenitentiae et contemptus.

Ex 39. cap. de poenis contemptorum et hostium ecclesiae.

Propter contemptum verbique divini abusum,
quod floruit ante regnum est plagis confusum.

Fame, peste, gladio multaque acarpia

punientur Suecia, Dania, Holsatia,

et inde purum tolletur verbum divinum.

Ut pii maneant salvi in æternum. Amen. Amos 8.

PROPHETIA JOHANNIS OLDENDORPII

Haderslebi de horrendis poenis adeoque tristi excidio Haderslebi
soli[us] patrii ob contemptum et abusum verbi divini.

Alterum Capernaum videtur Haderslebium,
quod habeat Dei purum evangelium.

Contempto hocque amisso deglutietur terra,
aut peribit bello, aut devorabitur flamma.

Paulo post Christus redibit, iudex severus,
ut liberet suos, malos perdatque austerus.

Amen.

I. O. H. O. Rex noster Christe, veni cum tua pace! Amen.

IV

JOHANNES JACOBSEN OLDENDORPH AF HADERSLEVS
PROFETI,

for nogle år siden¹⁸⁶ sammenstillet af Guds ord imod den foragt for og misbrug af det guddommelige evangelium, som der findes overmåde meget af i Danmark, Sverige og Holsten.

Af kapitel 32 i 5. Mosebog om ulykker på grund af foragt.

Af kapitel 4 i Amos om de fire ulykker på grund af ubodfærdighed
og foragt.

Af kapitel 39¹⁸⁷ om straffe over kirkens foragtere og fjender.

På grund af foragt for og misbrug af det guddommelige ord er det rige, der før blomstrede, lagt øde ved ulykker.

Ved hunger, pest, sværd og gentagen dårlig høst

vil Sverige, Danmark og Holsten blive straffet,

og det rene guddommelige ord vil blive taget fra dem.

Gid de gudfrygtige må forblive uskadt i evighed. Amen. Amos 8.

JOHANNES OLDENDORPHS PROFETI

i Haderslev om de forfærdelige straffe over og endda en sørgelig ud-slettelse af det hjemlige øde Haderslev på grund af foragt for og misbrug af det guddommelige ord.

Haderslev viser sig at være et andet Kapernaum,
som kunde have Guds rene evangelium.

Når det ringeagtes og mistes, vil landet blive ødt op,
enten gå til grunde ved krig eller blive fortæret af ild.

Snart efter vil Kristus, den strenge dommer, komme igen
for at udfri sine og grumt ødelægge de onde.

Amen.

J. O. H.¹⁸⁸ O Kristus, vor konge, kom med din fred! Amen¹⁸⁹.

NOTER

- 1 'Foreløbig lader jeg dem fare' eller 'siger farvel til dem', men også kun foreløbigt; senere siger Oldendorph ikke så helt lidt om dem.
- 2 Medlemmer af Holst-familien i Flensborg nævnes der flere af i det 16. århundrede, ligeledes af Schwelund-familien (2,2). Se også længere nede 4,2.
- 3 Gammelby ligger ca. 1 km vest for Fjelstrup.
- 4 Til 'fraudulenter', svigagtigt, er der en randbemærkning: 'Proba, quod falsum est', bevis, at det er usandt.
- 5 Evangelisten Lukas' dag er den 18. oktober.
- 6 Af Werckmester-familien i Haderslev nævnes fra dette tidsrum en Hans Werckmester, der 1518-23 var en af byens rådmænd. Familien var nok indvandret sydfra, men havde allerede dengang også medlemmer i Flensborg, Århus, Alborg og Odense.
- 7 '20. august, som var søndagen før Laurentius' dag,' passer ikke. Laurentius' dag til minde om diakonen Laurentius i Rom, som i 258 under den valerianske forfølgelse blev stegt levende på en rist, kort efter at hans biskop Sixtus 2. havde lidt martyrdøden, er hans dødsdag, den 10. august. Søndagen før var i 1509 den 5. august.
- 8 Hvornår Jacob Petersen Oldendorph havde købt huset i Haderslev (3,2) og hvornår han var flyttet dertil, siges ikke, men efter sit bryllup i 1509 har han åbenbart haft fast bopæl her, hvor derfor også alle hans børn er blevet født. Ejer af gården Gammelby blev han da også først efter sine forældres død i 1517 og 1531 (3,2).
- 9 Med 'på en forunderlig måde' hentyder forfatteren til rigsrådets mislykkede forsøg på at få den endnu umyndige hertug Hans d. Æ. valgt til konge i stedet for hans ældre broder hertug Christian, som havde indført reformationen i sit område, for således at lægge hindringer i vejen for en gennemførelse af reformationen i hele landet.
- 10 Da Jacob Petersen Oldendorph døde i 1546, efter at have været rådmand og borgmester i mere end 33 år, er han blevet medlem af byrådet i 1513. Om hans embedstid som borgmester se note 29.
- 11 Den her nævnte Claus Ankersen er antagelig den ældre af to mænd, med samme navn; han nævnes som rådmand i Haderslev 1497 og 1500, 1503 som borgmester.

- 12 Paul Matzen nævnes som rådmand 1504, som borgmester 1516. Da Jacob Petersen Oldendorph blev borgmester, var Paul Matzen død (12,2). – Vinhandelen havde på dette tidspunkt byen monopol på. Da hertug Hans 1557 oprettede apoteket, gik dette privilegium over til apotekeren Anton Bate (se note 120).
- 13 'Om mandagen i fastelavnsugen, det er den 22. februar' passer ikke til 1511, i hvilket år denne dag faldt på den 3. marts; derimod passer datoen til 1563, da Oldendorph skrev dette!
- 14 Angående tilføjelsen 'dennes første hustru' i oversættelsen se blad 11,2.
- 15 'Mandag før Palmesøndag ... 1516, den 29. marts' passer heller ikke; det var i 1516 den 10. marts. Oldendorph har også her simpelthen overført kalenderen for 1563 til 1516!
- 16 Helgendagens navn og den tilsvarende dato er der i håndskriftet plads til, men de er ikke blevet tilføjet. Det er nærliggende, at udfylde hullerne ud fra det følgende og læse: '1517, tirsdag efter Skt. Nicolaus' dag, det er den 8. december'. Skt. Nicolaus, hvis dag er den 6. december, hører til de store helgener, men vi har meget lidt historisk viden om ham. Han skal have været biskop i Myra i Lykien, som sådan have deltaget i kirkemødet i Nikaæa i 325 og være død omkring midten af 300-tallet. Han dyrkedes meget både i Østerland og Vesterland, også i Norden, som søfolkene, bagernes og børnenes skytshelgen og de fattiges velgører. Herom vidner de mange Nikolaj-kirker.
- 17 Også her passer '3. s.i. F., den 14. marts,' kun på 1563! I 1519 faldt denne søndag på den 27. marts.
- 18 M. h. t. forfatterens egen fødselsdag er det helt galt med hans kalender. Dionysius' dag til minde om den efter traditionen første biskop i Paris, som dels identificeres med areopagiten Dionysius (jfr. Ap. Gern. 17,34), dels antages at have levet 200 år senere og være blevet martyr under Aurelian, som var romersk kejser 270–75, er den 9. oktober, og mandagen derefter var i 1524 den 10. oktober, men i 1523 den 12. oktober. Enten har Oldendorph derfor taget fejl af årstallet eller af datoen, eller han har anført datoen efter kalenderen for 1562, i hvilket år den 12. oktober også var en mandag.
- 19 Hjemme har forfatteren altså heddet Hans, men i oversættelsen er Johannes blevet stående, hvor han selv bruger det.
- 20 Gallus' dag til minde om den antageligt irske missionær Gallus, der sammen med sin lærer Columba var kommet til egnen ved Bodensøen og, da denne sidste drog sydpå til Lombardiet, blev der i nærheden som eneboer og efterhånden samlede andre eneboere om sig, en begyndelse til det senere så berømte kloster Skt. Gallen, er hans dødsdag, den 16. oktober (årstallet kendes ikke, men det ligger mellem 625 og 650). Dagen før hans dag er altså den 15. oktober og den 12. i håndskriftet må derfor rettes til den 15. Dertil passer også 'natten mellem søndag og mandag', som i 1526 var natten mellem den 14. og 15. oktober.
- 21 Kannikernes kirke er den nuværende domkirke. Skønt Haderslev dengang ikke havde en domkirke, da det ikke var bispesæde, var Vor Frue Kirke

- her som filial til bispesædet i Slesvig en kollegiatkirke med et kapitel af domherrer, og efter dem har man altså på Oldendorphs tid kaldt den kan-
nikernes kirke til forskel fra slotskirken og Sankt Severins kirke i Gammel
Haderslev.
- 22 Apostelen Andreas' dag er den 30. november, men søndagen før var i 1538
den 24. november; forfatteren har her igen benyttet kalenderen for 1563!
 - 23 Olaus Jensen d. Æ. blev borgmester i Haderslev i 1546 og var det til 1569.
Han kaldes også Oluf (Olaf) Meckelburg; måske har han selv tillagt sig dette
sidste navn efter sin første hustrus familienavn, eller andre har gjort det.
Hendes broder Henrik Mecklenborg nævnes 1519 og var borgmester i Haders-
lev i 1540. Selv stammede Olaus Jensen, som vi af Oldendorph oplyses om,
fra Flensborg, og hans søn Olaus (10,1) vendte, da han blev gift, tilbage til
sin faders fødeby (se note 137).
 - 24 Det nøjagtige årstal for brylluppet, som der er plads til i håndskriftet, mang-
ler, men det må have fundet sted før 1545, da Oldendorph 1545–46 var
i Wittenberg og 1546–48 i Haderslev (21,2 og 22,1), og da han her taler om
et mangeårigt ophold ved universitetet i Rostock (22,1: mere end 4 år) og
det andet ophold kun varede 2 år, 1548–49, må det være det første og
længste ophold dér, han omtaler i forbindelse med sin søster Ingeborgs
bryllup.
 - 25 11,1 mangler nøjagtige årstal og datoer tre steder.
 - 26 Matthias Werckmester nævnes 1549 som rådmand i Tønder. Han døde efter
1563 (se 54,1).
 - 27 'Gülden been' har ikke kunnet findes i nedertyske ordbøger, men heldigvis
har forfatteren selv sagt, hvad det betyder: rosen.
 - 28 Magister Anton er Anton Keyser, som fra 1533 til sin død den 29. juni 1553
var sognepræst ved Fruekirke i Haderslev. Han var medarbejder ved den
endelige udformning af den danske kirkeordinans i Haderslev i 1537. Da
Wandal samme år blev biskop i Ribe, blev Keyser superintendent over Ha-
derslev, Tørring, Åbenrå og Tønder len (for det sidstes vedkommende dog
kun til 1540); efter Tilemann von Hussens udnævnelse til superintendent for
hele Slesvig i 1542 var Keyser et par år kun provst, men efter delingen i
1544 blev han superintendent for Haderslev-området. Han har udgivet en
håndbog for præster. – Tilemann von Hussen (1497-14/5/1551) stammede
fra Cleve, havde studeret i Louvain og sluttet sig til reformationen. Af den
grund måtte han forlade sit hjemland, kom til Hamburg og derfra til Wit-
tenberg, hvor han sammen med Peder Palladius blev dr. theol. i 1537 på den
danske konges bekostning. Samme år kom han til København som lektor
i teologien; 1539–41 var han universitetets rektor. 1542 blev han, som sagt,
superintendent (biskop) i Slesvig, fra 1549 af med kong Christian 3.s yngste
broder Frederik som koadjutor med bispedømmets indtægter.
 - 29 Hvor mange år Jacob Petersen Oldendorph havde været borgmester i Ha-
derslev og hvornår han var blevet det, siges ikke. Forfatteren har i øjeblik-
ket nok ikke husket det og har derfor ladet plads stå åben til tallene, men
har ikke fået dem tilføjet senere. I Haderslevs Bürgerbuch har Achelis som

- hans embedstid som borgmester opgivet ca. 1527–46, altså 20 år, hvis man regner begge år 1527 og 1546 med. (Om Henrik Mecklenborg og Paul Matzen se noter 23 og 12).
- 30 Nis Lund var borgmester ca. 1527–61.
- 31 Om Oluf Jensen se note 23.
- 32 Datoen for Anna Oldendorphs bryllup mangler; den tomme plads til den er ikke blevet udfyldt.
- 33 Villads Knutzen (død 26/8/1566, se 66,2) var rådmand i Haderslev, gift med Sidsel (død 25/12/1566) og fader til Laurids Villadsen (se note 164).
- 34 'Dengang var jeg syg i Tønder', på vej hjem fra England (se 31,1).
- 35 Nederst på siden mangler det nøjagtige årstal og datoen. Det samme er tilføjet to gange på blad 15,1 og 2.
- 36 [Fader] er tilføjet efter de 4,1 givne oplysninger om Jacob Petersen Oldendorph og konkubinen Lena. – 'Samme' vil sige Hans Noth eller Holst.
- 37 Johannes Vorstius, ca. 1529–13/4/1599, var født i Antwerpen, men måtte forlade byen, fordi han sluttede sig til den evangeliske bevægelse. Han blev derefter 1551 præst i Norden i Østfriesland, men måtte 1554 forlade dette embede, da han optrådte imod Johannes Laski og blev afskediget. Samme år fik hertug Hans d. Æ. ham til Haderslev, hvor han blev sognepræst og hertugens 1. hofpræst samt provst over Tønder provsti; 1555–60 var han tillige generalprovst over Haderslev distrikt. Han var gift to gange; hans første hustru hed Catharina, den anden Margareta. 1560 blev Vorstius forflyttet til Itzehoe, hvor han blev sognepræst og provst og tillige kongelig generalprovst over Holsten. I dette embede blev han til sin død.
- 38 Valentin Curtius (Korte), 6/1/1493 til 27/11/1567, var født i Lebus i nærheden af Frankfurt a. d. O., havde studeret teologi i Rostock, var indtrådt i minoritklosteret smst., sluttede sig til reformationen og var 1528–34 præst i byen. På grund af modstand fra folkepartiets side forlod han 1534 Rostock og kom til Lübeck, hvor han blev diakon og senere sognepræst ved Peterskirken og 1554 superintendent for byen. Han deltog i lærestridighederne efter Luthers død på de strenge lutheraneres (gnesio-lutheranernes) side, men viste sig heri som en fredsommelig mand. Som superintendent udviste han de af dronning Mary af England fordrevne calvinister, som sammen med Johannes Laski (se note 45) havde søgt tilflugt i byen. Det er sikkert ikke uden grund, at Oldendorph nævner denne strenge lutheraner som den, der havde viet hans broder Peter.
- 39 Hertug Hans d. Æ., 29/6/1521 til 1–2/10/1580, ældste søn af kong Frederik 1. i hans andet ægteskab med Sophia af Pommern, som rigsrådet havde gjort mislykkede forsøg på at få gjort til faderens efterfølger i stedet for hans halvbroder hertug Christian af kongens første ægteskab, havde ved delingen af hertugdømmerne i 1544 fået den haderslevske del (størstedelen af Sønderjylland med et par amter i Holsten og øerne Nordstrand og Fehmarn), mens hans yngre broder hertug Adolf (se note 144) fik Gottorp med tilhørende områder (den sydlige del af Slesvig, Åbenrå amt og Kiel i Holsten). Hertug Hans residerede på Haderslevhus, senere på det af ham bygge-

- de Hansborg, oprettede 1567 Haderslev lærde skole og 1569 Hertug Hans Hospital. Han forblev ugift, da man modsatte sig et giftermål med hans halvbroder Christian 3.s enkedronning Dorothea. – Hertug Hans' skrivelse findes i De Hansborgske Registrarer II, Breve i uddrag 1543–49, side 648f., med en bemærkning om, at den er dateret 1/9/1550, men indført under 1549, hvilket sidste passer sammen med Oldendorphs årstal. Bernt Stichan var imidlertid død, men det pålægges hans enke og børn at udbetale medgiften til klageren og tilbagegive ham hans hustru.
- 40 De sidste to cifre i årstallet for Apollonias' fødsel mangler.
- 41 Efter Carsten Bremer er der mellem linierne og i marginen tilføjet: *primogenitum, qui 7 annorum natus obiit; postea peperit Hein, qui 5 annorum natus obiit (den førstefødte, som døde i en alder af 7 år; derefter fødte hun Hein, som døde i en alder af 5 år). – Efter Annam filiam er der mellem linierne og nederst på siden tilføjet: quæ 3 septimanis vivens obiit; postea peperit Elzabe, quæ obiit, tunc alterum Carsten, qui 31 annos natus submersus est. Sic Apolloniam peperit et ultimum filium Hinrick Bremer (som døde efter at have levet 3 uger; derefter fødte hun Elzabe, som er død, derpå den anden Carsten, som druknede i en alder af 31 år. Derpå fødte hun Apollonia og den sidste søn Henrik Bremer). Disse tilføjelser synes at skulle sige, at der i den ældre Apollonias første ægteskab med Heine Bremer havde været flere børn, som alle var døde med undtagelse af datteren Apollonia og hendes yngste to brødre, den anden Carsten og den sidste søn Henrik, og at det er dem, der 20,1 menes med Bernt Stichans to stedsønner.*
- 42 'Den 20. marts, omkring Midfastesøndag' – den 20. marts 1558 var netop Midfastesøndag.
- 43 Det må være Apollonia d. Y.s datter Anna, der døde i 1560; mosteren, hun var opkaldt efter, var jo død som barn, kun 3 uger gammel.
- 43a 'og bryllup' burde iflg. den nye overskrift side 88/89 have været rettet til 'indtil hans bryllup', da forfatteren kun lige i slutningen af det første af de to afsnit nævner tanken om at gifte sig.
- 44 De her nævnte krigsuroligheder var begyndelsen til den schmalkaldiske krig, som endte med de evangeliske fyrsters nederlag ved Mühlberg den 24. april 1547.
- 45 Johannes Laski (a Lasco), 1499–8/1/1560, tilhørte en polsk adelsfamilie og havde fået en grundig humanistisk uddannelse. 1524 kom han til Basel, hvor han kom i forbindelse med Erasmus, som satte megen pris på ham. Et par år senere kom han hjem til Polen, men forlod det igen efter en halv snes år og slog sig ned i Nederlandene, hvor han gik over til den reformerte kirke. Han tog ophold i Emden, hvor han skabte et 'nordisk Genève', og fik ledelsen af kirken i Østfriesland. Da han imidlertid ikke vilde bøje sig for det interim, den midlertidige ordning af forholdet mellem protestanter og katolikker indtil et almindeligt kirkemøde, som kejseren efter sin sejr i den schmalkaldiske krig havde påtvunget de protestantiske fyrster ved rigsdagen i Augsburg i 1548, og hvis gennemførelse vilde have betydet en genindførelse af katolicismen i deres lande, drog han 1550 til England til ærke-

biskop Cranmer (se note 53) og blev superintendent for en menighed af evangeliske flygtninge i London med fire præster til betjening af de forskellige sproglige grupper. Efter omslaget ved dronning Marys tronbestigelse i 1553 flygtede han med 170 tilhængere til Danmark, hvor de dog ikke fik lov til at blive, da de ikke vilde gå ind på kravet om at antage dansk luthersk lære og ritus. Herfra drog de så videre til Tyskland, hvor man heller ikke vilde modtage dem (jfr. note 38), og derfra videre til Emden. I 1556 fulgte Laski en opfordring til at vende hjem til Polen, overtog ledelsen af den evangeliske (reformerte) kirke i sit hjemland og havde held med sig i sine bestræbelser for at sammensmelte de forskellige evangeliske grupper til en kirkelig enhed.

- 46 Udtrykket 'falden fra Kristus' åbenbarer noget af Oldendorphs voldsomme sind og hans tilbøjelighed til at bedømme anderledestænkende uretfærdigt hårdt.
- 47 Jørgen Boie (Boye, Georg Boëtius, Agricola) var præstesøn fra Vilstrup ved Haderslev, hvor hans fader Laurentius Boie var den første evangeliske sognepræst. 1538 blev han immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg, hvor han fik magistergraden; 1540 blev han docent ved Københavns universitet og 1541 professor pædagogicus; 1548 blev han kaldet til sognepræst i sit hjem-sogn Vilstrup med bolig i Haderslev og tillige 2. hofpræst hos hertug Hans d. Æ.; 1553 blev han provst over Nordstrand og var mellem Keyzers død i 1553 og Vorstius' tiltrædelse i 1554 viceinspektør for kirkerne under Haderslev; fra 1560 til sin død 1/5/1569 var han tillige generalprovst i den haderslevske del og 1. hofpræst. Han var den første sønderjyde, som efter reformationen beklædte et højere kirkeligt embede i Sønderjylland. Han var gift med Sara, datter af provst Johann Meiger (død 1561) i Rendsborg og enke efter provst Vincent Alberti (død 1552) i Tønder. Hos hertugen var han i stor yndest og havde stor indflydelse på ham, hvorfor han ofte blev genstand for hyldest og henvendelser om hans bevågenhed. 'Sligt plejer just ikke at være den bedste skole for karakteren', siger H. Rørdam i Københavns Universitets Historie, men tilføjer, at han fortjener agtelse som en dygtig kirkelig tilsynsmand. Oldendorph giver i den sidste halvdel af sine optegnelser (fra 45,1 af) en lidet smigrende karakteristik af ham. Hvor megen eller liden vægt man så end vil lægge på denne Oldendorphs fremstilling af provstens karakter, så var han i alt fald en forretningsdygtig og i sin embedsførelse omhyggelig mand, som også forstod at varetage sine egne interesser. 'Noget sandt er der måske deri' (d.v.s. hvad Oldendorph skriver om ham), siger Rørdam (K.S.3.R.I.70).
- 48 Johannes Æpinus, 1499–1553, var fra 1529 til sin død sognepræst ved Skt. Petri Kirke i Hamburg og fra 1532 af den første lutherske superintendent for byens kirker. 1533 blev han dr. theol. i Wittenberg sammen med Johann Bughenhagen og Caspar Cruciger d. Æ.
- 49 'prope stentor' kan vist ikke godt betyde andet end 'næsten en Stentor', d.v.s. så kraftigt som den græske herold Stentor. (Håndskriftet har 'stentor').

- 50 Lesthoff er det nuværende Lowestoft. Ifølge venlig meddelelse fra Port of London Authority stavedes navnet i det 16 årh. Lestoff.
- 51 Martin Butzer, 11/11/1491–28/2/1551, var født i Schlettstadt i Elsass som søn af fattige forældre; da han havde lyst til at studere, indtrådte han som 15-årig i dominikanerordenen. 1517 kom han til Heidelberg, hvor han ivrigt studerede Erasmus og Den hellige Skrift og i 1518 også mødte Luther. 1521 forlod han klosteret og tyede til Franz von Sickingen på dennes borg Ebernburg; samme år blev han ved en pavelig bulle løst fra sit munkeløfte. 1522 blev han præst i Weissenburg, men blev forjaget derfra på grund af sin reformatoriske nidkærhed. 1523 kom han til Strassburg og blev denne bys og hele Elsass' reformator med stor indflydelse også i det øvrige Syd-tyskland og i Rhinlandene. Han indtog en mæglende stilling mellem lutheranere og zwinglianere og forfattede til rigsdagen i Augsburg i 1530 Confessio Tetrapolitana (de fire byers, d.v.s. Strassburg, Memmingen, Konstanz og Lindaus, bekendelse). Da Butzer ikke kunde finde sig i interimet af 1548, som byens råd havde anerkendt, forlod han 1549 Strassburg og begav sig til England, hvor han ved Oldendorphs ankomst dér var hos ærkebiskoppen af Canterbury, som i flere år havde indbudt ham til at komme til England. Der havde iøvrigt været rift om ham fra mange sider, Wittenberg, Basel, Genève og København, hvorfra han knap en uge efter sin afrejse fra Strassburg fik et ærefuldt kald, men da havde han allerede truffet sin afgørelse for England. I slutningen af 1549 blev han kaldet til universitetslærer i Cambridge, hvor han i januar 1550 begyndte sine teologiske forelæsninger og i 1551 blev udnævnt til dr. theol., men han døde kort efter og blev begravet i byens hovedkirke. Under dronning Marys regering blev hans og Fagius' lig 1556 gravet op og deres ben offentligt brændt.
- 52 Paul Fagius, 1504–13/11/1549, var 1515 blevet student ved universitetet i Heidelberg og var under opholdet dér i 1518 blevet bekendt med Luther. Fra 1522 af var han i Strassburg, hvor han læste hebraisk og bl. a. stiftede bekendtskab med Butzer (se ovenfor). 1527 blev han lærer i Isny i Schwaben, hvor han giftede sig, og efter at have studeret teologi et par år i Strassburg, vendte han 1537 tilbage til Isny som præst og blev dér til 1543. Han var ganske vist allerede i 1541 blevet kaldet til professor og præst i Strassburg, men tiltrådte først denne stilling i 1544. 1546 tilkaldte kurfyrst Friedrich 2. af Pfalz (1482–1556) ham til hjælp ved reformationen af universitetet i Heidelberg. Indførelsen af Augsburg-interimet i 1548 gjorde en ende på hans virksomhed i Strassburg, og 1549 fulgte han ligesom Butzer ærkebiskop Cranmers indbydelse og rejste sammen med førstnævnte til England. Efter nogle måneders ophold hos ærkebiskoppen blev han professor i hebraisk i Cambridge, men døde kort efter i samme år. (Se note 51.)
- 53 Thomas Cranmer, 2/7/1489–21/3/1556, var som 14-årig kommet til universitetet i Cambridge, hvor han 1515 var blevet magister og fellow i Jesuskollegiet, men denne sidste stilling mistede han, da han ca. 1519 indgik ægteskab; han fik den dog tilbage, da hans hustru døde året efter. 1523 blev han præsteviet, dr. theol. og teologisk professor i Cambridge. Under et op-

hold i Tyskland i 1532 som Henry 8.s udsending kom han i forbindelse med evangeliske teologer og ægtede hemmeligt Nürnbergs reformator Andreas Osianders (død 1552) niece. 1533 blev han ærkebiskop af Canterbury og var som sådan et villigt redskab for Henry 8. i dennes mange ægteskabssager, men stræbte dog efter at modvirke kongens grusomhed. Ved den engelske kirkes løsrivelse fra Rom i 1534 støttede han kongen og indførte en moderat reform af kirken. Denne reform blev dog standset ved 'Blodartiklerne' af 1539, men efter Henry 8.s død i 1547 blev den gennemført af Cranmer, som efter kongens vilje havde fået sæde i regentskabsrådet for den mindreårige Edward 6. (1537–53). Cranmer var påvirket af Erasmus, Luther og Calvin, og denne sidstes indflydelse fik efterhånden overtaget hos ham (jfr. Common Prayer Book og De 42 Trosartikler). Ved Edward 6.s død i 1553 kom tilbageslaget ved Henry 8.s datter med Catharina af Aragonien Marys tronbestigelse. Allerede i november 1553 blev Cranmer dømt til døden for højforræderi, men dødsdommen blev ikke fuldbyrdet. 1555 blev han af Rom erklæret for kætter og den 14. februar 1556 offentligt degraderet. For at redde sit liv tilbaged kaldte Cranmer nu alle sine reformatoriske 'kætterier' og handlinger og underkastede sig paven og den romerske kirke. Men hoffet havde besluttet hans død, og den 21. marts 1556 blev han brændt, efter at han havde erklæret, at han mod sin samvittighed havde taget afstand fra den evangeliske sandhed, og vedkendt sig sin evangeliske tro.

- 54 Ifølge elskværdig meddelelse fra biblioteket i Lambeth Palace var denne dr. Peter Alexander fra Arles og havde været hofpræst hos Maria af Burgund (som må være kejser Karl 5.s søster Maria, der havde været gift med kong Ludwig 2. af Ungarn (1506–26) og som enke var regent i Nederlandene 1531–55). Alexander var antagelig kommet til England omkring 1547/48. I marts 1549 var det ham, der på ærkebiskop Cranmers vegne skrev til Butzer og Fagius og indbød dem til at komme til England, og i april s. å. rejste han til Calais for at tage imod dem dér og ledsage dem til London. Hen imod slutningen af 1550 sendte Butzer sin betænkning angående messeklæder til ham, som lod den gå videre til ærkebiskoppen.
- 55 Samme bibliotek i Lambeth Palace oplyser fremdeles, at magister Immanuel er identisk med Immanuel Tremellius, som hos Hauck har fået en længere omtale og også omtales i K.f.N. Denne Immanuel Tremellius var født i Ferrara i Italien i 1510 som søn af jødiske forældre, havde studeret i Padua og var blevet kristen omkring 1540; han var blevet døbt i kardinal Poles hjem. 1541 var han af prior Peter Martyr (se note 56) blevet kaldet til dennes klosteskole i Lucca som lærer i hebraisk og virkede dér i samme evangeliske ånd som de andre lærere. På grund af inkvisitionen flygtede han, ligesom Peter Martyr, i 1542 til Strassburg og blev lærer ved den af Joh. Sturm ledede lærde skole. Her giftede han sig i 1544. Efter interimets indførelse i 1548 tog han imod en indbydelse fra ærkebiskop Cranmer og kom med sin hustru til England, hvor han beskæftigede sig med eksegetiske studier; han var også medarbejder ved tilrettelæggelsen af Common Prayer Book. Da Fagius døde i 1549, blev han dennes efterfølger som professor i hebraisk ved universitetet

i Cambridge. Efter dronning Mary's tronbestigelse i 1553 måtte han flygte sammen med sin familie og efterlade hele sit husgeråd i Cambridge. I flere år derefter kunde han ikke finde et blivende sted og en tilfredsstillende beskæftigelse, men blev så i 1561 af kurfyrst Friedrich 3. af Pfalz kaldet til professor i Gammel Testamente i Heidelberg, hvor han blev dr. theol., og hvorfra han udsendte en række teologiske skrifter. Et par gange var han på kortere besøg i England, men blev i Heidelberg til 1577. Da kurfyrst Ludwig 6. efter Friedrich 3.s død igen indførte lutherdommen i Pfalz, fik Tremellius i december 1577 sin afsked, måtte atter gå i eksil, men blev kaldet til professor i hebraisk ved det nyoprettede akademi i Sedan, hvor han døde den 9. oktober 1580. Han var en af sin tids lærdeste kendere af orientalske sprog og glemte i alt sit videnskabelige arbejde ikke sine frænder efter kødet. Det var for også at gøre dem en tjeneste, at han oversatte Calvins katekismus til hebraisk og udgav en hebraisk oversættelse af den gamle syriske oversættelse af Det nye Testamente. Hvorledes han tog imod alle livets omskiftelser og genvordigheder, derom vidner et brev til Calvin, hvori han skriver: Jeg véd, at det er mest nyttigt og ærefuldt for mig, hvad den nådigste Fader har besluttet om mig.

- 56 Peter Martyrs egentlige navn var Pietro Martire Vermigli. Han var født 8/9/1500 i Firenze, blev augustiner munk, humanist og prior i Neapel, hvor han læste skrifter af Erasmus, Zwingli og Butzer. Senere blev han prior i Lucca og gik som sådan reformatorisk frem. 1542 rejste inkquisitionen sag mod ham; han flygtede da til Strassburg, hvor han sluttede sig til Butzer. 1547 fik Cranmer ham til England, hvor han blev professor i Oxford og deltog i affattelsen af de 42 artikler af 1552 og arbejdet med Common Prayer Book. 1553–56 var han professor i Strassburg, derefter i Zürich, hvor han døde den 12. december 1562.
- 57 Butteleruff er temmelig sikkert Botolph's Wharf i nærheden af den gamle London Bridge i St. Botolph's (Skt. Budolfi) sogn. Botolph stavedes omkring 1560 Buttelphe, og navnet er endnu bevaret, f. eks. i Botolph Lane. (Venlig meddelelse fra Trinity House og Corporation of London's Deputy Keeper af Records.)
- 58 Amdens er sikkert det samme som Am(b)ders, et navn, der ofte forekommer i Tønder, og nauta, som er oversat skipper, betyder her snarere skibsejer, reder. Den her nævnte Thomas Amdens kan ikke være den Thomas Andersen, der nævnes som købmand og rådmænd og var født 1542, død 1588, men har vel nok været af samme familie.
- 59 Dithmaria er den form, Oldendorph her og andetsteds bruger for Ditmarsken.
- 60 Johannes Cramer, som havde studeret i Rostock og 1551 var skolemester i Haderslev, blev altså brugt som prædikant ved gudstjenesterne i kirken. Han var 1553 blevet sognepræst i Morsum på Nordstrand, men at han skulde være død dér, passer vist ikke for Oldendorph. Iflg. Arends var han siden 1557 sognepræst i Katharinenheerd i Ejdersted, men om denne forflyttelse har Oldendorph altså ikke vidst noget.
- 61 'cum respitibus' står der i håndskriftet, men hvad det skal betyde, er ikke klart, og der er i det hele taget noget galt i konstruktionen af denne sætning.

- 62 Georg Winter var fra 1525 af hofpræst i Haderslev. Han er medunderskriver af den ovenfor i note 28 omtalte kirkeordinans af 1537. Når Arends siger, at han 1526–ca. 1556 var ærkediakon i Haderslev, beror det antagelig på en misforståelse; han har vist slet ikke været ansat ved domkirken, og om en ærkediakon kan der næppe være tale, da det vilde forudsætte, at der foruden ham har været mindst een diakon ved kirken, og først efter Oldendorphs afgang i 1562 synes der at have været to fastansatte præster foruden sognepræsten. (Jens Røe (se note 171) har vist ikke været diakon, men personel kapellan hos sognepræsten, til han 1562 blev ærkediakon.) – Da sognepræsten var tysker, måtte en kapellan tage sig af de danske gudstjenester.
- 63 I oversættelsen er der sat [20] år for Keysers hele embedstid i Haderslev (se note 28), provst havde han været fra 1537 af, altså 16 år.
- 64 Johannes Nissen Kröger, ca. 1507–59, var sognepræst i Åstrup 1537–59.
- 65 Magister Cæso er Cæso Eminga, født 8/12/1512 i Groningen i Holland, 1540 immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg, 1542 lektor ved domkirken i Slesvig, senere kannik ved og værge for domkirken. Da biskop Tilemann von Hussen døde i 1551, fik han ingen gejstlig efterfølger, men hertug Frederik, 1529–56, kong Frederik 1.s søn, blev forsørget med stiftets gods og indtægter. Eminga var imidlertid en tid lang faktisk biskop, om end ikke af navn, og det var ham, der eksaminerede og ordinerede kandidater til præsteembedet. 1556 kom han i strid med sin kollega i domkapitlet magister Hieronymus Cypræus og gav anledning til en mistanke om, at han hældede til den calviniske lære. 1565 opstod der en strid mellem domkapitlet og hertug Adolf, hertug Frederiks ældre broder og hans efterfølger som fyrstbiskop i Slesvig, der vilde tilintetgøre kapitlets af ham selv stadfæstede friheder. Eminga blev sammen med to andre kanniker sat i fængsel, to af dem på bispe-slottet i Svavsted, den tredje på Gottorp, indtil de gav efter. En tid lang var han læsemester ved domkirkens 1566(67) oprettede Pædagogicum publicum, et slags universitet, som dog ikke rigtig blev til noget. (Det lykkedes først 100 år senere, 1665, at få oprettet universitetet i Kiel.) I 1569 blev han sammen med de andre medlemmer af kapitlet tvunget til at vælge hertugens spæde søn Frederik (født 21/4/1568) til koadjutor i bispeembedet. Fyrstbiskop blev denne dog aldrig, idet kong Frederik 2. efter hertug Adolfs død i 1588 selv overtog Slesvig stift. Eminga døde 13/2/1574 i Slesvig.
- 66 Reinhold Westerholt, 1/2/1493–12/6/1554, var fra Westfalen og oprindelig augustiner munk. 1529–54 var han sognepræst ved domkirken i Slesvig og blev 1540 superintendent, men efter Tilemann von Hussens tiltrædelse som biskop var han 1542–48 og måske også 1552–54 provst, samtidig med at han fungerede som hofpræst på Gottorp til 1548, da Nic. Krage fik denne stilling.
- 67 Den nye og prægtige prædikestol i domkirken i Haderslev fik ikke lov til at stå ret længe, idet den vel er blevet ødelagt i 1627, da kirkens vesttårn under byens brand styrtede sammen og knuste midtskibets hvælvinger og det nordre sideskib. Den nuværende prædikestol fra 1636 er en gave fra amtmænd Georg

von Ahlefeldt og hans hustru Margareta Blome. (Jfv. Danmarks Kirker, Haderslev Amt I, s. 148.)

- 68 Om det nu er Boie, der har været skyld i, at Oldendorph kun denne ene gang fik lov at prædike for hertugen, eller den skrappe prædiken er faldet de høje herskaber for brystet, får stå hen. Oldendorph siger selv lidt længere nede (33,2), at han ofte har prædiket for Boie i 1554 både i Vilstrup og i Haderslev.
- 69 Jacob Andersen (Petraeus) var sognepræst i Moltrup-Bjærning fra (1551) til sin død i 1575.
- 70 Johannes Ankersen, ca. 1527–20/6/1602, var sognepræst i Starup-Grarup fra (1574) til sin død. I 1554 har han åbenbart været adjunkt hos sin svigerfar Ivar Ravn, der allerede nævnes som præst smst. i 1533.
- 71 Datoen for Johannes Vorstius' ankomst til Haderslev mangler.
- 72 Kirkevæрге Hieronymus er Hieronymus Boldigk, som var sekretær hos hertug Hans. Iflg. Bürgerbuch var han borgmester 1567–72, men Oldendorph kalder ham borgmester allerede i 1564 (se 58,1).
- 73 Efter alt at dømme var Oldendorph den første fastansatte kapellan ved domkirken efter reformationen. Sit embede omtaler han altid som sacellania, og han taler aldrig om en anden kollega end sognepræsten. Røe har, som ovenfor sagt, antagelig indtil 1562 været personel kapellan.
- 74 Borgmester Olaus Jensens søn (af første ægteskab, se 9,2 og 10,1) Peter Olufsen var blevet immatrikuleret i Rostock i 1547 og var iflg. Oldendorph i begyndelsen af 1556 blevet udnævnt til sognepræst i Halk, hvor han blev til sin død ca. 1591.
- 75 'Vor kære Frue' er Mariakirken i Flensborg.
- 76 De tre holstenske fyrster var kong Frederik 2. sammen med sine farbrødre Hans d. Æ. og Adolf af Gottorp. Egentlig vilde hertug Adolf have været ene om dette foretagende, men planen blev røbet for kongen, som på den måde sammen med hertug Hans blev deltager i togtet, og de to delte byttet sammen med hertug Adolf.
- 77 Der havde i Vorstius' embedstid i Haderslev været et spændt forhold mellem ham og Jørgen Boie. Vorstius synes at have svaret til professor i Rostock David Chytræus' karakteristik af ham som en sagtmodig mand, og til sin selvkarakteristik som en mand, der ikke blot var lille af vækst, men heller ikke havde store tanker om sig selv:

Sum parvus, parvusque fui, parvusque manebo,
inque meis oculis nil nisi parvus ero
(Lille jeg er og var, og lille jeg stedse vil blive,
i mine øjne jeg kun lille at være attrår).

Boie, der var født i Vilstrup og var blevet professor ved Københavns universitet, da Vorstius kun var en 12-års dreng, og tilmeldt havde været sognepræst i Vilstrup og 2. hofpræst i 6 år, da Vorstius kom til byen, og desuden i 1553 var blevet provst over Nordstrand, har nok følt sig forbigået, da den kun 25-årige udlænding Vorstius blev kaldet som 1. hofpræst i 1554 og året

- derefter blev generalprovst for Haderslev distrikt. Der er vel nok noget om det, når Oldendorph ved Vorstius' afrejse fra Haderslev lader ham klage over Boie og andre ved hoffet.
- 78 Johannes Hecht fra Güstrow var sognepræst i Haderslev fra 1560 til ca. 1571. Den måde, Oldendorph omtaler ham på som en udelig og ulærd mand, røber tydeligt nok også hans fortrydelighed over at være blevet forbigået ved besættelsen af sognepræsteembedet til fordel for en udlænding. Det var åbenbart ikke blot Hecht, der 'så skævt' til Oldendorph (35,2), men denne lige så meget til ham.
- 79 Jørgen Clausen nævnes som rådmand 1552–61, om Jørgen Knutzen vides ellers intet.
- 79a Kirkens bibliotek var det rum, hvor de bøger, der skulde findes ved kirken, opbevarede, et slags præsteværelse.
- 80 Jes Simonsen nævnes 1556 som hospitalsforstander, Jørgen Werckmester ligeledes som hospitalsforstander i 1567. Hospitalet er det gamle Sankt Gertruds Hospital, som allerede nævnes i Haderslev Stadsret af 1292, og som 1569 erstattedes af det nuværende Hertug Hans Hospital. – Jacob Hansen Goldschmidt var svoger til Hieronymus Boldigk.
- 81 Den her og 66,1 nævnte Claus Ankersen må være en yngre mand end den 5,2 nævnte. Bürgerbuch har for denne Claus Ankersen d. Y. kun årstallene 1563–67.
- 82 Den her og på følgende side nævnte adelsmands navn Albert Droxes er i oversættelsen gengivet Albert Truchsess, og der kan næppe være tvivl om, at han er identisk med den referent, der har underskrevet en kopi af pas udstedt til provst Johannes Vorstius i anledning af dennes bortrejse fra Haderslev til Itzehoe (se 35,1) med 'Relator Albrecht Truchsess' (hertugens kopibog). Hans fulde navn var Albrecht von Truchsess Freiherr von Wetzhausen; han tilhørte en frankisk adelslægt, af hvilken en gren var kommet til Preussen. Selv havde han været råd hos hertug Albrecht af Preussen (1490–1568), som var gift med hertug Hans d. Æ.s halvsøster Dorothea, og 1558 fik han bestalling som hofråd hos hertug Hans.
- 83 Jacob Outzen blev 1567 hospitalsforstander og var 1578–92 borgmester.
- 83a Der kan have været flere grunde til, at almuen ikke vilde af med Oldendorph: han prædikede jo på dansk (se 32,1 og note 62), var haderslever og tilhørte en af byens ansete familier.
- 84 'Selvfølgelig var han overtalt til det af Georg Beyer og andre' – stilistisk hører denne sidste sætning i dette afsnit til den umiddelbart foregående, og det skulde så være Oldendorph, der var blevet overtalt, men dette er ikke sandsynligt. Den sidste sætning hører snarere sammen med begyndelsen af afsnittet: 'Derpå tilbød han (Boie) mig' og vil så sige, at det var Georg Beyer, der stod bag ved Boies tilbud.
- 85 Oldendorph skriver kun een gang (46,1) Jurgen Beir og bruger ellers altid den latinske form Georg Bauarus = Bavarus, d.v.s. Bayer, sædvanlig stavet Beyer. Familien stammede nemlig fra Bayern, nærmere fra fyrstendømmet Ansbach i det bayerske Franken, hvor sekretær Georg Beyers farfar Christian

Beyer var født. (Johannes Moller i *Cimbria literata* har ganske vist 'farbror' i stedet for 'fader', og dette er ofte blevet gentaget efter ham, men O. H. Moller i *Genealogische Tabelle* von den mütterlichen Vorfahren der Ehegattin des Herrn Matthias Holst, Flensburg 1774, opfører ham som fader til Georg Beyer d. Æ., hvis søn med samme navn var hertug Hans d. Æ.s sekretær). Denne Christian Beyer var dr. jur. og havde været professor og borgmester i Wittenberg, men var derefter blevet kurfyrst Johann den Trofaste af Sachsens kansler og oplæste som sådan på rigsdagen i Augsburg 1530, den 25. juni, den tyske tekst af Den augsburgske Bekendelse 'så højt og tydeligt, at man ikke blot i og uden for salen, men også i slotsgården kunde opfatte alle ordene'. Han døde i residensen Weimar i 1555. Hans søn Georg Beyer d. Æ. var borgmester i Gera i Vogtland, hvor hans søn Georg Beyer d. Y. blev født ca. 1524. Denne var i 35 år, d.v.s. fra 1545 af, gehejmeråd og kammersekretær hos hertug Hans d. Æ. og medforfatter af den af hertug Hans udstedte landret for Nordstrand, som senere blev udvidet til også at omfatte de tønderske marskegne og med visse ændringer forblev i kraft til slutningen af det 19. århundrede. Efter hertugens død i 1580 flyttede Georg Beyer d. Y. til Flensburg, hvor han døde 2. s. e. Påske, den 30. april, 1587, 63 år gammel, og blev begravet i Mariakirken smst. Han havde været gift to gange; hans første hustru var Maria Frese, i andet ægteskab var han gift med Magdalene, død 1598, en søster til rådmænd Carsten Rickertsen d. Y. i Flensburg. Hun satte ham i 1591 et minde i kirken ved et epitafium med billeder af ham selv med sine to hustruer, knælende ved korset, og 14 børn. A. Halling opgiver 1555 (eller 1553) som året for indgåelse af deres ægteskab, men dette er med hånden rettet til 20. august 1553. Der var forøvrigt et dobbelt svogerskab mellem Georg Beyer d. Y. og Carsten Rickertsen d. Y., idet denne sidste var gift med den førstes søster Catharina, født 1531, død 1599. Forbindelsen med Rickertsen-familien synes imidlertid at have været endnu ældre, da Carsten Rickertsen d. Y.s mor, gift med borgmester Carsten Rickertsen d. Æ., også hed Maria Frese, ligesom Georg Beyers første hustru (jfr. note 135). – Om svogerskabet med Oldendorphs søstersøn Olaus Jensen d. Y. se 54,2 og note 137. – Georg Beyer stod åbenbart i et meget venskabeligt forhold til Jørgen Boie, som kalder ham 'min kære svoger'.

- 86 'Frömike' kan betyde en brav mand, men også en, der kun anstiller sig sådan, altså hykler; her er det efter sammenhængen gengivet 'spytlikker'.
- 87 Om alle de her nævnte borgere i Haderslev kan der kun siges, at Jes (Jens) Schröder var rådmand og døde 1593, og at Laurs Schröder antagelig er den samme som den 62,2 ff. nævnte Lorenz Smidt, som også kaldes Lorenz Skrædder og Laurids Skrædder (se der).
- 88 Om degnen vides ikke andet end hans navn Grejs = Gregers.
- 89 Lorenz Wensin, herre til Rolstorp, var fader til den senere amtmand på Gottorp Godske Wensin.
- 90 Sognepræsten i Assens hr. Peter var Peter Jensen (eller Hansen) Kempe, som havde fået dette embede i 1552, blev provst i 1565 og døde 14/4/1577.

- 91 Sognepræst magister Georg i Odense var Jørgen Rasmussen Ystad eller Schonning, som var født i Ystad i Skåne, 1558 var blevet magister i København og 1559 sognepræst ved Skt. Knuds (Albani) kirke. Han døde 6/4/1571.
- 92 Prioren ved klosteret i Odense var 1529–72 Christen Poulsen, død 16/8/75. Det må være ham, Oldendorph omtaler, da Skt. Knuds kloster af benediktinerordenen fra omkring år 1100 i 1562 var det eneste af de seks eller flere klostre i Odense, der eksisterede efter sækulariseringen og havde en prior; Johanniterordenens Skt. Hans eller Skt. Michaels kloster bestod ganske vist endnu på dette tidspunkt, men dets forstander kaldtes commendator. At Christen Poulsen ikke vilde sørge for en vogn til Oldendorph, var vel et udslag af hans modvilje mod reformationens tilhængere. I mangt og meget måtte han bøje sig for kongens vilje og opfylde hans krav, men han vilde åbenbart ikke gøre mere end højst nødvendigt.
- 93 Hr. Laurentius er Laurentius Hansen, som ca. 1552–57 havde været sognekapellan ved Vor Frue Kirke i Nyborg og 1557 var blevet sognepræst ved samme; han døde ca. 1572.
- 94 Mare Balticum (Østersøen) skriver Oldendorph i stedet for Storebælt.
- 95 Hvem den her nævnte gamle adelsmand Claus Daa var, kan ikke siges med bestemthed. Der synes at være to muligheder: 1) Claus Daa til Ravnstrup og Holmegård, som 1519–25 var hofsinde, 1532–37 lensmand på Skodborg og Hundsbæk, 1551–52 landsdommer på Sjælland og døde ca. 1574, 2) Claus Daa til Grønderup, Sallinge herred på Fyn, Skovsgård og Helsned på Langeland, som i alt fald var i live i 1558 og meget muligt også fire år senere. Den første af de to kan i 1562 vel godt have været en gammel mand, den anden ligeledes, da han var en søn af Jørgen Daas tredje ægteskab, som var indgået før 1492.
- 96 Sognepræst i Korsør hr. Jens' fulde navn var Jens Jensen (eller Jonsen), død 1566.
- 97 Jens Pedersen Lerck (Lerche) var sognepræst ved Skt. Peders Kirke i Slagelse og nævnes endnu 1574; hr. Jørgen Nielsen var sognepræst smst. ved Skt. Mikkels Kirke.
- 98 Klosteret i Antvorskov var et Johanniterkloster, stiftet af kong Valdemar 1. Det var i dette, Hans Tausen indtrådte som munk. Den sidste virkelige prior var Eskild til 1538, men også efter reformationens indførelse vedblev klosterets forstandere at kaldes priorer, skønt de i virkeligheden nærmest var kongelige bestyrere. Efter Eskild nævnes Nicolaj Andersen Foss (død 1568) som sådan og 1568–80 Bertel Sørensen. Måske er det denne sidste, der under Oldendorphs besøg har været lektor og hans vært.
- 99 Prior Niels er den ovenfor nævnte Nicolaj Andersen Foss, der var prior fra 1538–68.
- 100 Den af Oldendorph omtalte ildebrand i Haderslev foreligger der, så vidt vides, ingen andre efterretninger om.
- 101 Klosteret i Sorø var stiftet af Asser Rig og hans to brødre som et benediktinerkloster, men var af biskop Absalon 1162 blevet omdannet til et cistercienserkloster med munke fra Esrom. Abbederne havde haft en høj rang blandt ri-

- gets prælater; 1523 nævnes biskoppen af Roskilde og prioren i Antvorskov sammen med abbeden i Sorø som de tre ypperste på Sjælland, og den sidste af de tre havde rang næst efter biskoppen. Abbeden var 1556–65 Olaus Laur- sen, vistnok den sidste af konventet valgte abbed; hans marmorsten findes i kirken.
- 102 Magister Martin var Martin Pedersen (Alban), som i 1562 var lektor i Sorø. Han var født i Grenå 10/11/1537, blev 1565 abbed i Sorø og 1572 sogne- præst (i første række compastores) ved domkirken i Roskilde; 1588 blev han 'prædikestolen forbuden'.
- 103 Abbeden fra Ringsted Franciscus var Frants Andersen (1512–82), som året før Oldendorphs besøg i 1561 var blevet klosterets forstander med titlen ab- bed og var det til 1571. Også abbeden i Ringsted hørte med til Sjællands fornemste prælater. Klosteret var et benediktinerkloster, indviet til Jomfru Maria og Skt. Benedikt og kaldt snart efter den ene, snart efter den anden. Det blev påbegyndt under Svend Estridsen, men fuldført under Knud den Hellige 1080 eller 1081.
- 104 'de æditis libris' står der, men 'æditis' skal nok læses 'editis'; der er altså tale om udkomne bøger, men hvilke det er, siges ikke, kun får man af det føl- gende det indtryk, at Oldendorph ikke ligesom abbeden kunde være tilfreds med dem; man har måske lov til at gætte på Niels Hemmingsens bøger.
- 105 Sognepræsten magister Peter var Peter Poulsen, som var født 1509 i Århus, men hvis forældre stammede fra Westfalen. Efter skolegang i sin hjemby un- der den berømte skolemand dr. Morten Brørup og siden under Torkel Abild- gård kom han i 1533 til universitetet i Wittenberg, hvor han studerede i over 4 år og blev både magister artium og baccalaureus theologiæ. I 1538 blev han professor i græsk ved Københavns universitet, hvis rektor han var i 1541. I 1542 rådede Bugenhagen kongen til at lade ham blive dr. theol., da han var lige så lærd som nogen tysk doktor, men det blev ikke til noget; han var allerede i foråret samme år blevet sognepræst ved Roskilde domkirke og teo- logisk lektor dér. I Roskilde mødte han en vis modstand fra kannikernes side, som inderst inde endnu holdt fast ved det gamle, vel ikke mindst for de dermed forbundne indtægters skyld, men efter 22 års forløb fik han selv et kannikeembede. I alt fald virkede han trofast og flittigt i sit embede i Ros- kilde i over 30 år indtil sin død den 22. september 1572. I ligtaalen over ham gav Niels Hemmingsen ham det smukkeste vidnesbyrd.
- 106 Her og i det følgende præsenterer Oldendorph en række betydelige mænd ved Københavns universitet fra alle fire fakulteter. Den første af dem er Niels Hemmingsen, den såvel hjemme som ude i den store verden for sin al- sidige lærdom, flid og fromhed i sind og vandel højt agtede og ærede mand, som på dette tidspunkt blev anset for at være Københavns universitets hoved. Han var født i maj eller juni 1513 i Errindlev på Lolland. Sin skolegang havde han fået forskellige steder og var derefter 1537 kommet til Witten- berg, hvor han blev magister og særligt sluttede sig til Melanchthon. 1543 blev han professor i græsk ved Københavns universitet, 1545 i dialektik og 1553 teologisk professor; 1557 blev han dr. theol. og var flere gange univer-

sitetets rektor. Han var en meget produktiv teologisk forfatter med en lang række eksegetiske, dogmatiske, etiske, pastoralteologiske og opbyggelige skrifter; hans værker på latin blev oversat til både dansk, engelsk og tysk. I 1557 havde han udgivet sin 'Tavle om Herrens Nadver', hvori han fremhæver den lutherske lære herom som den rigtige, men ifølge Oldendorphs fremstilling har han allerede 1562 haft en noget afvigende opfattelse på dette punkt. Den kom i nogen grad for dagen, da han i 1571 udgav sin 'Demonstratio indubitatae veritatis de Domino Jesu' (Fremstilling af den uomtvistelige sandhed om Herren Jesus), hvori han tog afstand fra den lutherske ubikvitetslære (læren om, at den ophøjede Kristus både med sin guddommelige og menneskelige natur er personlig til stede overalt, hvor han vil og har givet løfte om at være til stede, f. eks. også i nadverens brød og vin), og den trådte ganske tydeligt frem i hans 'Syntagma' af 1574, hvori han vedkendte sig den calvinske nadverlære. Som følge heraf blev han 1579 'på en tid lang afsat', og fik anvist bolig i Roskilde, hvor han havde et kannikedømme. Han kom dog aldrig tilbage til universitetet, men efter kong Frederik 2.s død i 1588 fortsatte han i Roskilde med sin litterære virksomhed og udgav bl. a. 1595 'Brevis repetitio doctrinæ de universali gratia' (En kort gentagelse af læren om den universelle nåde), og i denne tager han afstand fra Calvins lære om forudbestemmelsen. Endelig skal nævnes, at Niels Hemmingsen er forfatter til 'De 25 Religionsartikler' af 1569, som fremmede, der vilde tage bopæl i Danmark, måtte sværge på for at få lov til at blive i landet, og at hans 'Liffsens Vey, det er en vis oc christelig Undervisning om, hvad det Menneske skal vide, tro og giøre, som det evige Liff vil indgå' (1570) blev oversat til latin, islandsk, tysk og engelsk. Niels Hemmingsen døde i Roskilde den 23. maj 1600, 87 år gammel.

- 107 Den næste er Rasmus Mikkelsen Glad (Erasmus Michaëlius Lætus), født 1526 i Vejlbj sogn ved Grenå, død den 9. november 1582 i København. 1542–46 havde han studeret ved Københavns universitet og blev 1546 magister dér. Det havde først været hans hensigt at studere jura, men han skiftede om til klassisk filologi, især latin, og han vedblev at være mere filolog end teolog. 1548–50 studerede han ved det filosofiske fakultet i Rostock, 1551 var han atter hjemme, og 1554 blev han pædagogisk professor i København, 1558 professor i dialektik. 1559 var han i Wittenberg, hvor han blev dr. theol., og det følgende år blev han teologisk professor i København. 1561 var han universitetets rektor, men måtte fratræde før tiden. I 1569 blev han adlet. 1572 fik han tilladelse til en længere udenlandsrejse; da han imidlertid blev for længe borte, blev han afskediget i 1574, men forinden havde han fået et kanonikat i Oslo, og efter sin afskedigelse fik han oven i købet i stedet for det kanonikat, han som professor havde haft i Roskilde, et andet sammesteds, som var bedre end det forrige. Han led altså ingen nød og kunde fortsætte sin litterære virksomhed til et par år før sin død. Af hans mange skrifter af forskelligt indhold skal her kun nævnes 'Rerum Danicarum libri undecim', Elleve bøger om Danmarks Historie, på vers, udkommet i Frankfurt a. M. og tilegnet kong Frederik 2. som nytårgave 1574.

- 108 Den tredje, Albert Knoppert, er en repræsentant for det juridiske fakultet. Han var født i Zwolle i Nederlandene, havde fra 1546 af studeret i Rostock og var blevet dr. jur. dér. 1549 blev han ansat som eneste juridiske professor ved Københavns universitet, hvis rektor han var flere gange. Han blev ofte benyttet i diplomatiske sendelser til udlandet, og på sin sidste rejse til tyske og nederlandske universiteter for at indhente betænkninger for kongen i anledning af dennes stridigheder med hertugerne Hans d. Æ. og Adolf om deres len, blev han i nærheden af Louvain overfaldet af røvere og døde af sine sår den 16. maj 1576.
- 109 Derefter følger en repræsentant for det medicinske fakultet, Hans Frandsen (Johannes Franciscus Ripensis), som Oldendorph kalder sin slægtning; det må vel være på hans mors side. Hans Frandsen var født i Ribe i 1532 og havde fra 1551 af studeret i Wittenberg. Efter sin hjemkomst i 1556 blev han underdogtemester for Christian 3.s yngre sønner Magnus og Hans d. Y., men opgav denne stilling det følgende år og rejste til Wittenberg og andre steder i Tyskland og Frankrig for at studere medicin; i Frankrig blev han dr. med. 1561 blev han medicinsk professor i København og blev i denne stilling til sin død den 4. juli 1584. Før sin udnævnelse til professor havde han udgivet en lang række latinske digte og havde ry som latinsk digter; i København fik han ved siden af at passe sit professorat og en udstrakt medicinsk praksis tid til at udgive gamle græske lægers skrifter i latinsk oversættelse og andre medicinske skrifter. Teologisk stod han sin ven Niels Hemmingsen nær. – Det er ham, der lidt længere henne kaldes dr. Johannes.
- 110 Den næste, der nævnes, er Sjællands biskop Hans Albertsen. Han var født i København i 1525 og var, efter at have studeret ved det hjemlige universitet og erhvervet magistergraden, 1546 blevet lektor i græsk, 1554 professor i dialektik og 1558 professor i teologi. Allerede 1555 var han universitetets rektor og blev det igen 1567–69. Fra 1559 af var han den syge Peder Palladius' medhjælper i bispeembedet og blev efter dennes død i 1560 hans efterfølger; 1563 blev han dr. theol. og døde den 25. maj 1569. Af ham har vi i Den danske Salmebog nr. 744 'Jeg véd en urt både dejlig og bold'; i 1564 besørgede han en ny udgave af Peder Palladius' danske alterbog og har desuden udgivet en række andre skrifter.
- 111 Hans Mynster (Johannes Spithovius Monasteriensis) er en repræsentant for det filosofiske fakultet. Han stammede fra Nederlandene, men havde studeret i København, hvor han blev immatrikuleret 1542 og magister i 1544. 1545 blev han pædagogisk professor, men 1549 blev han på grund af en forlovelse, som mishagede universitetets senat, erklæret for uværdig til professorværdigheden. Han drog så til England, hvor han blev lærer for den senere dronning Elizabeth 1. Efter dronning Marys tronbestigelse forlod han England og kom tilbage til Danmark; her blev han 1554 på ny professor, nu i græsk og senere i fysik. 1563 blev han baccalaureus i medicin med udsigt til at blive professor dr. med. Elias Rempolts (se længere nede note om denne) efterfølger, men døde samme år den 30. december.
- 112 Johannes Sascerides (Jan Sasgers), født 24/6/1526 i Warmenhuysen i Nord-

- holland, havde studeret i Louvain, hvor han gennem læsning var blevet bekendt med reformationen, og blev derefter præst i Haring i nærheden af sin hjemstavn. Hans evangeliske indstilling vakte imidlertid en så stærk modstand i sognet, at han måtte opgive embedet. Han drog så først til England og kom ca. 1554 til Wittenberg, hvor han opholdt sig i tre år, flittigt studerede teologi og erhvervede sig magistergraden. På Melanchthons anbefaling til kong Christian 3. blev han 1557 kaldet til professor i hebraisk ved Københavns universitet og blev i denne stilling i 37 år til sin død den 27. februar 1594; to gange var han universitetets rektor. Han synes at have tilhørt den philippistiske retning, men optrådte skarpt imod Niels Hemmingsen i nadverstriden.
- 113 Til sidst nævner Oldendorph en repræsentant for det medicinske fakultet, dr. med. Elias, d.v.s. Elias Rempolt. Eftersom han kaldes Svollensis, må han vel stamme fra Zwolle i Nederlandene. I den sidste halvdel af 50'erne optræder han i København som en fattig tysk student, der gentagne gange får kongelig understøttelse, sidste gang for at kunne studere medicin i Frankrig. Efter sin tilbagekomst til Danmark blev han 1561 lektor ved universitetet, men var der kun kort tid, da enkedronning Dorothea ønskede at have ham med som læge under en rejse til Celle. Efter sin tilbagekomst og optagelse i konsistoriet i 1562 gjorde enkedronningen imidlertid så ofte krav på hans tjeneste, at han ikke kunne passe sine forelæsninger ordentligt, og universitetet fik en henstilling om at afskedige ham med lempelse. Han døde imidlertid ved samme tid, den 14. august 1563.
- 114 Endelig nævner Oldendorph en sognepræst magister Johan. Ved en gennemgang af de københavnske præster på dette tidspunkt, findes der kun én, der kan svare hertil, og det er Hans Thomisson, født i Hygum i Sønderjylland den 1. marts 1532 som søn af sognepræst Thomas Knudsen. Han havde efter skolegang i Ribe fra 1553 af studeret i Wittenberg og var blevet magister dér; 1557 var han blevet rektor i Ribe og 1561 sognepræst ved Frue Kirke i København, hvor han døde den 22. september 1573. Det er ham, der har udgivet Den danske Salmebog af 1569 med en hel del salmer af sine egne og nogle af sin faders.
- 115 Af Johannes Sacerides' trykte themata findes i fortegnelsen over hans skrifter ingen før 1565.
- 116 Niels Hemmingsens her nævnte skrifts latinske titel er 'Assertiones de operibus charitatis et officio cujusque in suo officio'; det udkom i 1562.
- 117 'Gladium meum fregi' (jeg brækkede mit sværd) er taget i bogstavelig betydning. Muligvis har Oldendorph båret et sådant våben, men der er en mulighed for, at udtrykket er billedtale, hvis mening læseren selv må finde ud af.
- 118 Måske er det disse 'profetier', der findes bag i bogen.
- 119 Dr. med. David Milesius fra Nyssa i Schlesien var hertug Hans d.Æ.s hoflæge; han døde den 17. november 1562, tre måneder efter besøget hos Oldendorph (se 47,2).
- 120 Apoteker Anton var Anton Bate (Battus), som var af nederlandsk herkomst. Familien Bate var for religionsfrihedens skyld flygtet til Hamburg (C. lit. I,31f.), og derfra var altså Anton Bate kommet til Haderslev, hvor han 1557

- fik bestalling som apoteker på 6 år, men disse 6 år blev til i alt 38. Haderslev apotek var et af de få privilegerede apoteker, der på dette tidspunkt fandtes i riget, idet der foruden det kun var sådanne i København og Odense. Anton Bate var to gange gift, første gang med Abigael Bonifatiusdatter, enke efter Christian 3.s livkirurg Jacob Hasebard d.Æ. og svigermor til biskop Poul Madsen (se note 124); hun døde før 1571. Anden gang var han gift med Mette Schumacher, datter af borgmester i Haderslev Wilhelm Schumacher. Han selv døde 1595; Åstrup kirkebog har under dette år efter 2. s. i Fasten: Die Veneris sepultus est Antonius Battus pharmacopola Haderslebianus (Fredag [21. marts] blev apoteker Anton Bate af Haderslev begravet).
- 121 Den eneste Laurentius blandt præsterne i Haderslev provsti var i 1562 Laurentius Nicolai Kröger, som var sognepræst i Åstrup fra 1559 til sin død i 1567. Han var gift med en datter af sin forgænger i embedet Johannes Nissen Kröger; ved dette giftermål fik Laurentius tilnavnet Kröger, som gik i arv til hans søn og sønnesøn.
- 122 Den sindssyge Jacob Lund er vel den samme, som Oldendorph på sin rejse til København havde besøgt i fængslet i Roskilde. I så fald var han kommet tilbage til Haderslev, men også her var han sat i fængsel; sindssygehospitaller havde man jo ikke. – December er vist en skrivefejl og skulle være september.
- 123 Jørgen (Georg) Barsø var sognepræst i Fjelstrup til sin død i 1562. Hvornår han havde fået embedet dér, vides ikke, men han var der i alt fald i 1549, da han blev anklaget for og erkendte sig skyldig i ægteskabsbrud. Dette var det hertug Hans 'meget besværligt og imod' at få underretning om, og han skrev et par breve til Hieronymus Boldigk og magister Anton Keyser og til lensmanden Sivert Rantzau om, hvad der skulle foretages i sagen. Hertugen vilde have sagen afgjort af en forsamling af de bedst egnede og lærdeste teologer i nærheden og mente selv, at Jørgen Barsø havde forbrudt sit embede og burde straffes med et halvt års fængsel, derefter løslades mod en tålelig sum penge og forvises; under omstændigheder kunde han dog få en mildere straf. Dommen kom til at lyde på, at hr. Jørgen mistede sit embede i tre år og udsoner sig med øvrigheden, kirken og den klagende part. Da hertugen havde fået meddelelse herom, svarede han, at det foreløbig måtte blive ved rettens afgørelse, men når han kom hjem, vilde han efter omstændighederne bevise præsten mere nåde, dog at han i mellemtiden anstillede sit liv således, at han viste bod og bedring. Kort efter blev han af amtmanden løsladt mod at betale en bøde på 200 daler, og dermed synes sagen at have været afgjort; i alt fald blev Jørgen Barsø i sit embede i Fjelstrup til sin død. (De Hansborgske Registranter II, side 620 f. og 631 f. tillige med I, side 13).
- 124 Ribebiskoppen var Poul Madsen, 1527–30/10/1590. Han stammede fra Køge, havde studeret i Louvain fra 1550 af og tog efter sin hjemkomst i 1554 magistergraden, blev professor i pædagogik og lærer i hebraisk ved universitetet i København, senere professor i græsk og dialektik. 1562 blev han Hans Tausens efterfølger som biskop i Ribe, men forflyttedes 1569 derfra til København som Hans Albertsens efterfølger på Sjællands bispestol; 1570 blev han dr. theol. og teologisk professor og var to gange universitetets

- rektor. 1580 besørgede han en ny udgave af Peder Palladius' alterbog med tillæg, og han havde en stor del i arbejdet med den reviderede bibeloversættelse af 1589 (Frederik 2.s Bibel). I første ægteskab havde han været gift med Ursula, som var død 6/1/1561. Hans af Oldendorph omtalte bryllup var hans vielse på Koldinghus til Dorothea Poulsdatter, en datter af hofpræsten smst. magister Paul Noviomagus (se nedenfor). Dette ægteskab varede dog kun et år, da Dorothea, kun 17 år gammel, døde i 1563. Tredje gang giftede biskoppen sig (ca. 1566) med Karine (født 1548), en datter af rådmand og senere borgmester i Ribe Søren Jacobsen Stage (død 1577) og hustru Anna Sørensdatter Klyne (død 1575). Heller ikke dette ægteskab blev af lang varighed, idet Karine døde 1567, og 4/7/1568 giftede biskoppen sig for fjerde gang med Catharina Jacobsdatter Hasebard (ca. 1547–78), en datter af kongelig livkirurg Jacob Hasebard d.Æ. (død 1556) og Abigaël Bonifatiusdatter, som anden gang blev gift med apoteker i Haderslev Anton Bate (se ovenfor note 120).
- 125 Magister Paul var Paul Noviomagus (eller Neomachus), d.v.s. Paul fra Noviomagus. I og for sig siger det ikke meget, da der var tre byer med dette navn: Noviomagus Batavorum (Nijmegen) i Nederlandene, Noviomagus Nemetum (Speyer) og Noviomagus Treverorum (Neumagen) ved Mosel neden for Trier, men da den nævnte Paul Noviomagus temmelig sikkert er den Paul von Nimwegen, som Christian 3. omtaler i et par breve til Bugenhagen af 31/1 og 4/9 1543 sammen med Peter Genner, Niels Palladius og et par andre, er det nærliggende at slutte sig til, at han var fra Nederlandene. 1544 blev han slotspræst på Frederiksborg, og efter kongens død var han hofpræst hos enkedronningen på Koldinghus. Han døde 26/1/1571.
- 126 David Barsø blev faderens efterfølger i sognepræsteembedet i Fjelstrup og blev dér til sin død i 1580.
- 127 Også her er 21. december vist en skrivefejl og kan måske fortolkes som den 21. i den 10. måned, d.v.s. den 21. oktober.
- 128 Hvem denne Kirstine er, kan ikke siges; måske er det Carsten Laursens hustru i andet ægteskab og stedmoder til Catharina, som senere blev gift med Johannes Oldendorph.
- 129 Henrik Platmand er muligvis faderen til Mikkil Henriksen Tisdorph, som blev kantor i Haderslev i 1579 og senere blev sognepræst i Roager. J. Kinch har i Ribe Bys Historie II, 207 i en omtale af denne sidstes søn Henrik Mikkelson (Tisdorf) navnet 'Platmand'.
- 130 Wenzeslaw Wobezer har nok tilhørt den pommerske adelsslægt Wobezer (Wobitzer), af hvilken bl. a. Wladislaw W. kom til Danmark, da hans herre hertug Christian blev konge. 1558 fik han Trøjborg som len og havde således nær forbindelse med Sønderjylland.
- 130a Adde Frese nævnes flere gange i Hansborgarkivet.
- 131 Efter Oldendorphs egne oplysninger kan denne Nicolaus kun være en søn af Nicolaus Jacobsen Oldendorph og kombubinne Lena. Drengen har på det tidspunkt været 14 år gammel.

- 132 'Sepes' er oversat 'haver'. Det betyder egentlig 'gærde, hegn', men også indhegnede stykker jord, hvad enten det så er marker eller haver.
- 132a At hveden allerede var skredet 3. Pinsedag, i 1562 den 1. juni, synes måske usandsynligt, men når man betænker, at kalenderen efter gammel stil dengang var kommet 10 dage bagefter og 1. juni derfor svarer til 11. juni efter vor kalender, er der ingen grund til at betvivle Oldendorphs 'hvedeaks'.
- 133 'Bortført fra Nordstrand' o.s.v. lyder mærkeligt, og hvad meningen med det er, ses ikke.
- 134 Om kapellanen Lago (Laue) vides ellers intet.
- 135 Evert Petersen var Catharinas morbroder, Carsten Laursens første hustru var altså fra Flensborg. Hans hustru var Ingeborg (1540–98), en datter af Claus Rickertsen, som formodes at have været en broder til borgmester i Flensborg Carsten Rickertsen d.Æ. (død 1546). Efter sin første mands død ægtede Ingeborg i 1571 købmand og senere borgmester Gert von Merfeldt. Marin Carstens var borgmester Carsten Rickertsens enke Maria (eller Marin), f. Frese, hvis datter Margaretas bryllup det følgende år med Oldendorphs søstersøn Olaus omtales nedenfor på blad 54,2. Hvem Hans Rickertsen var, vides ikke; hans navn findes ikke blandt den lige nævnte Marinas sønner og i det hele taget ikke i de foreliggende slægtstavler.
- 136 'Funcstert', som her er oversat 'med ild i halen', har ikke kunnet findes i tyske ordbøger; måske er det et lokalt udtryk eller opfundet af forfatteren, men meningen er jo klar nok: heks.
- 137 Olaus Jensen (d. Y., eller Mecklenborger) blev en af Flensborgs betydeligste købmænd og drev en stor forretning med produkter fra de kongelige len. I hans hus spiste gymnasiets ugifte lærere på omgang. Margareta var søster til Carsten Rickertsen d. Y. og til Georg Beyer d. Y.s hustru Magdalena. Om den påtalte pragt og ødselhed ved Olaus og Margaretas bryllup kan man gøre sig en forestilling, når man læser om Margaretas ældre søster Karins (1532–99) og Knud Jørgensen Seebled (1512–80) af Odenses fæstensøl i Flensborg søndagen før kyndelmisse 1550, til hvilket brudgommen ankom med 28 heste og ridende svende, og rejsen kostede ham frem og tilbage 51 dlr., hvortil hans stedfader, borgmester Hans Friis i Odense, forærede ham 15 dlr. og 25 mk. dansk (P.T. 6. bd., 1909, side 20). Brylluppet, som der vel ikke har været tilstrækkelig plads til i Flensborg, blev holdt i Odense den 27. juli 1550. Kongelige forordninger og forbud mod sådan luksus hjalp kun lidt eller slet ikke. To år efter det her omtalte bryllup i Flensborg, i 1566, kom hertug Hans d.Æ.s luksus-forordning, som for de fornemme borgere ikke var så streng endda: Til bryllup må rådmænd eller andre fornemme borgere, som giver en medgift på 300 eller 200 mk., indbyde 50 huse og give 5 retter og øl, men ingen vin; desuden må de indbyde hofsinderne, fremmede folk og præster; brudgommen skal overgive borgmesteren en fortegnelse over de indbudte gæster. Desuden er der forskrifter om puder og brudeseng, som ikke må pyntes med fløj, damask eller silkeatlask (De Hansborgske Registranter I, 139 ff.; se også Sdj. Årb., 1897, s. 220 ff.).
- 138 Om Oldendorphs tilbagekaldelse fra Sjælland se blad 44,2.

- 139 Dr. Paul Neidhardt er vel den Paul Neyenhart, der 1566 nævnes som hertug Hans' kansler.
- 140 Jacob Fabritius var sognepræst i Øsby fra ca. 1550 til 1564. Han var sønderjyde og født 1508. I 1532 var han blevet immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg og var i 1536 blevet magister dér. 1539 blev han professor i pædagogik ved Københavns universitet, og 1540–45 var han professor i fysik og tillige universitetets rentemester, men blev suspenderet på grund af manglende evne til samarbejde med de andre professorer, manglende flid, for en professor usømmelig klædedragt og mistanke om et forhold til en kvinde af tvetydigt rygte. 1547 til ca. 1549 var han dog atter i embede, men kom derefter til Øsby som sognepræst. Hvornår han tiltrådte dette embede, vides ikke med bestemthed, men i begyndelsen af 1551 var han i Øsby. Han var gift to gange, første gang med Catharina, formentlig en datter af Laurentius Boie d.Æ. i Vilstrup (død 1547) og altså en søster til hofpræsten Jørgen Boie, anden gang med Anna, som efter hans død blev gift med efterfølgeren Hans Strömesen (se note 166) og døde 1606. – H. Rørdam siger om ham, at han synes at have egnet sig mere for det praktiske liv end for videnskabelig virksomhed. Pengesager havde han god forstand på, som det fremgår af hans virke som rentemester ved universitetet, og det er nok dette, Oldendorph med rette eller urette udlægger som 'havesyge og kærlighed til penge'. – At Boie havde været Fabritius' skriftefader, er en selvfølge; det var han som provst.
- 141 1 ørtug svarer som kornmål til 10 skæpper rug (eller 12 skæpper byg, eller 20 skæpper havre), altså f. eks. 4 ørtig rug til 5 tønder.
- 142 Jørgen Boies ældste søn Laurentius blev senere sognepræst i Faretoft, derefter formentlig adjunkt i Nørreløgum og Løgumkloster, hvor han var sognepræst 1613–19.
- 143 Modtagelighed for gaver vil sige bestikkelighed.
- 144 Hertug Adolf, 1526–86, var den næststygste søn af Frederik 1. i hans andet ægteskab med Sophia af Pommern. Ved delingen af hertugdømmerne i 1544 mellem ham og hans broder Hans d.Æ. fik han Gottorp med den sydlige del af Slesvig, Åbenrå amt og Kiel i Holsten. Da hans yngste broder Frederik, som var blevet affundet med bispedømmet Slesvig, døde i 1556, fik han sig valgt som dennes efterfølger og kom således i besiddelse af stiftets store godser i hertugdømmet Slesvig og efter Hans d.Æ.s død i 1580 af endnu mere både i Slesvig og Holsten. Landgreven af Hessen, hvis datters bryllup med hertug Adolf Oldendorph omtaler, var Philipp den Højmodige af Hessen-Kassel (1504–65), og datterens navn var Christina (død 1604).
- 145 Den sidste sætning 'Jeg vilde nødig' o.s.v. er syntaktisk en udtalelse af Boie, men måske foreligger der en skrivefejl, og bemærkningen er muligvis Hieronymus' eller Olaus'.
- 146 Gottorp slot brændte nytårsnat 1564/65.
- 147 Markus Schoubøll er den samme som den 10/2 nævnte Markus Petersen.
- 148 Peter Oldendorphs død i Køge og den korte bemærkning om 'Dyrkøb' er en

- episode fra den nordiske syvårskrig, som var begyndt i 1563. Den danske flåde stod på det tidspunkt under Herluf Trolle.
- 149 Søren Grønbæk var Sognepræst ved Skt. Nikolaj Kirke i Køge siden 1557, fra 1574–79 slotspræst på Frederiksborg og døde 1580. Han var fader til Isak Grønbæk, som 1596 blev biskop i Trondhjem og døde 1617.
 - 150 Christian Rasse (ikke Crase, som Oldendorph har læst) nævnes som borgmester 1562; han døde 1570. Hans enke Maren stiftede 1571 og 1573 et legat på i alt 3900 mk. til fattige i Køge.
 - 151 'Væderens lykkebringende tegn' her og samme stjernebilledes nævnelse i forbindelse med datterens dåb viser, hvor stærkt et tag astrologien havde i Oldendorph og hans samtid.
 - 152 Catharina Ernstes eller Markus Köpkes er vel den samme og vil sige, at hun var den enes hustru og den andens datter.
 - 153 I Flensborg døde mellem pinse og jul 1565 1800 personer af pest!
 - 154 Magister Peter Brandt var sognepræst ved Mariakirken i Flensborg 1558–65 og tillige provst for Sundeved. Han var gift med enken efter Anton Keyser, død 1553 (se note 28).
 - 155 Baltazar Laursen var 1556 hospitalsforstander i Haderslev.
 - 156 Skrædder Laurids Smidt kaldes i det følgende også Lorenz Skrædder (Snider) og er vist identisk med den 38,2 nævnte Laurs Schröder.
 - 157 Paul Bang (død 1578) nævnes også andetsteds som borgmester i Assens (A. Halling kalder ham tolder, hvilket jo ikke er en modsigelse), og den sammen med ham nævnte Jørgen Bang (død 1579) var hans broder, som var borger og rådmænd smst. Blad 63,1 nævnes foruden disse to også Hans og Henrik Bang, og forskellige steder er de fire udtrykkeligt omtalt som brødre (fra Middelfart og Assens). Iflg. P.T. 3. bind, 1882, side 282 f., var der i 1558 en borgmester Hans Bang i Middelfart, og I. W. Hanssen nævner en byfoged Hans Bang smst., mens P.T. det anførte sted og bind 6, 1909, side 10, nævner en Henrik Olufsen (død 1591) som borgmester smst. Er denne Henrik Olufsen den fjerde broder, har deres fader været Oluf Bang, og denne er muligvis den i 1517 adlede Oluf Bang, som døde 1522. Der fandtes for øvrigt flere danske slægter med navnet Bang, og en af dem var udbredt på Vestfyn.
 - 158 'aerinicum' her og 'ayrinicum' på blad 63,2 er en transskription af det græske 'a(n)eirenikon' eller med den senere udtale 'a(n)iririkon' (fredløs).
 - 159 Hvem denne Margareta er, fremgår ikke af teksten. Hun er muligvis identisk med 'min kones søster', eller hun er en anden af Oldendorphs bekendtskab, hvis bryllup hans svigerinde har skrevet om. Laurids Galten (hos Wiberg Lauritz Andersen Galthen eller Lime) var født i Århus og var blevet sognepræst i Hornslet i 1563; han døde 24/4/1591. (Se også note 175.)
 - 160 Carsten (Cresten) Gumos fra Åstrup er den Christern Gudemos (Christen Gymoes) fra Åstrup, som nogle år senere nævnes i en skrivelse af 26/4/1571 fra sognepræsten i Vonsbæk Nicolaus Johansen (Claus Jensen Caspergaard, død 1580), som klager over, at førstnævnte havde overfaldet ham på vejen hjem fra Haderslev. Som svar herpå fremstiller Christen Gymoes 28/4/1571 sagen således for hertugen: Det var ham, der var blevet over-

- faldet af præsten i Vonsbæk, hr. Claus, og han havde måttet gribe til nødværge. Han var derefter blevet fængslet, men beder om løsladelse. Han havde mødt præsten ridende på vejen og sagt til ham: »Kære hr. Claus, hvorfor tilføjer I os stakkels folk så megen skade på gærderne? I skulde jo netop være den mand, der på embeds vegne satte sig op mod al uret og ubillighed.« Herover var præsten blevet vred, havde trukket sit værge og flere gange forsøgt at ride Christen Gymoes ned. Hvad denne selv havde gjort i nødværge, siger han ikke noget om. (Hansborgarkivet, Breve, II fra præster 1543–79, og I fra bønder o.s.v.)
- 161 Brødrene Bang har åbenbart været i Haderslev, da Oldendorph ikke siger noget om, at han var taget til Assens.
- 162 Hans Strømesen var sognepræst i Øsby ca. 1564–75; om hans hustru Anna se note 140.
- 163 Baltazars efternavn kendes ikke; han var personel kapellan hos Jørgen Boie, men ellers vides der ikke noget om ham.
- 164 Laurids Villadsen var født 1534 som søn af rådmand i Haderslev Villads Knutzen og dennes hustru Sidsel. Han var 1559 blevet immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg og blev, som Oldendorph her bemærker, 1566 lektor ved skolen i Bordesholm, det gymnasium, hertug Hans d.Æ. samme år havde omdannet det derværende herrekloster til, men kom 1567 tilbage til Haderslev som konrektor ved den af hertugen nyoprettede lærde skole og blev 1570 dennes rektor og 2. slotspræst. Herfra forflyttedes han til København og var fra 1573 til sin død 23/9/1576 rektor ved Metropolitanskolen.
- 165 Det er indvielsen af Hansborg slotskirke, der her er tale om.
- 166 Hans Strømesen var søn af Strømme Schröder, vistnok fra Haderslev (jfr. Jørgen Strømesen i det foregående afsnit). Hans sygdom tog senere til, så han 1570 fik kapellan (hr. Jens). 1571 ansøger Øsby menighed om at måtte beholde kapellanen, indtil sognepræsten helbredes fra sin sygdom. 1573 er der igen en ansøgning fra Øsby om at måtte få kapellanen til sognepræst på grund af Strømesens vedvarende sygdom, da sognebørnene 'gik omkring som får uden hyrde'. I en tredje skrivelse fra 1575 ansøger man dog om at måtte beholde Strømesen i håb om hans helbredelse. Han døde imidlertid samme år. Man tager næppe fejl, når man på grund af Oldendorphs bemærkninger lidt længere nede om udbrud af Strømesens vanvid og raseri på torvet i Haderslev og blad 66,1 om et nyt udbrud ved et gilde i Starup udlægger hans vedvarende sygdom som sindssyge. Oldendorph har åbenbart følt det som en uretfærdighed, at han på grund af sin sindslidelse var blevet trængt ud af præstegæringen, mens man lod Strømesen fortsætte.
- 167 Stykkerne dateret 1. og 2. maj hører egentlig ikke hjemme her, men er vel tilføjet på dette sted på grund af, at Johannes Strømesen er nævnt i det foregående stykke. 65,1 fortsættes med 18. april.
- 168 'Feber eller sprinkel' er feber med små røde pletter på huden, som kan have forskellige årsager; ofte bruges det som et navn for plettyfus.
- 169 Dr. Matthias var dr. med. Matthias Tipotius, hoflæge hos hertug Hans d.Æ.

- og efter dennes død i 1580 det følgende år ansat som livlæge hos kong Frederik 2.
- 170 Her og i det følgende er den kronologiske rækkefølge heller ikke i orden: 9. juni, 11., 15., 16. august, 15. maj, og 65,2 1. juni.
- 171 Jens Røe har vist fra 1549 af været personel kapellan hos sognepræsten, da der indtil Oldendorphs afgang kun var een fast ansat kapellan ved domkirken. Fra 1562 af var der to præster foruden sognepræsten; Jens Røe blev ærke diakon og var det til sin død i 1601, dog med en suspension i 1572 på grund af, at han 'uvitterligt havde fortørnet' hertugen; den 53,2 nævnte Lago var diakon i 1563.
- 172 En præst med navnet Jacob Nodlund har ikke kunnet findes, hverken i hertugdømmerne eller i kongeriget.
- 173 Claus Jacobsen Oldendorph var muligvis den ældste søn af forfatterens broder Claus, født 1549 (se 14,2), men hvorfor så Jacobsen? Måske er det broderens navn, der er løbet ham i pennen.
- 174 Jørgen Ottesen Rosenkrantz, født 14/5/1523 på Tørning slot og død 9/4/1596 på Rosenholm, var søn af rigsråd Otte Holgersen Rosenkrantz og broder til marsk Holger Ottesen. Han kom 1539 til universitetet i Wittenberg med anbefalingsskrivelser fra Christian 3. til Melanchthon og Bugenhagen. 1544 var han hjemme igen, men var så 1548-51 i kurfyrst Moritz af Sachsens tjeneste og 1552 i tjeneste ved det danske hof. 1555 blev han lensmand på Koldinghus, ombyttede dette i 1559 med Dronningborg ved Randers og forflyttedes 1563 derfra til Kalø. Samme år blev han medlem af rigsrådet. Han var en religiøs natur og holdt strengt på den rene evangeliske lære. Hans søn var den kendte lærde Holger Rosenkrantz (1574-1642). Man kan vel spørge, hvad Jørgen Ottesen Rosenkrantz havde med Catharinas (Oldendorphs hustru) søsters anliggender at gøre, men han havde en vis forbindelse med Fjelstrup sogn, idet han 5/2/1559 var blevet gift med Dorthe Lange (1541-1613), en datter af Gunde Lange til Brejninge og Karen Hansdatter Breide til Kjeldet (død 1550). Efter hendes død skrev Gunde Lange sig 1554 'til Kjeldet', og selv om dette efter hans død i 1564 gik over til hans datter Anna, har Jørgen Rosenkrantz dog haft den forbindelse med Fjelstrup sogn, at hans svi-gerinde sad på Kjeldet. Både Gunde Lange og hans hustru Karen blev for-øvrigt begravet i Fjelstrup kirke, men deres kister blev senere overført til Hornslet kirke, efter at Jørgen Rosenkrantz havde ombygget Holmgård i Hornslet sogn til herresædet Rosenholm.
- 175 Hvad Oldendorph har ment med elocaverit, som her er oversat 'har skaffet plads', er ikke klart. Hvis Catharinas søster er den 63,1 nævnte Margareta (se note 159) vil det vel sige, at Jørgen Rosenkrantz på Rosenholm i Hornslet sogn har bortgiftet (i hvilken betydning elocare ofte bruges) hende, d.v.s. fået hendes giftermål med sognepræsten i stand. Er det ikke meningen, må det dreje sig om, at Jørgen Rosenkrantz har skaffet hende en plads på Rosenholm.
- 176 'Forherligelsesdigt' er et svagt udtryk for det her brugte græske ord 'ektheia-

- stikon', som er afledet af 'ektheiazein', gøre til en gud, forgude. Man kan tænke sig til indholdet af digtet.
- 177 Jørgen Lykke (død 1583) til Hverringe og Overgård havde fra 1532 af i over ti år været i fransk tjeneste. Efter sin hjemkomst ca. 1544 blev han optaget i rigsrådet og deltog i 1548 i det store følge, der ledsagede Christian 3.s og dronning Dorotheas datter Anna til Sachsen, hvor hun blev formælet med hertug August. Han deltog i krigen med Sverige og blev stabchef hos sin svoger, marsken Otte Krumpen. Han var en lidenskabelig og ved givne lejligheder voldsom mand. 1567 blev det overdraget ham og Jørgen Rosenkrantz at få enkedronning Dorothea til at genindsætte den gamle provst på Als, som hun havde fået afsat og erstattet med en ny. Da enkedronningen ikke vilde falde til føje, fik Jørgen Lykke – efter enkedronningens påstand under trusler på livet – de sammenkaldte præster til at genvælge den afsatte provst. Det drejer sig vist om Jørgen Thomsen i Egen, som iflg. Arends var provst 1563–66 og blev erstattet med Johannes Berndes fra 1566 til 1571; fra 1571 af var Jørgen Thomsen igen provst.
- 178 Hertuginde Dorothea af Lüneburg var Christian 3.s yngste datter (1546–1617), som 1561 var blevet gift med hertug Wilhelm af Braunschweig-Lüneburg (1535–92).
- 179 Engel må vel være en jomfru hos hertuginde eller en af de adelsdamer, enkedronningen omgav sig med på Koldinghus. Eller er det et familienavn?
- 180 Dr. Cornelius var Cornelius von Hamsfort d.Æ. (født 1509). Han var af hollandsk afstamning, men vistnok født i hertugdømmet Slesvig, og var i 1544 blevet dr. med. ved Københavns universitet, den eneste medicinske doktorpromotion ved universitetet i det 16. århundrede. Han var kongens livlæge og var til stede ved Christian 3.s død på Koldinghus den 1. januar 1559. Efter Christian 2.s død i Kalundborg den 25. i samme måned obducerede Hamsfort hans lig og balsamerede det; ved obduktionen fandt han en galdesten. Derefter var han et par år ved enkedronningens hof i Kolding og praktiserede senere som læge i Odense, hvor han allerede i 1549 havde fået bestalling som apoteker. Her døde han 8/3/1580.
- 181 Dronningen er enkedronning Dorothea, 1511–71, datter af hertug Magnus af Sachsen-Lauenburg og enke efter Christian 3. Hun residerede som enke på sit livgeding Koldinghus og døde i Sønderborg under et ophold hos sin søn hertug Hans d.Y.
- 182 Kirurgen Markus er der ikke fundet noget yderligere om.
- 183 'solam omnem prophetarum' o.s.v. – der mangler et ord i teksten, men det må være 'lære', som er indsat i oversættelsen, eller noget lignende.
- 184 'Mine skrifter' må være manuskripter, for Oldendorph har, så vidt vides, ikke fået noget trykt.
- 185 Denne notits er selvfølgelig tilføjet af en anden hånd.
- 186 Se note 118.
- 187 'Af kapitel 39' – af hvilket bibelsk skrift, siges ikke, men der er meget få, der har 39 kapitler. 1. og 2. Mosebog kan der ikke være tale om, så det må være

enten Esajas 39 eller Jeremias 39, for Ezekiel 39, som taler om Gogs fald, har Oldendorph næppe tænkt på i denne sammenhæng.

- 188 Forfatterens suk: 'O Kristus, vor konge, kom med din fred! Amen' åbenbarer vist mere end alt andet hans inderste væsen. Syg, sindssyg, har han, som han selv siger, til tider været, og om denne sygdom så kom af hans åndelige anfægtelser, eller forholdet har været omvendt, får stå hen. Hans overordnede og embedsbrødre, ja, selv hans broder, har ikke forstået hans tilstand, og det har selvfølgelig ikke gjort sagen bedre. Han havde høje tanker om sin lærdom og dygtighed, og af karakter synes han at have været noget uomgængelig, men han kunne også ydmyge sig (se f. eks. 30,2), og hans anfægtelser og lidelser sammen med den modstand, han mødte, fik ham til at sætte sit håb alene til Kristus og længes efter den fred, han ikke fik i dette liv, men var forvisset om at få hos Kristus.

LITTERATUR

- Achelis, Th. O.*: Bürgerbuch der Stadt Hadersleben, Flensburg 1940.
- Aus der Geschichte des Haderslebener Johanneums (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 8), 1921.
 - Haderslev Hjorte-Apotek gennem 350 Aar, Haderslev 1933.
 - Haderslev i gamle Dage, Haderslev 1926.
- Allgemeine deutsche Biographie*, Leipzig 1875 ff.
- Andresen, Ludwig*: Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869, Kiel 1937.
- Arends, O. Fr.*: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864 I–III, København 1932 (Arends).
- Bonde, Aage*, og *Johan Hvidtfeldt*: Borgmestre o.s.v. i Flensburg 1550–1848, Hist. Samf. f. Sdj.
- Bricka, C. F.*: Dansk biografisk Leksikon, København 1887–1905 (Bricka).
- Cassel's Encyclopædia of Literature*, by S. H. Steinberg, London 1953.
- Dahl, Aage*: Bidrag til den sønderjydske Gejstligheds Historie og Genealogi I–III: Sønderjyllands Bispehistorie (1931), Haderslev Bys Præstehistorie (1933), Haderslev Herreds Præstehistorie (1936).
- Dansk Adels Årbog*.
- Dansk biografisk Leksikon*, redigeret af Povl Engelstoft og Svend Dahl, København 1933–46.
- Daugaard, J. B.*: Om de danske Klostre i Middelalderen, København 1830.
- Ehrencron-Müller*: Forfatterlexikon.
- Halling, A.*: Meine Vorfahren, Glückstadt 1905 (A. Halling).
- Hansborgske Registrarer*, ved Caroline Emilie Andersen.
- Hanssen, I. W.*: Nogle Optegnelser om Rådmand i Assens Jørgen Bangs Efterkommere, Esbjerg 1940.
- Hauck, Albert*: Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche, 3. oplag, Leipzig 1896–1913 (Hauck).

Kirkehistoriske Samlinger (K.S.).

Kirkeleksikon for Norden ved Fr. Nielsen m. fl., Århus og København 1900–29 (K.f.N.).

Konversationsleksika: Salmonsens, Brockhaus, Encyclopædia Britannica.

Københavns Universitets Historie I–II, ved Holger Fr. Rørdam, København 1869 f. (K.U.H.).

Lautrup, E.: Chronik und Monographie der Stadt Hadersleben, 1844.

Mason, A. J., Thomas Cranmer, London 1898.

Møller, Johannes: Cimbria literata, København 1744 (C. lit.).

Møller, O. H.: Genealogische Tabelle . . . von den mütterlichen Vorfahren . . . der Ehegattin des . . . Herrn Matthias Holst, Flensburg 1774.

- X, Beytrag zur Kirchen- und Prediger-Geschichte der Ämter Apenrade, Hadersleben etc., 1769.

Personalthistorisk Tidsskrift (P.T.).

Petersen, Carsten J.: Slesvigske Præster, Tønder 1938.

Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins (Q.u.F.) bind 14 og 15 (1927 og 1928): Beiträge zur Geschichte der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung ved Ludwig Andresen og Walter Stephan.

Rhode, P.: Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse, København 1775, faksimiletryk ved Sønderjysk Bogforlag, Haderslev 1942 (P. Rhode).

Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte.

C. H. Smyth: Cranmer and the Reformation under Edward VI, Cambridge 1926.

Sønderjysk Månedsskrift (Sj. M.).

Sønderjyske Årbøger (Sj. Årb.).

Wiberg, S. V.: Almindelig dansk Præstehistorie I–IV, Odense 1870–71 og 1960 (Wiberg).

PERSONREGISTER

- Adolf, hertug, Gottorp, 79, 85, 109, 137, 143, 144, 155
- Albertsen, Hans, biskop, København, 73, 150, 152
- Alexander, dr. Peter, England, 43–51, 141
- Amdens, Thomas, skipper, Tønder, 51, 142
- Andersen, Carsten, g. m. Mette Holst, 17
- Jacob, præst, Moltrup-Bjerning, 55, 57, 144
- Andreas, tjener, 77
- Ankersen, Claus, borgmester, Haderslev, 19, 134
- Claus, borger, Haderslev, 61, 127, 145
- Frants, abbed, Ringsted, 71, 148
- Johannes, præst, Starup-Grarup, 55, 121, 144
- Anna, g.m. 1) Jacob Fabritius, 2) Hans Strømesen, 121, 157
- g.m. Peter Fynbo, 23
- Matzes, Haderslev, 95
- Tyges, Haderslev, 131
- Matth. Werckmesters første hustru, 27
- datter af Matth. Werckmester, 27, 95
- Apollonia d. Æ., g.m. Heine Bremer, 33
- d. Y., se under Bremer
- Baltazar, kapellan, Haderslev, 121, 123, 157
- Bang, Hans, 119, 156
- Henrik, broder til forannævnte, 119, 156
- Jørgen, rådmand, Assens, 117, 119, 156
- Poul, borgmester, Assens, 117, 119, 156
- Bardewick, Claus, borgmester, Lübeck, 31
- Barsø, David, præst, Fjelstrup, 83, 153
- Jørgen, præst, Fjelstrup, fader til forannævnte, 81, 83, 152
- Bate, Anton, apoteker, Haderslev, 79, 123, 135, 151f., 153
- Becker, Anders, dennes hustru, 115
- Beyer, Georg (Jürgen), d.Y., kammersekretær hos hertug Hans d.Æ., 65, 81, 83, 103, 105, 107, 145f.
- Birgitte, g.m. Weddeschmidt, 115
- Bodil, datter af Claus Ankersen, 127
- Boie, Jørgen, hofpræst og provst, Haderslev, Sdr. Vilstrup, 41, 53–61, 65–69, 75–85, 101–109, 121, 123, 139, 144, 146
- Laurentius, søn af den foregående, 107, 155
- Boldigk, Hieronymus, sekretær hos hertug Hans d.Æ., 59–61, 65–69,

- 81, 83, 109, 111, 117, 119, 123, 144f., 152
- Brandt, Peter, præst, Flensborg, 117, 156
- Bremer, Anna, søster til den følgende, 33, 35, 138
- Apollonia d.Y., g.m. Peter Jacobsen Oldendorph, 31-39, 109-113, 119, 138
 - Carsten d. Æ., broder til de foregående, 138
 - Carsten d.Y., broder til de foregående, 138
 - Elzabe, søster til de foregående, 138
 - Hein, broder til de foregående, 138
 - Heine, fader til Apollonia d.Y., 33, 138
 - Henrik, broder til Apollonia d.Y., 33, 119, 138
- Busch, Hans, Haderslev, 85
- Butzer, Martin, reformator, Strassburg, professor, Cambridge, 43, 45, 140
- Calvin, Jean, reformator, Genève (calvinister), 39
- Catharina Carstensdatter, g.m. forfatteren, 89, 91, 95-99, 113, 123, 127, 129
- Catharina, g.m. Claus Ankersen, 127
- Ernstes eller Markus Köpkes, 113, 156
 - datter af Claus Oldendorph, 29
- Christian 3., hertug, konge, 17, 33, 127, 134, 137
- Christian, søn af Claus Oldendorph, 29
- Christina af Hessen, g.m. hertug Adolf, 109, 155
- Claus, søn af Claus Ankersen, 127
- Clausen, Jørgen, rådmænd, Haderslev, 59, 61, 145
- Cordes, Hans, Lübeck, 39
- Cramer, Johannes, lærer, Haderslev, præst, Morsum og Katharinenheerd, 53, 142
- Cranmer, Thomas, ærkebiskop af Canterbury, 39, 43ff., 139, 140f., 142
- Crase, se Rasse
- Curtius (Korte), Valentin, præst, Lübeck, 31, 137
- Cæso, se Eminga
- Daa, Claus, adelsmand, 71, 147
- Dall, Johanne, forfatterens farmor, 15
- Demack, Johan, engelsk kommissær, 41
- Dorothea, dansk dronning, 81, 127, 138, 151, 159
- hertuginde, Lüneburg, 127, 159
 - Poulsdatter, g.m. biskop Poul Madsen, 81, 153
- Droxes, se Truchsess
- Elisabet (Elzebe), datter af Carsten Laursen, 115
- Ellin Lasses 119
- Eminga, Cæso, kannik, Slesvig, 55, 143
- Engel, jomfru, 127, 159
- Erik, søn af Markus Petersen, 25
- Eriksen, familien, 23
- Fabritius, Jacob, præst, Øsby, 103, 105, 155
- Fagius, Paul, professor, Strassburg og Cambridge, 43, 45, 140, 141
- Fallesen, færgemand, Årøund, 79
- Foss, Nicolaj Andersen, prior, Antvorskov, 71, 147
- Frandsen, Hans, dr. med., professor, København, 73, 125, 150
- Frederik 2., konge, 77, 79, 125, 143f., 149, 153
- Frese, Adde, Haderslev, 87, 97
- Fynbo, Peter, borgmester, Middelfart, 23

- Fynbo, Peter, sønnesøn af foran-
nævnte, 25
- Galten, Laurids, præst, Hornslet,
119, 156
- Glad (Lætus), Rasmus Mikkelsen,
professor, København, 77, 149
- Goldschmidt, Jacob, rådmænd,
Haderslev, 61, 63, 145
– Simon, Haderslev, 67
– Thomas, Haderslev, 63
- Grejs, degn, Haderslev, 69, 146
- Grønback, Søren, provst, Køge, 111,
156
- Gumos (Gumoes, Gudemos,
Gymoes), Carsten (Cresten),
Åstrup, 119, 156f.
- Gödeke, Bartholomæus, Hamburg,
41
- Hamsfort, Cornelius von, dr. med.,
agl. livlæge, 127, 159
- Hans d.Æ., hertug, 33, 55, 65, 79–
85, 101, 105, 121, 134f., 137,
144, 152, 157
- Hans, søn af Claus Ankersen, 127
– søn af Otto Bøsemager, 115
– søn af Markus Petersen, 25
- Hansen, Jens, bud, 109, 111
– Laurentius, præst, Nyborg, 71,
77, 147
- Hecht, Johannes, præst, Haderslev,
59–63, 79, 97, 111, 113, 125, 129,
131, 145
- Hemmingsen, Niels, professor, Kø-
benhavn, 73–77, 148f., 150, 151
- Holst, familien, 13, 134
– Elisabet (Elsabe, Elsebe, Ilsebe),
forfatterens mor, 17, 21, 113
– Hans, se under Noth
– Hans Iversen, forfatterens mor-
far, 17, 21
– Mette, forfatterens moster, g.m.
Carsten Andersen, 17
- Hundevad, Erik, 119
– Iver, 119
- Ilius, London, 51
- Ilsebe, datter af Olaus Jensen, 23
– (Ilzebe), datter af Matth. Werck-
mester, 27, 95
- Immanuel, se Tremellius
- Ingeborg, datter af Claus Ankersen,
127
- Iversen, Hans, se under Holst
– Matz, sandemand, Haderslev, 61,
63, 67
- Jacob, søn af Matth. Werckmester,
27
- Jacobsen, Peter, se under Olden-
dorph
- Janniksen, kusk, 119
- Jensen (Jonsen), Jens, præst, Kor-
sør, 71, 77, 147
– Laurids (Laurs), Sillerup, 119
– Olaus, borgmester, Haderslev, 19,
23, 27, 57, 61, 63, 69, 109, 111,
123, 136
- Johan, magister, se Hans Thomissøn
- Juul (Vibe), Bodil, forfatterens
mormor, 17
- Karen Rebslagers 99
- Karin, tjenestepige, 127
- Kempe, Peter Jensen (eller Hansen),
provst Assens, 71, 77, 146
- Keyser, Anton, præst, Haderslev,
25, 41, 53, 55, 136, 139, 143
- Kirstine (Carstensdatter), forfatte-
rens hustrus søster, 125
– forfatterens hustrus stedmor,
85(?), 95, 115
- Knoppert, Albert, dr. jur., profes-
sor København, 73, 75, 150
- Knutzen, Hans, Haderslev, 63, 95
– Jørgen, Haderslev, 59, 117, 119
– Villads, rådmænd, Haderslev, 27,
53, 61, 63, 95, 129, 137, 157
- Korffmaker, Claus, Hamburg, 41
- Kremer, Peter, 57
- Kromon, Georg, 31

- Kröger, Johannes Nissen, præst,
 Åstrup, 55, 143
 – Laurentius Nicolai, præst,
 Åstrup, 81, 152
 Köpke, Markus, se Catharina
 Ernstes
- Lago, kapellan, Haderslev, 97, 154,
 158
- Laski (a Lasko), Johannes, polsk
 kirkemand, 39, 43, 47, 137, 138f.
- Lassen, Hans, Haderslev, 67
- Laursen, Baltazar, broder til den
 følgende, 91, 117, 119, 121, 156
 – Carsten, forfatterens svigerfar,
 89, 95, 113, 125, 127
 – Olaus, abbed, Sorø, 71, 148
 – Per, 119
- Lena, forfatterens fars konkubine,
 15, 29, 137
- Lerck (Lerche), Jens Pedersen,
 præst, Slagelse, 71, 147
- Lorenz (Laurs) Skrædder, se Laurids
 Smidt
- Lund, Jacob, 73, 81, 152
 – Nis, byfoged, borgmester,
 Haderslev, 27, 61, 137
- Lunding, Hans, byfoged, Haderslev,
 61, 95
- Luther, Martin, reformator, 37
- Lykke, Jørgen, rigsråd, 127, 159
- Lüneborg, Kort, skipper, 43
- Madsen, Poul, biskop, Ribe, Køben-
 havn, 81, 152f.
- Margareta, g.m. Laurids Galten,
 119, 156
 – g.m. forfatterens søstersøn Olaus,
 99, 154
 – g.m. Nicolaus Oldendorph, 29,
 31, 113
 – g.m. Johannes Vorstius i dennes
 2. ægteskab, 59
- Marin (Marina, Maria) Carstens,
 g.m. borgmester Carsten Rickert-
 sen, Flensborg, 99, 107, 146, 154
 – Olufs, 127
- Marina, datter af Markus Petersen,
 25, 125
 – datter af Matth. Werckmester, 17
- Markus, kirurg, Haderslev, 127,
 159
- Martyr, Peter, professor, Oxford,
 45, 141, 142
- Matzen, Hans, Haderslev, 63, 77
 – Paul, borgmester, Haderslev, 19,
 27, 135
- Mecklenborg, Henrik, borgmester,
 Haderslev, 23, 27, 136
- Melanchthon, Philipp, professor i
 Wittenberg, 37, 148
- Mikkelsen, Laurids, 119
- Milesius, David, dr. med., hoflæge,
 Haderslev, 79, 85, 151
- Morten N. 51
- Mynster, Hans, professor, Køben-
 havn, 73, 150
- Neidhardt, dr. Paul, 103, 115, 155
- Nielsen, Jørgen, præst, Slagelse, 71,
 147
- Nodlund, Jacob, præst, 125, 158
- Noth, Hans, uægte søn af forfatte-
 rens far, 29, 137
- Noviomagus, Paul, hofpræst,
 Kolding, 81, 153
- Olaus (Jensen eller Mecklenborger),
 købmand, Flensborg, søn af borg-
 mester Olaus Jensen, 23, 99, 136,
 154
- Oldendorph, Anna, forfatterens
 søster, 19, 25, 27, 83, 95, 99, 113,
 137
 – Anna, datter af Peter Jacobsen
 O., 35, 138
 – Catharina, forfatterens søster, 19,
 29
 – Claus Jacobsen, forfatterens
 slægtning, 125, 173
 – Elisabet (Elzebe), forfatterens
 datter, 113, 115, 123, 127, 129

- Oldendorph, Elzebe, datter af Peter Jacobsen O., 35, 109, 111, 113
- Hans, søn af Nicolaus O., 29
 - Hanseken, søn af Peter Jacobsen O., 109
 - Ingeborg, forfatterens søster, 19, 23, 25, 125, 136
 - Jacob Petersen, forfatterens far, 15, 17, 25, 37, 134f., 136
 - Jacob, søn af Peter Jacobsen O., 35, 119
 - Johannes (Hans), forfatteren
 - Johannes, søn af Peter Jacobsen O., 35, 119
 - Marina, forfatterens søster, 19, 23, 37
 - Nicolaus (Claus), forfatterens bror, 19, 29, 31, 79, 95, 99
 - Nicolaus, søn af den foregående, 29, 89, 153
 - Peter Jacobsen, forfatterens farfar, 15, 21
 - Peter Jacobsen, forfatterens bror, 21, 29, 31, 37, 39, 41, 57, 73, 99, 109, 111, 155
- Olufsen, Peter, præst, Halk, søn af borgmester Olaus Jensen, 57, 144
- Ottesen, Ingeborg, 125
- Otto Bøsemager, Haderslev, 115
- Outzen, Jacob (Jep), hospitalsforstander, borgmester, Haderslev, 63, 119, 145
- Overscher, Johan, Haderslev, 67
- Paulsen, Claus, rådmann, Haderslev, 61
- Hans, kusk, 107
- Pedersen (Alban), Martin, lektor, Sorø, 71, 77, 148
- Petersen, Carsten, 51
- Evert (Eberhard), købmand, Flensborg, 99, 115, 154
 - Markus, g.m. Ingeborg Oldendorph, 19, 23, 31, 53, 109, 125, 155
- Philipp den Højmodige, landgreve, 109, 155
- Platmand, Henrik, 85, 153
- Poulsen, Christen, prior, Odense, 71, 147
- (Paulinus), Peter, professor, København, Roskilde, 73, 77, 148
- Rasse, Christian, borgmester, Køge, 111, 156
- Ravn, Iver, præst, Starup-Grarup, 55, 144
- Rempolt, Elias, dr. med., professor, København, 73, 75, 150f.
- Rickertsen, Carsten d.Æ., købmand, borgmester, Flensborg, svigerfar til Georg Beyer d.Y., 99, 146, 154
- Hans, 99
- Ripensis, Johannes, se Hans Frandsen
- Rosenkrantz, Jørgen Ottesen, rigsråd, 127, 158
- Røe, Jens, kapellan, Haderslev, 125, 129, 143, 158
- Sara, g.m. Jørgen Boie, 99, 107, 139
- Sacerides (Sasgers), Johannes (Jan), professor, København, 73, 75, 150f.
- Schoubøll, familien, 23
- Markus, se Markus Petersen
- Schröder, Claus, Haderslev, 67
- Jes, rådmann, Haderslev, 63, 67
 - Jørgen, Haderslev, 67
 - Laurs, se Laurids Smidt
- Schwelund, familien, 13, 134
- Sidse, jordemoder, Haderslev, 113
- Sidse Villadses, g.m. Villads Knutzen, 95, 157
- Simonsen, Jes, hospitalsforstander, Haderslev, 61, 145
- Skovby, Søren Hansen, 119
- Skriver, Peter, Haderslev, 67
- Smidt, Laurids, Haderslev, den samme som Laurs Schröder, Lau-

- ritz Skrædder, 67, 117, 119, 121, 146, 156
- Stichan, Bernt, stedfader til Apollonia Bremer, 31, 33, 138
- Strømesen, Johannes (Hans), præst, Øsby, 121, 123, 127, 157
- Jørgen, Haderslev, 61, 123, 157
- Sørensen (?), Bertel, lektor, Antvorskov, 71, 147
- Thale, enke, 75
- Talk, datter af Matth. Werckmester, 27
- Thomissøn, Hans, præst, København, 73, 151
- Thomsen, Jep (Jacob), forfatterens oldefar, 13
- Tipotius, Matthias, dr. med., hoflæge, Haderslev, 123, 157f.
- Tremellius, Immanuel, magister, 43, 45, 141f.
- Truchsess, Albert (Albrecht), hofråd, Haderslev, 63, 65, 145
- Truelsen, Nicolaus, 85
- Peter, 17
- Vibe, familien, se Juul
- Villadsen, Hans, Norge, 125
- Knud, Haderslev, 95
- Laurids, rektor, Metropolitan-skolen, 121, 157
- Vorstius, Johannes, provst, Haderslev, Itzehoe, 31, 57, 59, 137, 139
- Weddeschmidt, dennes hustru, 115
- Wensin, Lorenz, amtmand, Haderslev, 69, 146
- Werckmester, familien, 15, 134
- Jørgen, hospitalsforstander, Haderslev, 61, 145
- Matthias (Matz), g.m. Anna Oldendorph, 19, 25, 27, 31, 53, 63, 67, 95, 99, 136
- Westerholt, Reinhold, provst, Slesvig, 55, 143
- Wilder, Jacob, 117
- Winter, Georg, præst, Haderslev, 53, 143
- Wobezer, Johannes, 85
- Wenzeslaw, 85, 153
- Zwingli, Ulrich, reformator (zwinglianere), 39, 45, 47, 49, 73, 75
- Ystad (eller Schonning), Georg (Jørgen) Rasmussen, præst, Odense, 71, 147
- Æpinus, Johannes, superintendent, Hamburg, 41, 43, 139

INDHOLD

Forord	5
Originaltitel	9
I. Forfatterens nærmeste familie:	
Forfædre	13
Søskendes fødselsdage	19
Søskendes ægteskaber og børn:	
Søstrenes	23
Brødrenes	29
II. Forfatterens liv og bryllup:	
Studietid	37
Englandsrejse	39
Tilbage i Haderslev, præst, afsked	53
Rejse til København	71
Uden embede i Haderslev	79
Tanker om at gifte sig	87
III. Forfatterens bryllup og ægteskab:	
Trolovelse	89
Bryllup	97
Forgæves forsøg på atter at få embede	99
Datterens fødsel og dåb m. m.	113
Drab i hustruens familie	117
Forskelligt fra Haderslev	121
Pesten i Haderslev og i forfatterens familie	125
IV. Profetier	133
Noter	134
Litteratur	161
Personregister	163

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland

1. Erik Christensen: Fra min virksomhed i Tønder. Kr. 2,25 (4,50).
2. P. J. Refshauge: Bonden, der blev landråd. Udsolgt.
3. Tønder gennem tiderne I-II. Under redaktion af M. Mackeprang. Udsolgt.
4. M. H. Nielsen: Fra slesvigsk fattigvæsens fortid. Kr. 4,50 (9,00).
5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie. Udsolgt.
6. Johan Hvidtfeldt: Navneregister til H. P. Hanssens værker. Kr. 2,00 (4,00).
7. Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse. Udsolgt.
8. Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere. Udsolgt.
9. Johan Hvidtfeldt: Slægtshistoriske studier i Sønderjylland. 2. udgave revideret og udvidet af Hans H. Worsøe. Kr. 8,00 (16,00).
10. Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark. Red. af Cl. Eskildsen, J. Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Kr. 6,00 (12,00).
11. Olav Christensen: Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur, 2. udg. m. tillæg: Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 7,50 (15,00).
12. Nordslesvig efter genforeningen. 7 radioforedrag. Udsolgt.
13. Thorvald Petersen: Fra Als til Tønder. Udsolgt.
14. N. Black Hansen: Åbenrå annaler, 1524, 1584-1694. Kr. 4,00 (8,00).
15. Peter Kr. Iversen: Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog. Udsolgt.
16. A. Svensson: Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis. I uds., II kr. 10,00 (20,00), III kr. 15,00 (30,00).
17. H. V. Gregersen: Niels Heldvad. En biografi. Kr. 8,00 (16,00).
18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: Kaptajn Hans Bruhns erindringer. Udsolgt.
19. Asger Nyholm: Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripterens tid. Indb. kr. 12,00 (24,00).
20. Knud Kretschmer: Den sønderjydske Fond. Indb. kr. 8,00 (16,00).
21. H. V. Gregersen: Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier. Kr. 8,00 (16,00).
22. Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: Borgmestre, rådmænd, byfogder og byskrivere i Flensborg 1550-1848. Indb. kr. 6,00 (12,00).

23. G. Japsen: Den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850. Indb. kr. 15,00 (30,00).
24. Sigurd Schoubye: Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønder-egnen 1550–1900. Udsolgt.
25. Åbenrå Bys Historie. Under redaktion af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. I, indb. kr. 16,50 (33,00). II udsendes til julen 1966.
26. Harald Jørgensen: To ungdomsvenner. H. P. Hanssen – H. V. Clausen. En brevveksling. Indb. kr. 15,00 (30,00).
27. H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjydske Psalmesang 1717–1740. Indb. kr. 22,00 (44,00).
28. H. V. Gregersen: Den lüneburgske Saltoktroi. Et bidrag til salthandelens historie i hertugdømmet Slesvig. Indb. kr. 17,00 (34,00).
29. Johan Hvidtfeldt: Kampen om ophævelsen af livegenskabet i Slesvig og Holsten 1795–1805. Indb. kr. 25,00 (50,00).
30. Tønder Seminarie-stat 1788–1963. Udarb. af Jens Lampe under medvirken af A. Nyholm og Erik Larsen. Indb. kr. 25,00 (50,00).
31. Peder H. Smidt: Hverdag og fest. Vestslesvigske minder. Udsolgt.
32. Jacob Fabricius den Yngres optegnelser. Udgivet v. A. Andersen. Indb. kr. 30,00 (60,00).
33. H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København. C. F. Allen. H. N. Clausen. Orla Lehmann. J. W. Marckmann. Carl Ploug. Indb. kr. 30,00 (60,00).
34. Johannes Oldendorphs selvbiografi. Udgivet ved A. Andersen. Indb. kr. 10,00 (20,00).
35. L. S. Ravn: Danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre. Indb. kl. 15,00 (30,00).
36. M. Favrholdt: Haderslev Latinskoles historie 1567–1967. Indb. kr. 25,00 (50,00).

Festskrift til H. P. Hanssen. Kr. 15,00 (30,00).

Sønderjylland – Historisk Billedbog. Tiden indtil 1864 v. Jørgen Paulsen og Poul Kürstein. Indb. kr. 15,00 (30,00), i særlig indbinding kr. 22,00 (klasesæt på 15 eksp. for ialt kr. 300,00).

Historisk Samfund for Sønderjyllands »Lille Serie«

Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie. Uds.

Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Kr. 5,00 (10,00).

Morten Kamphövener: Skrumsager. En sønderjysk fører. Kr. 5,00 (10,00).

Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Udsolgt.

Th. Kaufmann: Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet. Indb. kr. 5,50 (11,00).

Frederik Høyberg: Gennem 80 år. Erindringer fra fremmedherredømmets tid. Indb. kr. 5,50 (11,00).

Andreas Øster: Barn i Herrnhuternes Christiansfeld. 2. oplag. Indb. kr. 9,75 (19,50).

Redaktionen består af generalkonsul, professor dr. phil. Troels Fink, Flensborg, seminarielektor H. V. Gregersen, Haderslev, rigsarkivar dr. phil. Johan Hvidtfeldt, København, landsarkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå, og forstander Hans Lund, Tanderupgård, Ribe. – Redaktionssekretær er H. V. Gregersen, Dronning Alexandrinesvej 2, Haderslev. Tlf. (045) 2 20 83.

Desuden forhandles:

H. V. Gregersen: Messe og Marked. Det landskendte Kliplev marked. – Udsolgt.

Bjolderup Sogns Historie. Under redaktion af H. V. Gregersen og Peter Kr. Iversen. Kr. 22,00 (44,00). 1. halvbind kr. 10,00 (20,00). 2. halvbind kr. 12,00 (24,00).

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

Medlemmer modtager årligt for medlemskontingentet kr. 11,50 (+ porto)
i to halvbind på tilsammen ca. 300 sider:

Sønderjyske Årbøger

Henvendelse om medlemskab til sekretariatet, adr. Landsarkivet, Åbenrå,
eller til medlemmer af styrelsen.

★

Endvidere udgives i frit abonnement med tolv hefter om året for kr. 20,00:

Sønderjysk Månedsskrift

Abonnement tegnes ved henvendelse til: Landsarkivet, Åbenrå, eller til
medlemmer af styrelsen.